

รายงานชุดข้อมูล

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา
กรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

โดย นายสนั่น ชูสกุล และคณะ

มกราคม ๒๕๔๖

รายงานชุดข้อมูล

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา
กรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

โดย นายสนั่น ชูสกุล และคณะ

มกราคม ๒๕๔๖

รายงานชุดข้อมูล

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา กรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คณะผู้วิจัย

1. นายสนั่น	ชูสกุล
2. นางสาวสดใส	สร้างไกรก
3. นางสาวธีรดา	นามไท
4. นายนันทโชติ	ชัยวัฒน์
5. นายพิชาญ	ทิพวงษ์
6. นายเลื่อน	ศรีสุโพธิ์
7. นายสาทร	ปรางเพชร
8. นายสุวิทย์	กุหลาบวงศ์

ชุดโครงการสิทธิชุมชนศึกษา

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

ส่วนประกอบเอกสาร

ส่วนที่ 1 **ฐานข้อมูล กรณีลุ่มน้ำมูน**
(พื้นที่เครือข่ายชาวบ้านรอบป่าตามราษฎรไศล
และ บ้านโพนทราย จังหวัดศรีสะเกษ)

ส่วนที่ 2 ฐานข้อมูล กรณีลุ่มน้ำชี
(พื้นที่บ้านพนัส จังหวัดร้อยเอ็ด และ บ้านหนองคู
 จังหวัดขอนแก่น)

ส่วนที่ 3 ฐานข้อมูล กรณีปัญหา
(พื้นที่บ้านโนนปากก่อ จังหวัดมุกดาหาร)

ส่วนที่ 4 ฐานข้อมูล กรณีการศึกษาทรัพยากรแร่ ฯ
(พื้นที่บ้านโนนสมบูรณ์ จังหวัดอุดรธานี)

รายงานข้อมูลพื้นฐาน
โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน
(สิงหาคม 2545 – มกราคม 2546)

ข้อมูลพื้นฐานของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน ประกอบด้วยข้อมูลพื้นฐานพื้นที่วิจัยในลุ่มน้ำมูน, ลุ่มน้ำชี และข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่วิจัยป่าภูสีฐาน ซึ่งรายละเอียดข้อมูล เป็นดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานพื้นที่งานวิจัยลุ่มน้ำมูน

1.1 ข้อมูลพื้นฐานลุ่มน้ำมูน

ลุ่มน้ำมูนมีพื้นที่ครอบคลุมอาณาบริเวณทั้งสิ้น 69,701 ตารางกิโลเมตร หรือ 43,563,125 ไร่¹ อยู่ในพื้นที่จังหวัดต่างๆ รวม 10 จังหวัด ได้แก่ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด ขอนแก่น มหาสารคาม ยโสธร อำนาจเจริญ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี โดยมีจังหวัดที่มีพื้นที่ทั้งหมดอยู่ในลุ่มน้ำมูน 2 จังหวัด คือ บุรีรัมย์ และสุรินทร์ ส่วนที่เหลือมีพื้นที่บางส่วนเท่านั้นที่อยู่ในลุ่มน้ำดังกล่าว

ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสลับเนินเขา ยกเว้นพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีจะเป็นพื้นที่ราบลุ่มสลับลูกคลื่นลอนลาด และมีเทือกเขาเป็นแนวขวางทางตอนใต้ที่ติดกับประเทศกัมพูชา แล้วพื้นที่ค่อยๆ ลาดลงไปทางด้านทิศเหนือ โดยพื้นที่ลุ่มน้ำมีความสูงเฉลี่ย 200 เมตรจากระดับทะเลปานกลาง

ลุ่มน้ำมูนมีแม่น้ำที่สำคัญ คือ แม่น้ำมูน ซึ่งมีต้นกำเนิดจากเทือกเขาทางด้านใต้ของจังหวัดนครราชสีมา และไหลผ่านพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี แล้วไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่อำเภอโขงเจียม มีปริมาณน้ำท่าเฉลี่ยต่อหน่วยพื้นที่ตั้งแต่ 2.0 – 7.8 ลิตรวินาที/ตารางกิโลเมตร/ปี

โดยมีพื้นที่การปกครองในเขตลุ่มน้ำมูน จำนวน 10 จังหวัด 102 อำเภอ 22 กิ่งอำเภอ 1,194 ตำบล 13,535 หมู่บ้าน และมีประชากรประมาณ 8,328,444 คน² ซึ่งประชากรในพื้นที่ดังกล่าวส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำนาเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญ และมีพื้นที่ทำกินเฉลี่ย 22.12 ไร่/ครัวเรือน โดยมีรายได้เฉลี่ย 22,773 บาท/ครอบครัว/ปี สำหรับในภาคเกษตรกรรม และรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรม เฉลี่ย 18,354 บาท/ครอบครัว/ปี

¹ สถาบันแหล่งน้ำและสิ่งแวดล้อม. ๒๕๓๗. โครงการศึกษาข้อมูลและศักยภาพการพัฒนาลุ่มน้ำมูน (รายงานฉบับสุดท้าย) คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² ข้อมูลปี ๒๕๓๖

ทรัพยากรป่าไม้ที่สำคัญของลุ่มน้ำมูล จะประกอบด้วยป่าไม้ผลัดใบ และป่าผลัดใบประเภทต่าง ๆ มีรายละเอียดต่อไปนี้

ป่าดงดิบ (Tropical Evergreen Forest) พบในพื้นที่หุบเขา ริมแม่น้ำลำธาร แหล่งน้ำ และภูเขา ซึ่งไม้สำคัญที่พบ ได้แก่ ยาง ตะเคียน กระบาก เคี่ยม มะหาด ฯลฯ และพบไม้พื้นล่างมากมาย ได้แก่ หวาย ระกำ กระวาน และเถาวัลย์ต่างๆ

ป่าเบญจพรรณ (Mixed Deciduous Forest) จัดว่าเป็นป่าไม้ผลัดใบ และเป็นป่าโปร่ง ซึ่งพื้นที่ป่าดังกล่าวมักมีไฟป่าบ่อยๆ ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ประดู่ ตะแบก มะค่าโมง มะเกลือ ฯลฯ และมีไม้ป่าต่างๆ ค่อนข้างหลากหลาย และบางพื้นที่เป็นไม้หลักสำคัญของป่า

ป่าแดง ป่าแพะ หรือป่าโคก ป่าดิบแล้ง หรือป่าเต็งรัง (Dry Dipterocarp Forest) ป่าประเภทนี้มีลักษณะเป็นป่าโปร่ง และสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินลูกรัง ร่วนปนทราย และมีความแห้งแล้ง ความอุดมสมบูรณ์ของป่าจะขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของดิน ไม้พื้นล่างจะมีหญ้าเพ็ก และโจดขึ้น ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ เต็ง รัง เหียง พลวง กรวด ตั้ว ฯลฯ

ทุ่งหญ้า Savannah ซึ่งพบในพื้นที่ป่าไม้ประเภทต่างๆ ข้างต้น โดยขึ้นสลับในบริเวณพื้นที่โล่งแจ้ง และเป็นแหล่งอาหารสำคัญของสัตว์ป่าต่างๆ

จากสถิติปี 2531 ลุ่มน้ำมูลมีพื้นที่ป่าไม้ 6,186,392 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 14.2 ของพื้นที่ลุ่มน้ำมูลทั้งหมด ซึ่งสถานการณ์ทรัพยากรป่าไม้ของลุ่มน้ำมูลในปัจจุบันอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม โดยเฉพาะพื้นที่ป่าต้นน้ำลำน้ำมูล และลำน้ำย่อยสาขาต่างๆ อันเป็นผลสืบเนื่องจากความผิดพลาดทางด้านนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ-สังคม และอุตสาหกรรมที่ผ่านมากของประเทศ รวมทั้งนโยบายการปลูกป่าเศรษฐกิจของรัฐได้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ป่าธรรมชาติและก่อให้เกิดความขัดแย้งกับชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำมูลอย่างกว้างขวาง

นอกจากทรัพยากรป่าไม้แล้วทรัพยากรดินในพื้นที่ลุ่มน้ำมูล ซึ่งจากข้อมูลการใช้ที่ดินของกรมพัฒนาที่ดินพบว่าจังหวัดต่างๆ มีทั้งสิ้น 59,577,479 ไร่³ และได้จำแนกพื้นที่ดังกล่าวออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ๆ คือ

- 1) พื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการปลูกพืชไร่ทั่วๆ ไป มีประมาณ 30,894,340 ไร่ หรือร้อยละ 29.07 ของทั้งหมด
- 2) พื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับทำนา มีประมาณ 40,520,643 ไร่ หรือร้อยละ 38.39 ของพื้นที่ทั้งหมด

³ อ้างอิงใน สถาบันแหล่งน้ำและสิ่งแวดล้อม. ล้างแล้ว, เรืองเดี่ยวกัน หน้า 10-116

3)พื้นที่ที่ไม่เหมาะสมสำหรับปลูกพืชทั่วๆ ไป มีประมาณ 33,342,657 ไร่ หรือร้อยละ 31.61 ของพื้นที่ทั้งหมด ลักษณะดินส่วนหนึ่งเป็นดินตื้น มีลักษณะเป็นชั้นหินลูกรัง หรือศิลาแลง เป็นดินทรายจัด และเป็นพื้นที่เนินเขา ภูเขา หรือเทือกเขา

4) พื้นที่น้ำ มีประมาณ 976,323 ไร่ หรือร้อยละ 0.93 ของพื้นที่ทั้งหมด

ทรัพยากรน้ำ สุ่มน้ำมูนประกอบด้วยลุ่มน้ำย่อยสาขาต่างๆ มากมาย และมีลุ่มน้ำสาขาที่สำคัญๆ จำนวน ๑๔ สาขา ได้แก่

1) ลำตะคอง มีต้นกำเนิดในบริเวณเทือกเขาในเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ไหลผ่านอำเภอบางช่อง-สีคิ้ว-สูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา แล้วไหลบรรจบกับลำน้ำมูนที่อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา มีการสร้างเขื่อนลำตะคอง ปิดกั้นลำน้ำ และต่อมารัฐได้มีโครงการสูบลับ

2) ลำพระเพลิง ต้นกำเนิดในบริเวณเทือกเขาเขตอำเภอบักรังชัย จังหวัดนครราชสีมา และไหลไปบรรจบกับลำน้ำมูนที่อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา และมีการสร้างเขื่อนลำพระเพลิงปิดกั้นสำหรับชลประทาน

3) ลำปลายมาศ ต้นกำเนิดในบริเวณเทือกเขาเขตชายแดนไทย-กัมพูชา ไหลผ่านอำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ และบรรจบกับลำน้ำมูนที่อำเภอชุมพลวง จังหวัดนครราชสีมา

4) ลำชี ต้นกำเนิดในเทือกเขาบริเวณอำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ ผ่านอำเภอบัวโคตรชัย จังหวัดบุรีรัมย์ และอำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ และบรรจบกับลำน้ำมูนที่อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์

5) ห้วยทับทัน ต้นกำเนิดในเทือกเขาบริเวณอำเภอสังขะ ไหลผ่านอำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ และอำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ และบรรจบกับลำน้ำมูนที่อำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ ที่ผ่านมามีสร้างฝายกั้นลำน้ำมากกว่า 50 แห่ง

6) ห้วยสำราญ ต้นกำเนิดในบริเวณเทือกเขาเขตอำเภอบุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ และบรรจบกับห้วยแอ่งที่อำเภอเมือง ก่อนที่จะไหลลงไปบรรจบกับลำน้ำมูนต่อไป

7) ห้วยชะยุ้ง ต้นกำเนิดบริเวณเทือกเขาในเขตอำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ แล้วไหลลงไปบรรจบกับลำน้ำมูนก่อนถึงสบชี-มูน

8) ลำโดมใหญ่ ต้นกำเนิดจากเทือกเขาในเขตอำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี แล้วไหลผ่านอำเภอเดชอุดม และบรรจบกับลำน้ำมูนที่อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดเดียวกัน

9) ลำโตน้อย ต้นกำเนิดจากเทือกเขาในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา ไหลผ่านอำเภอบุณฑริก แล้วไหลลงไปบรรจบกับลำน้ำมูลด้านเหนือที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มีการสร้างเขื่อนลึนทรเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า

10) ลำเชียงไกร ต้นกำเนิดในเทือกเขาเขตอำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา ไหลผ่านอำเภอโนนสูง และไหลลงไปบรรจบกับลำน้ำมูลที่อำเภอพิมาย จังหวัดเดียวกัน

11) ลำสะแทด ต้นกำเนิดในบริเวณที่ราบสูงสันปันน้ำระหว่างลุ่มน้ำมูลกับลุ่มน้ำชี ไหลผ่านอำเภอประทาย จังหวัดนครราชสีมา และไหลบรรจบกับลำน้ำมูลที่อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ ทางตอนใต้

12) ลำเสียว มีต้นกำเนิดจากที่ราบสูงสันปันน้ำระหว่างลำน้ำมูล-ลำน้ำชี ไหลผ่านอำเภอบรบือ-วาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด และไหลลงบรรจบลำน้ำมูลที่อำเภอวาปีปทุม จังหวัดศรีสะเกษ

13) ลำเขบาย ต้นกำเนิดจากสันปันน้ำลุ่มน้ำเขบาย-ลุ่มน้ำห้วยบังฮ้อย ไหลผ่านอำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอำนาจเจริญ แล้วไหลลงบรรจบลำน้ำมูลก่อนถึงอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เล็กน้อย

14) ลำเขบก ต้นกำเนิดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ไหลผ่านอำเภอตระการพืชผล จังหวัดเดียวกัน แล้วไหลลงไปบรรจบลำน้ำมูลก่อนถึงอำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี

ซึ่งปัจจุบันแหล่งน้ำต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วมีปัญหาในด้านคุณภาพน้ำสำคัญที่สุด เช่น จากการตรวจวัดค่าความนำไฟฟ้าบริเวณอำเภอกำแพง จังหวัดสุรินทร์ พบว่ามีปริมาณคลอไรด์ในลำน้ำมูล 170 - 350 มก./ล. และบริเวณอำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ 130 - 147 มก./ล. ป่งบอกว่าความเค็มมีแนวโน้มจะสูงขึ้น และอาจจะมีผลกระทบต่อการเพาะปลูกได้

นอกจากนี้ปัญหาและผลกระทบต่อคุณภาพน้ำที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นยังมีสาเหตุอื่นๆ ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหามลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรมในเขตเมืองบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนต้น-ตอนกลาง-ตอนปลาย เช่น ในเขตอำเภอปากช่อง อำเภอสีคิ้ว และอำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ปัญหาน้ำเสียจากชุมชนที่อยู่อาศัยในเขตเมือง สารเคมีปราบศัตรูพืชและวัชพืช ปัญหาการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าต้นน้ำก่อให้เกิดการชะล้างพังทลายหน้าดินและเกิดสารแขวนลอยต่างๆ และการทับถมดินชั้นแหล่งน้ำ การบุกรุกพื้นที่ริมลำน้ำมูล และการสร้างเขื่อนต่างๆ อย่างมากมาย

ทรัพยากรประมง จากการสำรวจทรัพยากรประมงในลำน้ำมูล ของ อำเภวยะนิง (2512) พบว่ามีปลารวมทั้งสิ้น 23 ครอบครัว จำนวน 115 ชนิด และการสำรวจของไม้ตรีและต้นทนา (2535) พบพันธุ์ปลา รวม 23 ครอบครัว จำนวน 70 ชนิด มีค่า Standing Crops โดยเฉลี่ย ประมาณ 14 กิโลกรัม/ไร่ ซึ่งทรัพยากรประมงลำน้ำมูลมีแนวโน้มที่จะลดลงเนื่องจากการสร้างเขื่อนปิดกั้นลำน้ำมูล และลำน้ำย่อยสาขาต่างๆ ทำให้การอพยพของปลาคตามฤดูกาลต่างๆ ไม่สะดวก และเป็นการทำลายวงจรของระบบนิเวศวิทยาของสายน้ำอย่างสิ้นเชิง

ปัญหาและผลกระทบจากการสร้างเขื่อนมีผลกระทบโดยตรงต่อปริมาณ และคุณภาพความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์ปลาในลำน้ำมูล ซึ่งจากรายงานการสำรวจหลาย ๆ เขื่อน เช่น เขื่อนภูมิพล จากพันธุ์ปลา รวม 68 ชนิด เหลือเพียง 34 ชนิด เขื่อนอุบลรัตน์-หนองหวาย-กุดเขือก พันธุ์ปลารวม 83 ชนิด เหลือเพียง 53 ชนิด และเขื่อนปากมูลพันธุ์ปลารวม 66 ชนิด เหลือเพียง 39 ชนิดเท่านั้น

1.2 ข้อมูลพื้นฐานและเครือข่ายชุมชนรอบป่าทามราชสีไศล

1.2.1 การสำรวจเอกสารเกี่ยวกับป่าทาม

นับตั้งแต่ปี 2535 ซึ่งมีรายงานการวิจัยเรื่อง "การศึกษาสภาพแวดล้อมและการใช้ประโยชน์ของป่าทุ่งป่าทามบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนกลาง" โดย รศ.ประสิทธิ์ คุนรัตน์ จากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งได้ให้คำนิยามป่าทุ่งป่าทามไว้อย่างเป็นทางการในวงวิชาการ และกล่าวถึงคุณค่าต่อระบบนิเวศน์และต่อวิถีชีวิตชุมชนไว้อย่างชัดเจน จนถึงปัจจุบันได้มีการศึกษาเกี่ยวกับป่าทุ่งป่าทามเกิดขึ้นมากมาย และด้วยการดำเนินโครงการโขง ชี มูล ในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะเขื่อนราชสีไศลได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อพื้นที่ป่าทามอย่างกว้างขวาง และแสดงออกทางข้อขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง จึงก่อให้เกิดคำถามแก่ผู้เกี่ยวข้องและวงวิชาการ ถึงสถานะที่แท้จริงในแง่มุมต่าง ๆ ของป่าทาม

ตั้งแต่ปี 2535 - ปัจจุบัน ประมวลงานศึกษาเกี่ยวกับป่าทามได้ดังนี้

(1) ประสิทธิ์ คุนรัตน์และคณะ, การศึกษาสภาพแวดล้อมและการใช้ประโยชน์ของป่าทุ่งป่าทามบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนกลาง, มีนาคม ๒๕๓๕ ได้ให้นิยามป่าทุ่งป่าทาม คือ "พื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำเป็นที่ราบน้ำท่วมถึง จะถูกน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก สภาพพื้นที่มีลักษณะเป็นที่ลุ่มและที่ดอนสลับกันไป ประกอบด้วยแอ่งน้ำ หนองน้ำ และร่องน้ำที่เรียกว่า "กุดหลง" มากมาย บางแห่งเป็นที่ลุ่มต่ำมีน้ำขังตลอดปี เรียกว่า "บึง" ทั้งบริเวณปกคลุมด้วยพืชพันธุ์ไม้หลากหลายชนิด

ตามระดับของพื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นพวกไม้พุ่ม ไม้หนามที่ทนต่อสภาพน้ำท่วมหรือน้ำแช้งได้ดี ทำให้บริเวณที่เป็นพื้นที่ที่ท่วมและพื้นที่ที่บึงถูกเรียกว่า "ป่าบึงป่าทาม" หรือเรียกสั้น ๆ ว่า "ป่าทาม"

งานวิจัยนี้ทำในพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนกลางพบว่า เป็นระบบนิเวศที่มีหน้าที่สำคัญทางธรรมชาติ และยังเป็นแหล่งทำกินของชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานมายาวนาน 100 - 250 ปี และร้อยละ 85 ของครัวเรือนในพื้นที่ที่ใช้พื้นที่ทามในการทำนาและใช้ประโยชน์อื่น ๆ อย่างหลากหลาย

(2) ศันสนีย์ ชูแวว . ระบบนิเวศป่าบึงป่าทามพื้นที่ชุ่มน้ำสำคัญของภาคอีสาน, 2538 ได้กล่าวถึงระบบธรรมชาติของป่าบึงป่าทามที่เกิดจากอิทธิพลการกระทำของสายน้ำ และขยายความด้านคุณประโยชน์ในระบบนิเวศของป่าบึงป่าทาม คือ ช่วยรักษาความสมดุลระหว่างน้ำผิวดินและน้ำใต้ดิน, ช่วยเก็บกักน้ำฝนและผิวน้ำท่าในฤดูน้ำหลาก, ช่วยเก็บกักตะกอน, ปกป้องชายฝั่งและมีความสำคัญต่อวงจรชีวิตของพืชและสัตว์น้ำนานาชนิด ทั้งยังมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตชุมชน คือ เป็นแหล่งกำเนิดวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ สมุนไพร พืชของป่าและการนันทนาการ ศันสนีย์ได้เสนอแนวทางสำคัญในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าบึงป่าทาม คือ การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ การศึกษาให้ละเอียดครบถ้วน และมาตรการทางกฎหมายต่าง ๆ

(3) สันัน ชูสกุลและคณะ , ความสำคัญของป่าบึงป่าทามต่อวิถีชีวิตชุมชน , 2538 ศึกษาในพื้นที่รอยต่อจังหวัดศรีสะเกษ ร้อยเอ็ด สุรินทร์ จำนวน 11 ชุมชน 386 ครัวเรือน พบว่าการทำประโยชน์ในพื้นที่ป่าทามใน 3 หมวดใหญ่คือ การทำการเกษตร , การเก็บเกี่ยวผลผลิต (พืช) และการประมง - เลี้ยงสัตว์ รวม 20 กิจกรรม พบว่ากิจกรรมที่ให้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจกับชุมชนมากที่สุดคือ การทำนา , การปลูกพืชไร่และการหาปลา เฉพาะการทำนาทามมีครัวเรือนทำมากถึงร้อยละ 92.35 และประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจโดยรวมจากผลผลิตในป่าทาม (ทั้งบริโภคและขาย) เฉลี่ยครัวเรือนละ 38,906 บาท ต่อปี นอกจากนี้ยังมีกรณีศึกษาประสบการณ์การจัดการป่าทามโดยองค์กรชาวบ้านที่ป่าทามโนนน้ำเกลี้ยงและป่าทามกุดเป่งในเขตอำเภอโพธิ์ทราย จังหวัดร้อยเอ็ด

(4) ประสิทธิ์ คุณรัตน์และคณะ, รายงานการศึกษาแนวทางการจัดทำแผนการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความจำเป็นเร่งด่วน ป่าทามวารีไธโส จังหวัดศรีสะเกษ 2540 ได้เสนอมาตรการ , แผนงานและโครงการที่เหมาะสม ทั้งมาตรการเชิงนโยบาย กฎหมาย , มาตรการสร้างจิตสำนึก , การอนุรักษ์คุ้มครองพื้นที่ , พื้นฟูป่าบึง , จัดการใช้ประโยชน์ ส่งเสริมอาชีพแก่ชุมชน , ส่งเสริมการมีส่วนร่วม และมาตรการในการจัดการผลกระทบจากเขื่อนวารีไธโส

(5) สันัน ชูสกุลและคณะ , ภูมิปัญญาเกี่ยวกับพืชสมุนไพรในป่าบึงป่าทาม, 2540 ระดมความรู้ด้านสมุนไพรที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ป่าบึงป่าทามในพื้นที่ลุ่มน้ำมูลตอนกลาง พบว่ามีหมอสมุนไพรจำนวนมากที่สั่งสมภูมิปัญญาเกี่ยวกับพืชพรรณและสูตรยาสมุนไพร พบพืช 57 ชนิด ซึ่งหมอยานำมาประกอบสูตรยา 89 สูตร มีทั้งสูตรรักษาโรคทั่วไปและรักษาอาการป่วยหนัก มีข้อเสนอทางนโยบายให้มีมาตรการคุ้มครองพื้นที่ป่าทามและการวิจัยอย่างรอบด้านต่อไป

(6) ศิริพร ศรีสินธุ์ไธสง , ปฏิบัติทางวาทกรรมของชาวบ้าน : กรณีศึกษา "ป่าทามกุดเป้ง" , 2542 กรณีป่าทามกุดเป้ง อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด มีการปฏิบัติทางวาทกรรมตั้งแต่การอนุรักษ์ป่าและเชื่อมโยงกับการต่อสู้กรณีเขื่อนราษีไศล กระบวนการต่อสู้ของชาวบ้านในกรณีนี้คือการโต้แย้งและตอบโต้วาทกรรมกระแสหลักของรัฐใน 2 ประเด็น คือ วาทกรรมว่าด้วยการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีได้ให้ความสนใจกับองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นที่สัมพันธ์อยู่กับทรัพยากรธรรมชาติ และวาทกรรมการพัฒนาที่รวมศูนย์อำนาจในการตัดสินใจอยู่ที่ส่วนกลางโดยไม่คำนึงถึงสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดแนวทางพัฒนาที่จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น

(7) โครงการฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำป่าทามมูล , ป่าทามป่าไทย , 2544 หนังสือเล่มรวบรวมข้อเขียนของผู้ศึกษาเกี่ยวกับป่าทามหลายคน ทั้งด้านภูมิศาสตร์ นิเวศวิทยาพื้นที่ชุ่มน้ำ วนศาสตร์ชุมชน กฎหมายและการบริหาร ข้อมูลจากกรณีศึกษาในพื้นที่ทั้งด้านพันธุ์กรรมข้าวนาทาม , สมุนไพร , การเลี้ยงวัวควาย , การประมง , ปั่นหม้อ , การต้มเกลือ , ระบบกรรมสิทธิ์ในพื้นที่ทาม การแสวงหาอาชีพทางเลือกเกษตร - หัตถกรรมของชุมชน , การอนุรักษ์ฟื้นฟูและวรรณกรรมชาวบ้านเกี่ยวกับป่าทาม

(8) ประภาส ปิ่นตบแต่งและคณะ , รายงานการวิจัย นโยบายรัฐกับการละเมิดสิทธิชุมชนกรณีฝ่ายราษีไศล ศึกษากระบวนการละเมิดสิทธิของโครงการรัฐต่อชุมชนราษีไศล ทั้งสิทธิการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ชุ่มน้ำ , สิทธิการครอบครองที่ดินตามจารีตประเพณีของท้องถิ่น , สิทธิการรับรู้และการมีส่วนร่วม ทั้งศึกษากระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านปฏิกริยาด้านต่าง ๆ ต่อการละเมิดสิทธิ

(9) สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , การศึกษาผลกระทบทางสังคมโครงการฝ่ายราษีไศลและการแก้ไขผลกระทบอย่างยั่งยืน , 2545 เป็นการศึกษาศักยภาพของพื้นที่ในการพัฒนาด้านต่าง ๆ วิเคราะห์ผลกระทบจากโครงการเขื่อนราษีไศล และแสวงหาทางเลือกมาตรการในการฟื้นฟูธรรมชาติและชุมชน ในพื้นที่ 141 ชุมชน รอบป่าทามราษีไศล เป็นการศึกษาภาคสนามครั้งใหญ่ และได้พัฒนาองค์ความรู้เรื่องพื้นที่ทามขึ้นมาอย่างเป็นรูปธรรม

(11) ปราวณี มัคพันธ์และคณะ , เกษตรกรรมทางเลือกในพื้นที่ทาม , 2545 ศึกษารูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนในพื้นที่ทาม ตั้งแต่การจัดการน้ำขนาดเล็กในไร่นา การทำวนเกษตร เกษตรผสมผสาน การเพาะปลูกพืชระยะสั้นในฤดูแล้ง การนำพืชป่าทามมาขยายในแปลงเกษตร แปลงพืชน้ำ การเลี้ยงวัวควาย ส่วนมากเป็นประสบการณ์ความสำเร็จระดับแปลงของเกษตรกรที่สามารถประยุกต์การทามาหากินให้สอดคล้องกับระบบธรรมชาติในพื้นที่น้ำท่วมถึง

จะเห็นได้ว่า การเคลื่อนไหวด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับป่าทามเกาะเกี่ยวอยู่กับสถานการณ์เคลื่อนไหวของชาวบ้านราษีไศลอย่างแท้จริงประการหนึ่ง เป็นเพราะกรณีราษีไศลที่ประชาชนรวมตัวผลักดันให้รัฐบาลแก้ปัญหาผลกระทบในระยะ 10 ปี ที่ผ่านมา ยังขาดฐานความรู้ความเข้าใจ

ของสังคมและรัฐบาลต่อเรื่องป่าทาม ระบบนิเวศสำคัญที่ไม่เคยมีใครใส่ใจมาก่อน แต่ข้อเท็จจริงคือเป็นระบบที่มีความสำคัญของนิเวศวิทยาชุ่มน้ำ และเป็นทรัพยากรฐานการดำรงชีพที่สำคัญของกล่มน้ำนี้มาอย่างยาวนาน เมื่อเกิดปัญหาผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงพยายามแก้ปัญหาอยู่บนฐานความไม่รู้ ยิ่งแก้ยิ่งสร้างปัญหาใหม่ ๆ ตามมาไม่รู้จบ

จึงเกิดโจทย์การศึกษาเรื่องป่าทามขึ้นอย่างกว้างขวาง และเอกสารประมวลมาข้างต้นก็ยังขาดการนำไปใช้ให้เกิดพลังความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ ชาวบ้านยังไม่ได้แสดงบทบาทเป็นเจ้าขององค์ความรู้อย่างแท้จริง

1.2.2 ข้อมูลเกี่ยวกับป่าทามลุ่มน้ำมูนตอนกลาง

ภูมิฐานบริเวณลุ่มแม่น้ำมูนตอนกลางเป็นที่ราบกว้างใหญ่ต่อเนื่องจากทุ่งกุลาร้องไห้ อันเป็นกันกระทะของแอ่งโคราชและเนื่องจากตอนปลายของแม่น้ำเป็นชอกเขาขนาดเล็กของแม่น้ำก่อนเข้าแคบ จึงเกิดปรากฏการณ์น้ำท่วมซึ่งเป็นเวลานานในแต่ละปี เกิดการสะสมของตะกอนแม่น้ำอย่างต่อเนื่อง เป็นแหล่งกำเนิดสังคมพืชสัตว์อย่างหลากหลายและมีวิวัฒนาการอันยาวนานจนเป็นระบบนิเวศเฉพาะและเป็นเงื่อนไขความสมดุลของวงจรธรรมชาติและชุมชนอย่างลงตัว

ป่าทามลุ่มน้ำมูนตอนกลาง ถือว่าเป็นพื้นที่ป่าทามที่กว้างใหญ่ที่สุดของภาคอีสาน ถ้านับตั้งแต่เขตจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ จนถึงอุบลราชธานีอาจถึง 1 ล้านไร่ เฉพาะในพื้นที่ศึกษา (ประสิทธิ์ คุญรัตน์ , 2535) พื้นที่ระหว่างปากน้ำลำพัดปลา (รอยต่อจังหวัดร้อยเอ็ด - สุรินทร์) ลงไปถึงปากห้วยทับทัน (อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ) ระยะทาง 33 กิโลเมตร ความกว้างของป่าทามสองฝั่งแม่น้ำระหว่าง 3 - 9 กิโลเมตร มีพื้นที่ป่าทาม 195 ตารางกิโลเมตร หรือ 421,875 ไร่ อยู่ในเขตรอยต่อ 3 จังหวัด คือ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด และศรีสะเกษ และส่วนหนึ่งถูกเขื่อนราษีไศลกำหนดใช้เป็นอ่างเก็บน้ำ

อาณาบริเวณดังกล่าวมีชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่าทามอยู่ถึง 141 หมู่บ้าน ใน 21 ตำบล 8 อำเภอ 3 จังหวัด (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2545)

ชุมชนลุ่มน้ำมูนได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณนี้อย่างยาวนาน อาศัยทรัพยากรทั้งดิน น้ำ ป่า ทำการเพาะปลูกในรูปแบบที่เหมาะสมกับธรรมชาติของลุ่มน้ำ ซึ่งแตกต่างกับพื้นที่สูงที่ราบทั่วไป เช่นการทำนาทาม ซึ่งเป็นแหล่งอาหารหลักของครอบครัว เป็นการทำนาในฤดูแล้งตามฤดูหนอง ร่องน้ำในเดือนเมษายน - พฤษภาคม , การทำการประมงก็มีแบบแผนเฉพาะ เช่น การตีปลาของ - ลงต้อน , การล้อมเขายะ ฯลฯ การใช้ดินส่ำในการต้มเกลือในฤดูแล้ง การเลี้ยงสัตว์แบบ

ปล่อยให้หากินเองในพื้นที่ตามและอีกหลายรูปแบบ จึงกล่าวได้ว่า ในอดีตที่ยังไม่เกิดผลกระทบจากการพัฒนาใด ๆ บริเวณที่เป็นชุมชนที่มีความมั่นคงทางอาหารมากกว่าเขตอื่น

แต่ในยุคการพัฒนาที่มีการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการใช้ทรัพยากรในลุ่มน้ำก็ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเป็นลูกโซ่มาสู่พื้นที่บึงทาม เช่น การสร้างเขื่อนบริเวณต้นน้ำมูล ทำให้ระบบการไหลท่วมน้ำเปลี่ยนแปลงไป ทำให้มีผู้ฉวยโอกาสบุกรุกพื้นที่ทามปลูกพืชโตเร็วจำพวกยูคาลิปตัสเป็นแปลงใหญ่ การบุกเบิกเป็นแปลงนาถาวร ในบางปีที่เขื่อนต้นน้ำระบายน้ำมากก็จะส่งผลให้เกิดภาวะน้ำท่วมยาวนานกว่าปกติ ทำให้นาข้าวเสียหาย การสร้างเขื่อนปากมูลปิดปากแม่น้ำตอนกลางส่งผลสะท้อนให้ความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำในลุ่มน้ำมูลตอนกลางสูญหายไปเช่นเดียวกัน

แล้วการก่อสร้างเขื่อนราษีไศล ซึ่งเก็บกักน้ำในปี 2536 ก็ทำให้เกิดผลกระทบสูงสุด เพราะที่ดินทำกิน แหล่งน้ำธรรมชาติ ท่าเล่เลี้ยงสัตว์ แหล่งคัมเกลือ และแหล่งผลิตธรรมชาติอื่น ๆ ที่เคยใช้มาเท่ากับอายุของการตั้งชุมชน ถูกจมอยู่ใต้อ่างเก็บน้ำและฤดูกาลที่คนเคยอยู่ร่วมและปรับตัวให้สอดคล้อง ได้เปลี่ยนแปลงไป

1.2.3 ข้อมูลเกี่ยวกับเขื่อนราษีไศล

เขื่อนราษีไศลเป็นองค์ประกอบหนึ่งของโครงการโขง ชี มูล สร้างขึ้นตามวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับและเก็บกักน้ำในลุ่มน้ำมูลและลำสาขาสำหรับใช้ประโยชน์ในด้านอุปโภคบริโภคและเกษตรกรรม โดยสร้างเป็นฝายคอนกรีตพร้อมบานประตูเหล็กยกกระดานขนาด 12.5 X 7.50 เมตร จำนวน 7 บาน และสร้างคันดินกันทางน้ำไหลจากบ้านดอนงูเหลือม ถึงบ้านห้วยอำเภอรามไศล เป็นระยะทางกว้าง 6 กิโลเมตร เก็บกักน้ำในลุ่มน้ำมูล 120 เมตร และลำสาขาเป็นระยะทาง 53 กิโลเมตร (ห้วยทับทัน, ลำน้ำเสียว, ลำพลับพลา) ระดับเก็บกักน้ำ 119 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง (ม.รทก.) (ความสูง 9 เมตร) สามารถเก็บกักน้ำได้ 74.43 ล้านลูกบาศก์เมตร พื้นที่เก็บกักน้ำ 20 ตารางกิโลเมตร อันจะทำให้มีศักยภาพในการหาพื้นที่ชลประทาน 288,000 ไร่ (กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน : 2537) แต่ในระยะแรก (โครงการโขง ชี มูล ยังไม่ได้สูบน้ำจากลำน้ำโขงเข้ามา) สามารถส่งน้ำให้พื้นที่เกษตรได้ประมาณ 34,420 ไร่ โครงการใช้งบประมาณทั้งสิ้น 871 ล้านบาท เริ่มสร้างในปี 2535 สร้างเสร็จและเก็บกักน้ำเมื่อเดือนตุลาคม 2536 และตามแผนจะสามารถส่งน้ำให้พื้นที่เพาะปลูกได้ในปี 2540

ผลประโยชน์ในปัจจุบัน (2546) คือโครงการสามารถสนับสนุนพื้นที่ในการทำนาปรังในเขต อำเภอรามบุรี จังหวัดสุรินทร์ ได้เพียงปีละประมาณ 100 ไร่ เหตุเพราะระบบกระจายน้ำยังก่อสร้างไม่เสร็จ และมีความขัดแย้งทั้งด้านมวลชนและความไม่สอดคล้องของระบบชลประทานกับระบบการผลิตของชุมชน

เมื่อมีการเก็บกักน้ำในเดือนตุลาคม 2536 ได้ส่งผลกระทบต่อนุชนรอบป่า
ทามผืนใหญ่ในหลายชุมชน ปัญหาผลกระทบที่เกิดขึ้นสรุปได้คือ

(1) ปัญหาน้ำท่วมที่ทำกินราษฎร ทั้งในเขตอ่างเก็บน้ำและนอก
เขตอ่าง ซึ่งโครงการได้สร้างพนังกั้นน้ำกันไว้ น้ำจากที่สูงไม่สามารถไหลลงลำน้ำมูนได้ตามปกติ ทั้ง
ยังเกิดผลกระทบต่อน้ำที่กักได้อ่างเก็บน้ำ ซึ่งทางเขื่อนปล่อยน้ำจำนวนมากลงมาผิดฤดูกาล

(2) ปัญหาสิ่งก่อสร้างกีดขวางกันดินทับที่นา

(3) ปัญหาคุณภาพน้ำ น้ำในอ่างเก็บน้ำเสียอันเกิดจากการหมักเน่า
ของพืชในอ่างเก็บน้ำ ทั้งเกิดการระบาดของวัชพืช จนน้ำในอ่างเก็บน้ำไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ มี
การระบาดของหอยคัน และส่งผลกระทบต่อสัตว์น้ำอื่น ๆ เป็นลูกโซ่ ปัญหาหนักที่สุดคือ ปัญหาน้ำ
เค็มแพร่กระจาย

(4) ปัญหาดินเค็มแพร่กระจาย รอบอ่างเก็บน้ำหลายบริเวณ เกิดจากแรง
กดของอ่างเก็บน้ำ ทำให้น้ำเค็มกระจายไปสู่ไร่นารอบอ่าง

(5) ปัญหาการลดลงของพันธุ์ปลาลายชนิด และปลาที่จับได้ตายและเน่า
เร็ว รับประทานไม่อร่อยเหมือนเดิม

(6) ปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน และคนในชุมชนขัดแย้งกันเอง

(7) การสูญเสียแหล่งอาหารธรรมชาติในป่าปุงปาทาม

(8) ปัญหาวัฒนธรรมประเพณีสูญหาย

1.2.4 ข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติการใช้สิทธิของชุมชนราชโกล

ขณะก่อนและกำลังก่อสร้างเขื่อนราชโกล ชุมชนทั่วไปยังเข้าใจตามข้อมูลที่เคยได้
รับจากทางราชการว่าสร้างเป็น "ฝายยาง" เก็บน้ำไว้แค่ล้นแม่น้ำ จึงไม่มีการต่อต้านใด ๆ

แต่เมื่อก่อสร้างเสร็จเป็นเขื่อนคอนกรีตขนาดใหญ่ และมีการเก็บกักน้ำ จึงทราบว่า
ผลกระทบที่เกิดขึ้นสร้างความเดือดร้อนหลายประการ จึงเริ่มมีการรวมตัวเพื่อเรียกร้องให้ทางราช
การแก้ปัญหาให้ เริ่มในเดือนกันยายน 2537 ชาวบ้านบ้านตงแดง บ้านหนองหัว เรียกร้องให้ทาง
อำเภอราชโกลเอาเครื่องสูบน้ำออกจากน่านอกอ่าง

ในเดือนกันยายน 2537 ชาวบ้านผู้เดือดร้อนหลายหมู่บ้านในเขตอำเภอราชโกล
รวมกันเป็น "กลุ่มชาวบ้านอนุรักษ์ป่าทาม" มีนายสิงห์ จำเริญ ราษฎรอาวสุไบบ้านฝั่ง ตำบลหนอง
แค เป็นประธานร้องเรียนต่อนายอำเภอ 4 ข้อ คือ

(1) ให้เขื่อนราชโกลลดระดับการเก็บกักน้ำมิให้ท่วมป่าทาม อันเป็นพื้นที่
อุดมสมบูรณ์และชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์

(2) ให้คณะกรรมการชาวบ้านที่เดือดร้อนที่ส่วนร่วมในการกำหนดระดับกักเก็บน้ำในเขื่อนราษีไศล

(3) หากการกำหนดระดับน้ำที่พอใจร่วมกันทุกฝ่ายยังมีน้ำท่วมที่ทำประโยชน์เดิมของชาวบ้าน ให้ชดเชยความเสียหายแก่ผู้ได้รับผลกระทบอย่างเหมาะสม

(4) ให้รับรองสิทธิในการทำกินในที่ดินเดิมในป่าตามแก่งชาวบ้านโดยมีคณะกรรมการชาวบ้านดูแลรักษาป่าตามที่มีอยู่ของชุมชนให้อุดมสมบูรณ์ต่อไป

ข้อเรียกร้องดังกล่าว ได้ถูกส่งถึงจังหวัด ผู้ว่าราชการจังหวัดได้สั่งให้อำเภอรามาสีไศล จัดตั้งคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริงมีการประชุมคณะกรรมการ 2 ครั้ง แล้วเงียบหายไป

ต่อมาในต้นปี 2538 ชาวบ้านจากอำเภอรันบุรี จังหวัดสุรินทร์และชาวบ้าน อำเภอโพธิ์ทราย จังหวัดร้อยเอ็ด ได้มาร่วมสมทบในการเรียกร้องและจัดตั้งเครือข่ายความร่วมมือเป็น "คณะกรรมการร่วมอนุรักษ์ป่าตามแม่ น้ำมูล" (คอปม.)

ข้อเสนอให้แก่ปัญหาผลกระทบได้ส่งถึงฝ่ายราชการเป็นลำดับขั้นและชาวบ้านได้รวมตัวกันอีกหลายครั้งเพื่อกระตุ้นและผลักดันให้ทางราชการได้จัดตั้งคณะกรรมการตรวจสอบความเดือดร้อนขึ้นในวันที่ 31 ตุลาคม 2538 แต่ก็ยังไม่มีการดำเนินการใด ๆ จนชาวบ้านต้องชุมนุมอีกหลายครั้ง เพื่อกระตุ้นให้คณะกรรมการได้ประชุมและเริ่มทำงาน จนมีการประชุมคณะกรรมการครั้งแรกในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2538 และต่อมาคณะกรรมการก็ได้ตรวจสอบความเดือดร้อนของราษฎรในพื้นที่ 1,308 แปลง เสร็จสิ้นลงแต่ไม่มีการดำเนินการใด ๆ ต่อเนื่องเพื่อแก้ปัญหา

เดือนมีนาคม 2539 ชาวบ้านกลุ่ม คอปม. ได้เข้าร่วมกับกลุ่มปัญหาอื่น ๆ ในนาม "สมัชชาคนจน" และชุมนุมเรียกร้องต่อรัฐบาลบรรหาร ศิลปอาชา จนมีมติ กรม. 22 เมษายน 2539 ให้มีการชดเชยผลกระทบที่เกิดขึ้น โดยการจัดตั้งคณะกรรมการกลางแก้ไขปัญหาผลกระทบจากเขื่อนราษีไศล และให้มีคณะกรรมการระดับจังหวัดและอำเภอทั้ง 3 จังหวัดตรวจสอบข้อเท็จจริงและพิจารณาตัดสินใจชดเชย

คณะกรรมการได้ตรวจสอบข้อเท็จจริงเพิ่มเติมเป็นลำดับแต่มีการปฏิบัติและความเห็นที่ไม่ลงรอยกันระหว่างกรรมการฝ่ายราชการและราษฎรตลอดมา จึงมีปัญหาถกเถียงโต้แย้งกันเป็นปัญหามาถึงปัจจุบัน

29 เมษายน 2540 รัฐบาลพลเอกชวลิต ยงใจยุทธได้ตัดสินใจอนุมัติให้มีการชดเชยให้แก่ราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนราษีไศล 1,154 ราย เนื้อที่ 11,485 - 3 - 0 ไร่ ไร่ละ 32,000 บาท รวมเป็นเงิน 363,484,000 บาท แต่ทางฝ่ายราชการได้จัดตั้งมวชนมาต่อต้านจนไม่สามารถรับได้ทั้งที่อำเภอรามาสีไศลและที่ศาลากลางจังหวัดศรีสะเกษ ชาวบ้านต้องเดินทางมาจับที่กรุงเทพมหานคร

เมื่อชาวบ้าน 1,154 ราย ได้รับค่าชดเชยพร้อมรัฐบาลสั่งให้ตั้งคณะกรรมการศึกษาผลกระทบทางสังคม ขึ้น กลุ่มราษฎรที่ราชการจัดตั้งมาต่อต้าน ได้เริ่มเรียกร้องให้รัฐบาลจ่ายค่าชด

ช่วยให้พวกตนบ้าง จึงมีการจัดตั้งกันเป็นกลุ่ม ๆ เช่น กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้าน และมีการแตกตัวกันออกไปเป็นระยะ ๆ และไปเข้าเป็นสมาชิกองค์กรต่าง ๆ เช่น สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน (สทย.อ.), สมัชชาเกษตรกรอีสาน (สกอ.) สมัชชาผู้นำมูล (สธม.) กลุ่มเกษตรกรราชินีโตล (กรษ.) , กลุ่มสหพันธ์เกษตรกรแห่งประเทศไทย , กลุ่มอิสระ จนถึงปัจจุบันมีมากกว่า 12 กลุ่ม

กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้เรียกร้องอย่างต่อเนื่อง โดยการชุมนุมกันหลายครั้ง ครั้งละยาวนาน จนสังคมทั่วไปเกิดความสับสนว่าเป็นกลุ่มไหนกันแน่ แต่ทุกกลุ่มก็มีปัญหาสำคัญคือ ถูกทางราชการตั้งเงื่อนไขใหม่ ๆ เพื่อการตรวจสอบเช่น การใช้แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศแปลการทำประโยชน์ในรูปแปลงที่ตรวจสอบ การใช้เทคนิคคอมพิวเตอร์ การตรวจสอบกันคนละครั้งทำให้เกิดรูปแบบกรรมสิทธิ์ทับซ้อน

รวมรายชื่อผู้เรียกร้องตามบัญชีของรัฐบาลจำนวน 17,000 คน ซึ่งเกิดจากการแตกตัวของสมาชิกแต่ละกลุ่มและไม่ได้ตรวจสอบรายชื่อซ้ำซ้อนจนถึงปัจจุบัน มีแต่กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านที่ยอมรับเงื่อนไขของรัฐบาลไม่มีที่แวใด ๆ ว่าจะได้รับการแก้ไขตามข้อเรียกร้อง

ความเคลื่อนไหวสำคัญคือ เรื่องการจ่ายค่าชดเชยให้แก่ราษฎร 1,154 ราย เมื่อปลายปี 2540 ถูกหยิบยกเป็นประเด็นการเมืองระหว่างรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ กับฝ่ายค้าน (พรรคความหวังใหม่) และรัฐบาลได้นำมาเป็นข้อกล่าวหาว่ามีการทุจริตและสร้างเป็นกระแสข่าวทุกครั้งที่จะมีการอภิปรายไม่ไว้วางใจ พร้อมทั้งโอกาสที่ประชาชนต่าง ๆ จะมีการเคลื่อนไหวกดดันรัฐบาล รัฐบาลก็จะหยิบยกกรณีราชินีโตลขึ้นมาประโคมข่าวเพื่อลดความน่าเชื่อถือขององค์กรประชาชน ตลอดปี 2541 - 2542 จนเกิดการฟ้องหมิ่นประมาทกันหลายคดี และต่อมามีการแจ้งความคดีทุจริตต่อนายอดิศร เพียงเกษ อดีตรัฐมนตรีกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ ขณะที่มีการอนุมัติจ่ายค่าชดเชย พร้อมทั้งแกนนำชาวบ้านอีก 4 คน แต่คดีถูกอัยการสั่งไม่ฟ้องในปี 2544 ต่อมากรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานจึงแต่งตั้งทนายฟ้องร้องคดีแฟงฐานโกงทรัพย์สินต่อราษฎร จำนวน 450 ราย ที่ได้รับค่าชดเชยไปแล้วให้คืนเงินแก่รัฐ คดีนี้ยืดเยื้ออยู่จนถึงปัจจุบัน

ผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมด้านอื่น ๆ ยังเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องราษฎรกลุ่ม คอ ปม. หรือสมัชชาคนจนจึงได้ผลักดันให้เกิดการศึกษามลกระทบคามมติ กรม. 29 เมษายน 2540 และในปี 2543 จึงมีการว่าจ้างสถาบันวิจัยจุฬาภรณ์มหาวิทยาลัยศึกษาผลกระทบทางสังคมและหามาตรการแก้ไขผลกระทบอย่างยั่งยืน และมีผลให้รัฐบาลยอมตั้งเปิดเขื่อนราชินีโตล ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2543 เป็นต้นมา เพื่อศึกษาผลกระทบและให้มีการดำเนินการแก้ไขปัญหาการชดเชยที่ดินแก่ราษฎรให้เสร็จสรรพ ก่อนที่จะมีการดำเนินการต่อไปของเขื่อนราชินีโตล จนถึงปัจจุบันการศึกษามลกระทบยังไม่แล้วเสร็จและการตรวจสอบ - ชดเชย ก็ยังไม่มีความคืบหน้าใด ๆ ปัจจุบันการปฏิรูประบบราชการ และมีการโยกย้ายภารกิจในโครงการโขง ชี มูล ไปอยู่ภายใต้กรมชลประทาน กระทรวงเกษตร ฯ ทำให้คณะกรรมการทุกชุดที่รัฐบาลตั้งขึ้นมาก่อนหน้านี้ต้องสิ้นสภาพไป

ตั้งแต่กลางปี 2544 เป็นต้นมา เริ่มมีข้อเสนอจากกลุ่มราษฎรหลายกลุ่มให้มีการทบทวนโครงการราชินีไสลอย่างจริงจัง ว่าผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นคุ้มกับที่ลงทุนไปหรือไม่ และความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อมและสังคมที่เกิดขึ้นแล้ว ควรมีมาตรการและแผนในการฟื้นฟูอย่างเป็นระบบ และให้ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยการกำหนดแผนภาคประชาชนขึ้นมา

อีกด้านหนึ่ง จากการเรียกร้องทางนโยบาย ได้มีการเล็งเห็นว่าชาวบ้านพัฒนาทางเลือกในการแก้ปัญหาในชุมชนของตนเองให้เด่นชัด เป็นทางเลือกที่สอดคล้องกับระบบนิเวศและศักยภาพของชุมชนตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น จึงได้ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนพัฒนา "โครงการฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำป่าหามมูล" มีแผนการพัฒนาด้านการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าหามมูลโดยองค์กรชุมชนแผนการพัฒนาอาชีพเกษตรและหัตถกรรม และแผนการเผยแพร่รณรงค์เกี่ยวกับป่าหามมูลแก่สาธารณชนทั่วไป โครงการดังกล่าวได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ เป็นเวลา 3 ปี (2542 - 2545) การดำเนินงานได้บังเกิดผลดังนี้

(1) การอนุรักษ์พื้นที่ป่าหามมูล จัดทำเป็นป่าหามชุมชน และศูนย์ศึกษาธรรมชาติ ที่ป่าหามมูลแบ่งพื้นที่ 3,000 ไร่ อยู่ในเขตบ้านคอนจิก คอนสำราญ ทำงานและบ้านเหล่าข้าว ตำบลยางคำ อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด ได้เกิดรูปธรรมของการอนุรักษ์พื้นที่โดยบทบาทในการฟื้นฟูอนุรักษ์อย่างเป็นระบบ มีระเบียบในการดูแลร่วมกัน ทั้งยังเป็นสถานที่ศึกษาดูงานของนักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไปเกี่ยวกับป่าหาม

(2) การพัฒนาด้านการเกษตร เกิดแบบแผนการเกษตรผสมผสานในไร่นา โดยการนำพืชป่าหามมาขยายปลูกในแปลงเกษตรจำนวนสมาชิก 50 คน ใน 9 หมู่บ้านในอำเภอราชินีไสล - โพธาราม ถือเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม

(3) กลุ่มหัตถกรรมกก ผือหาม เกิดกลุ่มสตรีจาก 8 หมู่บ้านจำนวน 149 คน ได้ใช้วัสดุจากป่าหามคือ กก และผือมาพัฒนาเป็นสินค้าหัตถกรรมหลากหลายชนิด และมีความต้องการของตลาด นอกจากจะพัฒนาสินค้าแล้ว กลุ่มดังกล่าวมีการเสริมให้มีการเรียนรู้และพัฒนาบทบาทของผู้หญิง และการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมร่วมกันในกิจกรรมกองทุน - ออมทรัพย์

(4) การรณรงค์เผยแพร่ ได้เกิดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ด้านป่าหามในโรงเรียนและในท้องถิ่นโดยการจัดทำ การผลิตสื่อ การจัดทัวร์ให้แก่ผู้สนใจทั้งนักวิชาการ นักศึกษา นักพัฒนา และหน่วยงานราชการต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ โดยใช้ฐานความรู้ที่ศูนย์ศึกษาธรรมชาติป่าหามชุมชนมูล

สรุปได้ว่า ชุมชนรอบป่าหามราชินีไสลได้ใช้สิทธิของตนอย่างต่อเนื่องในหลายด้านคือ

- (1) สิทธิในการรับรู้ข่าวสารข้อมูล โดยการติดตามเพื่อรู้ข้อเท็จจริงต่าง ๆ จนนำมาสู่การแก้ปัญหาบางระดับ
- (2) สิทธิในการตรวจสอบนโยบายรัฐ โดยใช้กระบวนการให้มีการศึกษาผลกระทบ ประเมินโครงการ
- (3) สิทธิการสร้างความรู้ ในการพัฒนาตนเองด้านต่าง ๆ จะพัฒนาเป็นองค์ความรู้ท้องถิ่น ให้เป็นที่ยอมรับต่อไป
- (4) สิทธิในการมีส่วนร่วมกับรัฐในการดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยการกำหนดแผนภาคประชาชนและขอสนับสนุนจากรัฐ
- (5) สิทธิในการชุมชนอย่างสงบปราศจากอาวุธ

1.2.5 ประเด็นวิจัยสิทธิชุมชน

1.2.5.1 สรุปบทเรียนการใช้สิทธิ ในระยะ ๑๐ ปี ที่ผ่านมาและการดำเนินการใช้สิทธิต่อเนื่อง

- 1) ความเข้าใจเรื่องสิทธิชุมชน นิยามความหมายตามจารีตประเพณีและวัฒนธรรมชุมชน
- 2) ประมวลกระบวนการใช้สิทธิที่ผ่านมา
- 3) บทเรียนการใช้สิทธิ จุดแข็ง จุดอ่อน ปัจจัยเอื้อและอุปสรรค
- 4) การวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบัน ทั้งฐานทรัพยากร ชุมชนนโยบายรัฐ และผลกระทบจากสถานการณ์ระดับสากล
- 5) แนวทางการใช้สิทธิโดยบูรณาการบทเรียนเดิมสู่การกำหนดแนวทางการใช้สิทธิชุมชนในอนาคต
- 6) การพัฒนาองค์ความรู้ท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน การพัฒนาทางเลือกอาชีพและการรวมกลุ่ม

1.2.5.2 รายชื่อนักวิจัยไทบ้าน

- 1) นายสิงห์ จำเริญ ราษฎรอาวุโสบ้านฝั่ง ต.หนองแค อ.ราชไศล ผู้ริเริ่มในการใช้สิทธิยุคแรก
- 2) นายเสริม สาอุคม ราษฎรอาวุโส บ้านตงแดง ต.ต่าน อ.ราชไศล
- 3) นายบา บุตรวงศ์ ราษฎรบ้านดอนงูเหือง ต.หนองแค อ.ราชไศล
- 4) นางสมบูรณ์ วังผือ แกนนำสตรีบ้านต่าน ต.ต่าน อ.ราชไศล
- 5) นายไพจิตร ศิลารักษ์แกนนำบ้านฝั่ง ต.หนองแค อ.ราชไศล

- 6) นายศักดิ์สิทธิ์ บัวพันธ์ อบต.ตำบลด่าน อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ
 7) นายบุญมี ไสกังค์ บ้านหาญฮี ต.ดอนแรด อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
 8) นายบุญมา ลำโกลน บ้านดอนโฆง ต.ท่าหาดยาว อ.โพธิ์ทราย จ.

ร้อยเอ็ด

- 9) นายหรรษ์ เพิ่มผล บ้านทับใหญ่ ต.ทับใหญ่ อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
 10) นายประดิษฐ์ โกศลบ้านหาญฮี ต.ดอนแรด อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
 11) นายประวิทย์ สุขาวรรณ อบต.หนองแค อ.ราชสีห์
 12) นางผา กองธรรม ประธานกรรมการประชุมชนกุดเป่ง
 13) นางรำพัน จันทะตรกลุ่มสตรีกก ผือทามบ้านหนองแห้ว
 14) นายเสวียม วิธินาม กลุ่มเกษตรทามมูน บ้านเหล่าข้าว อ.โพ

ทราย จ.ร้อยเอ็ด

- 15) นายพุดิ บุญเต็ม อบต.ยางคำ อ.โพธิ์ทราย จ.ร้อยเอ็ด
 16) นายธนาคุณวัฒน์ กมล ประธานบริหารอบต.ท่าหาดยาว อ.โพ

ทราย จ.ร้อยเอ็ด

- 17) นายสมัย หงษ์คำ อบต.หนองแค อ.ราชสีห์

1.3 ข้อมูลพื้นฐานพื้นที่วิจัยองค์ความรู้การจัดการน้ำโดยองค์กรชุมชนบ้านหนองแค-สวนสวรรค์ ตำบลหนองแค อำเภอรามัญ จังหวัดศรีสะเกษ

1.3.1 ประวัติชุมชน

ประวัติการก่อตั้งบ้านหนองแค ตามที่ผู้เฒ่า ผู้แก่ เล่าสืบต่อกันมา ความว่า พญากระตือล และพวกซึ่งอพยพมาจากประเทศลาว มาตั้งถิ่นฐานอยู่บ้านใหญ่และบ้านหลุมไผ่ ค. เมืองคง อ.รามัญ จ.ศรีสะเกษในปัจจุบัน แต่พบว่าลักษณะภูมิประเทศไม่เหมาะสมกับการเพาะปลูก ทำมาหากิน จึงได้อพยพมาเรื่อย ๆ จนถึงริมฝั่งแม่น้ำมูลและพบว่า เป็นบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ หาดูหาหินสะดวกสบาย จึงตั้งหมู่บ้านก็คือ บ้านหนองแคในปัจจุบัน

อีกกระแสหนึ่งก็เล่าว่า ผู้ที่มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่นี้คนแรกคือ ย่าตุ้ ซึ่งอพยพมาจากบ้านหนองตะมะ อ.เมือง จ.ศรีสะเกษ ย่าตุ้ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ จึงถูกขับไล่ออกจากหมู่บ้านและเดินทางเร่มาเรื่อย ๆ จนมาพบแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ จึงตั้งบ้านเรือนขึ้นที่นี่ เรื่องย่าตุ้ เป็นความเชื่อต่อกันมาจนถึงคนรุ่นหลังเมื่อ 30 ปีที่แล้วย่าตุ้ได้ขุดบ่อน้ำที่ชาวบ้านเรียกว่า "ลำย่าตุ้" เป็นบ่อน้ำซับมีน้ำไหลตลอดทั้งปี ซึ่งชาวบ้านหนองแคได้ตักใช้และดื่มทั้งหมู่บ้าน ทั้งเชื่อกันว่าอย่าให้เด็กเดินเข้ามาใกล้ "ลำย่าตุ้" เพราะจะทำให้เด็กร้องไห้ไม่ยอมหยุดทั้งคืน ชาวบ้านเรียกว่า "ผีย่าตุ้มาเฮ็ด" วิธีแก้ให้หายจะต้องมาบนบานย่าตุ้ด้วยไข่ 1 ฟอง เหล้า 1 กระป๋อง(กะลามะพร้าว) แล้วเด็กจะหยุดร้องไห้ ปัจจุบัน "ลำย่าตุ้" ได้ถูกถมไปแล้ว เพราะการสร้างถนนลาดยางสาย สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด - รามัญ จ.ศรีสะเกษ

ประวัติศาสตร์ของบ้านหนองแคอีกชุดหนึ่ง กล่าวว่า คนที่มาก่อตั้งบ้านหนองแคคนแรกคือ นายอ่อน สีหบุตร ซึ่งเป็นกำนันคนแรกของตำบลหนองแคกับพวกได้อพยพมาจากบ้านหนองครก หนองตะมะ จ.ศรีสะเกษ และพบว่าพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ จึงได้พากันตั้งบ้านเรือนเป็นหมู่บ้าน ส่วนชื่อ "บ้านหนองแค" ทุกคนที่ให้ข้อมูลบอกเล่าตรงกัน คือ ตั้งชื่อตามต้นแคจำนวนมากใหญ่ที่ขึ้นอยู่ริมฝั่งหนองน้ำ

ต่อมาหมู่บ้านได้ขยายครอบครัวย่อออกมาเรื่อยๆ จึงแยกการปกครองออกเป็น 2 หมู่ คือ หมู่ 1 และหมู่ 17 และแยกออกเป็นบ้านสวนสวรรค์ หมู่ 12 อยู่ติดกัน

สำหรับบ้านสวนสวรรค์ หมู่ที่ 12 มี นายแดง สมศรี, ครูกลอง สีหบุตร และ นายบุญทัน บุตรศรี ได้ทยอยย้ายบ้านเรือน ขยายพื้นที่มาอยู่ในที่สวนชานบ้านหนองแค ตั้งแต่ปี 2503 จนมีผู้มาตั้งบ้านเรือนหนาแน่นขึ้น จึงมีการแยกการปกครองออกมา บริเวณที่ตั้งบ้านมีสวนมะม่วงและแปลงพืชผักสวนครัวหนาแน่น จึงพากันตั้งชื่อว่า "บ้านสวนสวรรค์"

การตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านหนองแค-สวนสวรรค์ มีความสัมพันธ์อย่างสำคัญกับทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำมูล บริเวณดังกล่าวมีป่าทามผืนใหญ่หลายพันไร่สองฝั่งแม่น้ำมูล ชาว

บ้านใช้พื้นที่ลุ่มต่ำบริเวณหนองน้ำ กุด ฮอง (ร่องน้ำ) ในการทำนาในฤดูแล้ง (พฤษภาคม-กันยายน) เรียกกันว่า "นาหนอง" หรือนาทาม ทำการประมง เลี้ยงสัตว์ เก็บพืชผัก สมุนไพร ซึ่งในระบบเศรษฐกิจยังชีพในอดีตถือว่าเป็นชุมชนที่มีอยู่มีกินอย่างพอเพียง

การทำนาในพื้นที่ทาม แม้ผลผลิตจะสูงกว่านาทุ่งทั่วไป แต่ก็เสี่ยงต่อการถูกน้ำป่าท่วมเสียหายในปีน้ำหลาก ระยะต่อมาที่เศรษฐกิจการค้าขยายตัวจึงมีการบุกเบิกพื้นที่สูงในการทำนาสมัยใหม่ พร้อมกับการเข้ามาของพืชเศรษฐกิจเช่น ปอแก้ว พื้นที่ทามซึ่งเคยถูกใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกเฉพาะที่ลุ่มต่ำ ก็ถูกบุกเบิกออกไปอย่างกว้างขวาง ระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดินเริ่มเปลี่ยนจากเดิมที่เป็นที่ส่วนรวมใช้ประโยชน์ร่วมกัน มาเป็นการจับจองเป็นของกลุ่มเครือญาติและเป็นของปัจเจกชนมากขึ้น จนปัจจุบัน พื้นที่ทามซึ่งเป็นพื้นที่น้ำท่วมถึงบริเวณนี้ถือเป็นแปลงที่ดินที่มีผู้ครอบครองทำประโยชน์เกือบร้อยเปอร์เซ็นต์ แม้ทางราชการจะไม่ได้ออกเอกสารสิทธิ์ใด ๆ ให้ แต่ถือว่าชุมชนยอมรับสิทธิกันตามจารีตประเพณี

ความพยายามในการใช้พื้นที่ทามในการเพิ่มผลผลิตการเพาะปลูก เริ่มในปี 2512 โดยการทำนาปรัง ซึ่งทำกันระหว่างเดือนเมษายน-เมษายน ไม่ต้องเสี่ยงต่อการถูกน้ำท่วมเหมือนนาทามที่เคยทำ แต่ก็ต้องหาวิธีการในการจัดการน้ำ วิธีง่าย ๆ คือ การทดน้ำจาก กุด หนอง สู่นาโดยการใช้ "กะโหลก" วิดน้ำ ผู้ที่ริเริ่มทำนาปรังในพื้นที่นี้ คือ นายจันดา เดียงสา นายแทน บุคคิ นายโสม บุคคิ พวกเขาทำนาปรังที่บริเวณ กุดน้อย, นายไธ สมศรี นายทองมี สมศรี และนายสนั่น สุขใส ทำนาปรังที่บริเวณ กุดปรกการ, นายเลง สมศรี นายเพชร บุญตา ทำนาปรังที่บริเวณ กุดขอนแก่น, นายหอม สมศรี นายบุญใส ติดะบาล นายไพจิต สีหบุตร และ นายรูน สมศรี ทำนาปรังบริเวณกุดโดน

ต่อมา ปี 2521 เกิดภาวะน้ำท่วมใหญ่ ผลผลิตเสียหายทั้งนาทามและนาทุ่งทั่วไป เกิดจุดเปลี่ยนระบบการผลิตครั้งใหญ่ในห้องถิ่น ในฤดูแล้งปีต่อมา ชาวบ้านได้เริ่มหันมาทำนาปรังในพื้นที่ทามมากขึ้น ซึ่งมีหน่วยงานรัฐคือ กรมชลประทาน ได้นำเครื่องสูบน้ำและน้ำมันจำนวน 2 เครื่องมาให้ชาวบ้าน เกิดกลุ่มผู้ทำนาปรังขึ้นในชุมชนตามฐานของการสนับสนุนเครื่องสูบน้ำของกรมชลประทาน นั้นเอง ปัจจุบัน มีสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำเพิ่มมากขึ้น ในปี 2545 ในบ้านหนองแค และสวนสวรรค์ มีกลุ่มผู้ทำนาปรังทั้งหมด 7 กลุ่ม มีเครื่องสูบน้ำเพิ่มขึ้นเป็น 7 เครื่อง กระจายอยู่ตามพื้นที่ตามฐานแหล่งน้ำ ทั้งในลำน้ำมูล และกุด หนอง ต่าง ๆ

นับแต่ปี 2525 มีการใช้รถไถมาใช้งานในไร่กันอย่างแพร่หลาย ทำให้จำนวนวัว-ควายในชุมชนลดลง มีการขายวัว-ควายจำนวนมากเพื่อซื้อรถไถ

ปี 2536 มีการก่อสร้างเขื่อนราษีไศลเสร็จและเริ่มกักเก็บน้ำ เกิดภาวะน้ำท่วมพื้นที่ป่าทามเหนือเขื่อน ป่าทามหนองแค สวนสวรรค์ เป็นพื้นที่ได้เขื่อน แต่ก็ประสบผลกระทบอีกด้านหนึ่งซึ่งรุนแรงไม่แพ้กัน คือ น้ำที่ถูกปล่อยจากเขื่อนราษีไศลทะลักท่วมนาทามและนาปรังเสียหายเป็นประจำเกือบทุกปี และแหล่งน้ำธรรมชาติ ทั้ง หนอง กุด และแหล่งน้ำจืด น้ำซับ ที่เคยใช้บริโภค

เสียหายเกือบหมด เช่น ในปี 2539 เกิดภาวะน้ำท่วมเฉียบพลันและท่วมขังเป็นระยะเวลานาน ระบบธรรมชาติเปลี่ยนแปลง น้ำท่วมเร็วและลดช้า พื้นที่ทางการเกษตรได้รับความเสียหาย ไม่มีพื้นที่เลี้ยงสัตว์ ชาวบ้านเริ่มรวมตัวกันเรียกร้องสิทธิที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนราษีไศล ชุมชนเริ่มมีความขัดแย้งสูง

ปี 2541 - 2542 ชาวบ้านเริ่มรวมกลุ่มกับเครือข่ายชุมชนอื่น ๆ สองฝั่งลำน้ำมูล หลายชุมชนเพื่อผลักดันให้ทางกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน กระทรวงวิทยาศาสตร์ ศึกษาผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากเขื่อนห้วยนา อีกหนึ่งเขื่อนในโครงการโขง ชี มูล อยู่ทางลงไปด้านใต้เขื่อนราษีไศล 90 กิโลเมตร เพราะการเก็บกักน้ำของเขื่อนห้วยนา อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อพื้นที่ทามหนอง แด-สวนสวรรค์ในอนาคต รัฐบาลได้ตอบสนองโดยมีมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2543 ให้ยุติการปิดเขื่อนห้วยนาไว้ก่อน และจัดตั้งคณะกรรมการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสังคมจากการก่อสร้างเขื่อนห้วยนา และคณะกรรมการระดับจังหวัดเพื่อตรวจสอบทรัพย์สินของราษฎร ซึ่งดำเนินการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

อีกปัญหาหนึ่งที่ทับซ้อนกันอยู่ในพื้นที่ คือ ในปี 2525 ทางราชการได้ประกาศเขตป่าสงวน "โนนห้วย" ทับที่ดินทำกินของชาวบ้าน บ้านหนองแด สวนสวรรค์ เหล่าโคน ดอนงูเห่ล้อม และบ้านร่องอโคก เป็นพื้นที่ 2,012 ไร่ และต่อมาในปี 2537 มีการออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง (นสส.) ทับที่ชาวบ้านสวนสวรรค์และหนองแด รวม 3 แปลง พื้นที่ 113 ไร่ พร้อม ๆ กับแปลงอื่น ๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำมูลถัดจากบ้านสวนสวรรค์ลงไป เป็นพื้นที่หลายพันไร่

1.3.2 ที่ตั้งและอาณาเขต

บ้านหนองแด หมู่ที่ 1, หมู่ 17 และบ้านสวนสวรรค์ หมู่ที่ 12 ถือเป็นชุมชนเดียวกัน อยู่ในเขตตำบลหนองแด อำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ อยู่ริมถนนสาย ราชีไศล - สุวรรณภูมิ (จ.ร้อยเอ็ด) ห่างจากตัวอำเภอราษีไศล 4 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับเขตบ้านดง ต. หนองแด อ.ราษีไศล
ทิศใต้	ติดต่อกับป่าทามและแม่น้ำมูล
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับบ้านร่องอโคก ต.เมืองคง อ.ราษีไศล
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับบ้านดอนงูเห่ล้อม ต.หนองแด อ.ราษีไศล

1.4.2 วัฒนธรรมภาษาถิ่น

ในอดีตชาวบ้านหนองแด - สวนสวรรค์ มีเชื้อสายเป็นชาวเผ่าญ้อ ภาษาที่ใช้ในอดีตส่วนใหญ่เป็นภาษาญ้อตามบรรพบุรุษ แต่ปัจจุบันไม่มีการใช้ภาษาญ้อแล้ว ใช้ภาษาลาว (สำเนียงศรีสะเกษ) เป็นภาษาสื่อสารหลักในชุมชน

ระบบเครือญาติในบ้านหนองแคมีตระกูลใหญ่ ๆ 3 ตระกูลคือ ตระกูลสีหบุตร
ตระกูลสมศรี และตระกูลติระบาล

1.3.3 การศึกษา

บ้านหนองแค มีโรงเรียนบ้านหนองแค ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา รองรับ
การศึกษาของคนในชุมชน เปิดสอนตั้งแต่ ชั้นอนุบาล - ประถมศึกษาปีที่ 6 มีนักเรียนจากบ้านตั้ง
และบ้านสวนสวรรค์มาเรียนด้วย เริ่มก่อสร้างอาคารโรงเรียนบ้านหนองแค เมื่อปี พ.ศ.2415 โดยมี
นายทอง-ใส หงษ์อิน เป็นครูใหญ่คนแรก ปัจจุบันมี นายนิคม บุรกรรม ดำรงตำแหน่งครูใหญ่โรง
เรียนบ้านหนองแค มีนักเรียนทั้งหมด 166 คน ประกอบด้วย

ชั้นอนุบาล 1	จำนวน 16 คน
ชั้นอนุบาล 2	จำนวน 30 คน
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1	จำนวน 17 คน
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2	จำนวน 21 คน
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3	จำนวน 8 คน
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4	จำนวน 18 คน
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5	จำนวน 25 คน
และชั้นประถมศึกษาปีที่ 6	จำนวน 31 คน

1.3.4 การปกครอง

ด้วยบ้านหนองแคเป็นบ้านหลักของตำบล มีระบบเครือญาติเป็นกลุ่มก้อนแน่น
เหนียว เป็นกลุ่มประชากรกลุ่มใหญ่ในตำบล ผู้ใหญ่บ้านหนองแค เกือบทุกสมัยที่ผ่านมา จึงมักได้
รับเลือกเป็นกำนันตำบลหนองแคไปด้วย มีผู้ใหญ่บ้าน-กำนันมาแล้วจำนวน 9 คน คือ นายพิลา

สมศรี นายหลวงทอง ติระบาล นายหลวงแสง สมศรี นายสังข์ ลำไย นายผา
สุวรรณคำ นายอ่อน สีหบุตร นายเกียง สีหบุตร นายปิ ชินพันธ์ นายลุน สมศรี กำนัน
คนที่ 10 เปลี่ยนไปเป็นคนบ้านฝั่ง หมู่ที่ 4 คือนายประดิษฐ์ นรสาร

1.3.5 ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

บ้านหนองแค-สวนสวรรค์ มีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งชุมชนได้ใช้ประโยชน์ทั้ง
ในพิธีกรรมและการหาอยู่หากิน ทรัพยากรธรรมชาติของบ้านหนองแคประกอบด้วยดังนี้

1) ป่าช้า มีพื้นที่ประมาณ 7 ไร่ อยู่บริเวณริมหนองแคทางทิศใต้ของหมู่บ้าน
ในอดีตใช้ในพิธีกรรมเผาศพ แต่ปัจจุบันบ้านหนองแคมีเมรุใช้ในการเผาศพแทน ทำให้ไม่มีการใช้
ประโยชน์จากป่าช้า

2) ป่าคอนปุดา เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม มี 2 ป่าอยู่ทางทิศตะวันออกเป็นป่าคอนปุดาของบ้านหนองแคว หมู่ที่ 1 มีพื้นที่ 11 ไร่ ทางทิศตะวันตกเป็นคอนปุดาของบ้านหนองแคว หมู่ที่ 17 มีพื้นที่ประมาณ 11 ไร่ ใช้ประโยชน์ทางพิธีกรรม การเลี้ยงผีปูดของหมู่บ้าน เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ หวงห้าม และไม่มีใครกล้าทำลายหรือตัดต้นไม้ในป่าคอนปุดาเลย แต่ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ในการเก็บพืชผัก ผลไม้ หาเห็ด และปลอยสัตว์เลี้ยง

3) หนองแคว เป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ อยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน ติดถนนลาดยางสายสุวรรณภูมิ - ราชโศภิต ใช้ประโยชน์ในการสูบน้ำเพื่อทำนาปรังในของหมู่บ้าน และใช้ประโยชน์ทางประเพณีการแข่งขันเรือของตำบลทุกปี

4) ป่าทามตลอดริมฝั่งแม่น้ำมูล เป็นพื้นที่ตะพักลุ่มน้ำที่มีน้ำท่วมถึงในฤดูฝนเกือบทุกปี ประกอบไปด้วยพื้นที่สูง ต่ำ ด้านหนึ่งลาดขึ้นที่ตอนต้นบ้าน อีกด้านลาดขึ้นสู่ฝั่งลำน้ำมูล ซึ่งมีฝั่งสูง มีความกว้างประมาณ 3-4 กิโลเมตร เป็นพื้นที่ทำกินและใช้ประโยชน์ในการหาอยู่หากินร่วมกันของชาวบ้าน มี กุด หนอง ร่องน้ำ ซึ่งเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่มีต้นทุน้ำและทรัพยากรทางน้ำอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งชุมชนบ้านหนองแควและสวนสวรรค์ใช้ประโยชน์ในการทำนาปรังและการเกษตรอื่น ๆ แหล่งน้ำที่สำคัญ คือ (คูแผนที่ทรัพยากรในชุมชน)

- กุดปรกการ (พื้นที่ 500 ไร่)	- กุดปลาก่า (2 ไร่)
- หนองผักแว่น (1 ไร่)	- กุดงูสิง (2 ไร่)
- หนองบึง (3 ไร่)	- กุดใหญ่ (6 ไร่)
- หนองสองห้อง (3 ไร่)	- กุดนายโท (3 ไร่)
- หนองซอน (2 ไร่)	- กุดตากผ้า (3 ไร่)
- หนองแห่น (4 ไร่หนองหล่ม (2 ไร่)	- กุดน้อย (8 ไร่)
- หนองน้ำจั้น (2 ไร่)	- หนองเบ็น (3 ไร่)
- หนองน้ำขุ่น (2 ไร่)	- หนองไฮ (1 ไร่)
- หนองบักจับ (2 ไร่)	- หนองหม้อแกง (2 ไร่)
- หนองส้ม หรือ หนองแคนน้อย (7 ไร่)	- หนองลำ้ง (2 ไร่)
- หนองแคว (94 ไร่)	- กุดหวาย (10 ไร่)
- หนองเต่า (2 ไร่)	- กุดซอน (2 ไร่)
- กุดอีเขม (2 ไร่)	- กุดเข้ล้อย (9 ไร่)
- กุดโค่น (4 ไร่)	

หนองและกุดต่าง ๆ เหล่านี้ ในอดีตถือว่าเป็นที่ส่วนรวมที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกัน เมื่อครอบครัหรือเครือญาติใดเข้าไปใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะทำการเพาะปลูก สิทธิครอบครอง

4.2.1 แหล่งสาธารณะสมบัติของชุมชน

1) วัด

บ้านหนองคูมีวัดอยู่ 1 แห่ง แห่งที่ 1 ชื่อวัดราษฎร์อุดม วัดราษฎร์อุดมมีพื้นที่ ประมาณ 4 ไร่ สร้างเมื่อปี พ.ศ.2460 วัดราษฎร์อุดมตั้งติดกับชุมชน อยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน มีพระจำพรรษาอยู่ 5 รูป มีศาลาการเปรียญอยู่ 1 หลังและมีกุฏิพระอยู่ 1 หลัง ในช่วงที่เข้าพรรษาชาวบ้านที่มีลูกหลานที่มีอายุครบบวชก็จะมาบวชและจำพรรษาอยู่วัดนี้

แห่งที่ 2 เป็นสำนักสงฆ์ ชื่อสำนักสงฆ์พิทักษ์ธรรม ตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2539 ตั้งอยู่ป่าช้าของหมู่บ้านอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน มีกุฏิพระอยู่ 3 หลังขนาดเล็ก ศาลาการเปรียญ 1 หลัง มีพื้นที่ทั้งหมด 67 ไร่ สำนักสงฆ์แห่งนี้มีพระจำพรรษา 2 รูป ส่วนมากมาจากต่างถิ่น

2) โรงเรียน

ช่วงปี พ.ศ. 2484 โรงเรียนตั้งอยู่ในวัดราษฎร์อุดม ต่อมาได้ย้ายมาตั้งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ปี พ.ศ. 2498 ตั้งอยู่ในที่สาธารณะของหมู่บ้านมีเนื้อที่ ประมาณ 15 ไร่

3) ฉางข้าวชุมชน

ในหมู่บ้านหนองคูมีระบบฉางข้าวรวมของหมู่บ้าน ขนาดบรรจุ 20 ตัน แต่เดิมทางรัฐจัดตั้งให้ และมีข้าวเปลือกเป็นกองทุนหมู่บ้าน รวม 2 ตัน และชาวบ้านร่วมกันบริจาคเข้ากองทุนร่วมเพิ่มอีก รวมทุนเดิมเป็น 4 ตันในปีแรก แต่แต่ละปีจะมีชาวบ้านนำไปบริโภค ที่เหลือจะไปขายเป็นข้าวเก่าและจะซื้อข้าวใหม่มาแทน ให้ผู้ทำสัญญาส่งคืนคืนเมื่อสิ้นปี คณะกรรมการจะเอาดอกตามที่มีติของหมู่บ้าน เช่น กู้ข้าว 5 ตัน จะต้องส่งคืนต้นพร้อมดอก 5 ตัน 1 ตัน แต่ถ้าปีไหนแล้งการส่งคืนจะต้องเป็นปีถัดไป

4) ศาลากลางบ้าน

มีศาลากลางบ้าน 1 หลัง ซึ่งชาวบ้านจัดทำร่วมกัน ใช้ทำกิจกรรมส่วนรวมของหมู่บ้าน เช่น งานบุญประเพณีต่าง ๆ หรือการประชุมใหญ่ของชุมชน

5) ไฟฟ้า

ในปี พ.ศ. 2527 การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคได้ขยายเขตไฟฟ้า เข้าในหมู่บ้านหนองคู การไฟฟ้าได้มาตั้งเสาไฟฟ้า ให้ชาวบ้านออกเงินสมทบและเดินสายไฟตามบ้านเข้าบ้านของตนเอง ซึ่งชาวบ้านจะได้รับประโยชน์จากไฟฟ้าในด้านแสงสว่าง หรือใช้ไฟฟ้าเพื่อความบันเทิง เช่น โทรทัศน์ ตู้เย็น วิทยุเทป อื่นๆ

4.2.2 การประกอบอาชีพ

ส่วนใหญ่ประชากรในหมู่บ้านมีอาชีพ ทำนา มีเนื้อที่การถือครองประมาณ 10 – 15 ไร่ /ครอบครัวส่วนใหญ่ใช้ โตนนา และมีรถโตนนาเกือบทุกหลังคาเรือน มีการรับจ้างร้อยละประมาณ 50 ส่วนมากอพยพเข้ากรุงเทพ และไปต่างประเทศ

การเลี้ยงสัตว์เริ่มมีชาวบ้านให้ความสนใจมากขึ้น ปัจจุบันร้อยละประมาณ 50 ที่เลี้ยงวัวควาย โดยเฉลี่ยครอบครัวละ 2-3 ตัว

สภาพที่ดิน แหล่งเงินกู้ส่วนใหญ่อยู่ที่ ธ.ก.ส. เฉลี่ยครอบครัวละประมาณ 4 – 5 ไร่/ครอบครัว

การรวมกลุ่มของชาวบ้าน เช่น กลุ่มเงินกู้ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเลี้ยงสัตว์ กลุ่มเย็บผ้า กลุ่มร้านค้าชุมชน

4.2.3 สถานทรัพยากรชุมชน

1) ทรัพยากรแหล่งน้ำ

แม่เฒ่า อยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านห่างจากหมู่บ้านประมาณ 400 เมตร

หนองคู อยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านห่างจากน้ำชีประมาณ 100 เมตร

หนองหินเหิบ อยู่ห่างจากน้ำชี 100 เมตร อยู่ห่างจากหมู่บ้าน 1 กม.

ห้วยหินลาด อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านห่างจากหมู่บ้านประมาณ 7 กม.

การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ

การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น แห่บ่อ เป็นที่วัวควายลงกินน้ำ หาปลา สูดน้ำทำการเกษตร หนองคูสูบน้ำทำประปาหมู่บ้านตลอดปี

ปัญหาแหล่งน้ำ

มีเขื่อนกั้นน้ำชีบริเวณบ้านแก้งสนามนางห่างจากบ้านหนองคูประมาณ 10 กม. และมีเขื่อนกั้นน้ำชีอยู่ที่ชนบท ในหน้าแล้งน้ำชีจะขาดช่วงบริเวณบ้านหนองคู

บางปีน้ำหนองคูแห้ง น้ำชีก็ไม่มีจะสูบน้ำเข้าชาวบ้านไม่มีน้ำใช้ในครัวเรือน

2) ทรัพยากรป่าไม้

ป่าช้า อยู่ทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้านเนื้อที่ประมาณ 60 ไร่

ป่าโคกกระใหญ่ อยู่ทางด้านทิศตะวันออกมีเนื้อที่ประมาณ 170 ไร่ และป่าริมฝั่งชี

การใช้ประโยชน์จากป่าไม้ เช่น การหาของป่า เลี้ยงสัตว์ จัดเก็บขยะ หา
ฟืน ไม้ใช้สอยในครัวเรือน

ปัญหาป่าไม้ มีการบุกรุกพื้นที่ทำการเกษตร ฤดูแล้งเกิดไฟป่า มีสิ่งปฏิกูล
จากขยะในชุมชน สภาพป่าเริ่มเสื่อมโทรมลงอย่างมาก

3) ทรัพยากรดิน ลักษณะดินร่วนปนทราย ริมฝั่งซีดินมีลักษณะดินทาม ดินเหนียว
เหมาะแก่การปลูกพืช และทำการเกษตร

การใช้ประโยชน์ ทำนา ปลูกผัก พืชระยะสั้น ทำไร่อ้อยในบริเวณที่โคก
หรือหัวไร่ปลายนา ปลูกปอ ทำสวนมะม่วง

สภาพปัญหา ปัญหาด้านขาดน้ำหล่อเลี้ยงต้นไม้จะแห้งเหี่ยวเร็ว การสูญเสีย
ที่ดินให้กับนายทุน (โรงงานน้ำตาลกว๊านซื้อไปทำโครงการแก่งราชมัยประมาณ 1,000
กว่าไร่) น้ำท่วมไร่นา เวล่าน้ำหลากทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน เวล่าน้ำลดน้ำกับขุด
ช่วงไม่มีน้ำทำการเกษตร

4.2.5 สภาพด้านสังคมและการปกครอง

บ้านหนองตู่เป็นหมู่บ้านขนาดกลางมีครัวเรือนประมาณ 225 หลังคาเรือน
มีประชากร ทั้งหมดจำนวน 1,300 คน แบ่งเป็นเพศชาย 590 คน เพศหญิง 710 คน

ความสัมพันธ์ในชุมชน ชาวบ้านหนองตู่นับถือศาสนาพุทธ เป็นคนเชื้อ
ชาติไทย สัญชาติไทย ส่วนชาวบ้านหนองตู่จะเป็นคนพื้นที่ใกล้เคียงย้ายเข้ามาอยู่เช่น อำเภอแวง
น้อย อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น และจากจังหวัดนครราชสีมา หมู่บ้านใกล้เคียงบางคนมาเป็น
เชย หรือสะใภ้ของบ้านนี้ ชาวบ้านจะรวมตัวกันช่วยเหลืองานบุญประเพณีของหมู่บ้าน มีความร่วม
มือร่วมใจกันดีในการรักษาสาธารณะสมบัติของส่วนรวม

การรวมกลุ่มชาวบ้านหนองตู่ เป็นการรวมกลุ่มโดยมีรัฐและเอกชนเข้ามา
จัดตั้งกลุ่มต่างๆดังนี้ คือ

1) กลุ่มออมทรัพย์ เป็นกลุ่มทางรัฐเข้ามาสนับสนุน ให้สมาชิกออมเป็นราย
เดือน 10 บาท ต่อเดือน และสมาชิกมีสิทธิกู้ในเวลาดูเงิน เช่น เจ็บป่วยและใช้หนี้ยกสถาบันโดย
มีประธานชื่อ กงหัน วันวาน

2) กลุ่มเลี้ยงสัตว์ เป็นกลุ่มได้โคพระราชทานและสนใจที่จะเลี้ยงโค ได้มีสมาชิก 30 คน ต่อมาหลายๆเดือนก็ได้ตั้งเป็นกลุ่ม ผู้เลี้ยงสัตว์และได้รับสมาชิกเพิ่ม 19 คน รวม 49 คน ประธานกลุ่มชื่อ นายอนันท์ ภูมิ

3) กลุ่มร้านค้าสหกรณ์ โดยชาวบ้านหนองตูมรวมหุ้นกันหุ้นละ 100 บาท เริ่มแรกมีสมาชิก 40 คน มีทุนเรือนหุ้น 37,000 บาท ปัจจุบันมีสมาชิก 114 คน ทุนเรือนหุ้นปัจจุบัน 205,000 บาท ประธานกลุ่มร้านค้าคือ นายสุรพันธ์ วันวาน

4) กลุ่มออมทรัพย์สตรีตำบลละหานนา

ประธานกลุ่ม นางมะลิวรรณ พังจันทน์ กิจกรรมกลุ่ม คือ การออมทรัพย์ ปล่อยเงินกู้ ทำสัมปลา เงินทุน 45,000 บาท ,เงินออม 40,000 บาท ,สมาชิก 60 คน

5) กลุ่มปลูกหอม

ประธานกลุ่ม นางสมลักษณ์ พาอ้อ กิจกรรมกลุ่ม คือ ปล่อยเงินกู้ สมาชิก 30 คน เงินทุน 22,500 บาท

6) กลุ่มสุขภาพบาล

ประธานกลุ่ม นางมนตรี พานิชย์ กิจกรรมกลุ่ม คือ ปล่อยเงินกู้ สมาชิก 17 คน เงินทุน 3,000 บาท

7) กลุ่มทอผ้าลายขิด

ประธานกลุ่ม นางจวีวรรณ แก้วศิริพันธ์ กิจกรรมกลุ่ม คือ ทอผ้า ปล่อยเงินกู้ สมาชิก 11 คน เงินทุน 15,000 บาท

8) กลุ่มยูนิเซฟ

ประธานกลุ่ม นางประครอง สีกาแหล่ง กิจกรรมกลุ่ม ปล่อยเงินกู้แก่สมาชิก เงินทุน 40,000 บาท

9) กลุ่มอาสาสมัครประจำหมู่บ้าน (อสม.)

ประธานกลุ่ม นางประครอง สีกาแหล่ง กิจกรรมกลุ่ม ช่วยเหลือชุมชนด้านสุขภาพ สมาชิก 11 คน

10) กลุ่มสตรีแม่บ้านหมู่ 4

ประธานกลุ่ม นางมะลิวัลย์ ศรีมาญา สมาชิกกลุ่ม 20 คน กิจกรรมกลุ่ม ช่วยเหลือชุมชน

11) กลุ่มสตรีแม่บ้านหมู่ 15

ประธานกลุ่ม นางมะลิวัลย์ ตอชัยภูมิ สมาชิกกลุ่ม 20 คน กิจกรรมกลุ่ม ช่วยเหลือชุมชน

12) กลุ่มอาสาสมัครประจำหมู่บ้าน (อสม.) หมู่ 4

ประธานกลุ่ม นายทองพูน ศรีมาญา กิจกรรมกลุ่ม ช่วยเหลือชุมชนด้านสุขภาพ

สมาชิก 12 คน

4.2.6 ผู้นำของหมู่บ้าน

ผู้นำหมู่บ้านหนองตุ้ มีผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้นำที่เป็นทางการในอดีตถึงปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2545 บ้านหนองตุ้ ได้แบ่งเป็น 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ 4,15 มีผู้ใหญ่บ้าน 2 คนคือ หมู่4 มีผู้นำในอดีตที่ยังไม่แยกหมู่บ้าน ดังนี้

1. นายอ้อม พิทักษ์
2. นายหุ่น จินชัยภูมิ
3. นายคำมี พาอ้อ
4. นายเสน นาไพรวัน
5. นายกลาย หาพรรพ์
6. นายพุทธา โคตระกูล
7. นายบุญพา สมพวง
8. นายสนั่น อุปมา
9. นายเกิน บัวจันทร์
10. นายกงหัน วันวาน ผู้นำปัจจุบัน 2 สมัย

ต่อมา ปี พ.ศ. 2545 ได้แยกเป็น 2 หมู่บ้าน คือหมู่ที่ 15 ผู้นำชื่อ นายไพรัตน์ อินทร์สุราช ผู้นำคนปัจจุบัน ส่วนผู้นำที่ไม่เป็นทางการนั้นเป็นเรื่องของการปกครองภายในหมู่บ้าน ซึ่งผู้ใหญ่บ้านได้มีการจัดแบ่งหมู่บ้านออกเป็นคุ้มจำนวน 12 คุ้ม และแต่ละคุ้มได้เลือกหัวหน้าคุ้ม ช่วยกันบริหารหมู่บ้านมีดังนี้

หมู่ 4 แบ่งเป็น 5 คุ้ม ดังนี้

1. คุ้มอีสานสมบูรณ์	นายสมบูรณ์ บัวแพง	เป็นหัวหน้าคุ้ม
2. คุ้มราษฎร์พัฒนา	นายบุญเลิศ ศรีนอก	เป็นหัวหน้าคุ้ม
3. คุ้มมั่นคง	นายดต ทักพงษ์	เป็นหัวหน้าคุ้ม
4. คุ้มสัมพันธไมตรี	นายบัวตรี ชาวหนอง	เป็นหัวหน้าคุ้ม
5. คุ้มสรวัดพัฒนา	นายพรมมา พานิช	เป็นหัวหน้าคุ้ม

4.2.7 วัฒนธรรม ความเชื่อของชุมชน

ชุมชนยังมีความเชื่อตามฮิด 12 คอง 14 แต่มีประเพณีที่ชาวบ้านให้ความเคารพและยึดถือเป็นประเพณีไม่ได้ขาด คือ เดือน 6 จัดทำบุญบั้งไฟริมฝั่งชี มีศาลเจ้าพ่อน้ำเขียว ช่วงเช้าเลี้ยงปู้ตา ย่าพ้อปูเขียว พร้อมจุดบั้งไฟขอฟ้าขอฝน เป็นการสืบทอดประเพณีมายาวนาน มีความเชื่อว่าหากทำการเคารพสักการะ การทำมาหากิน ค้าขายรุ่งเรือง และเป็นการบอกกล่าวให้ปกปักรักษาคนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

เดือนสิบสองลอยกระทงที่สะพานร่วมใจข้ามแม่น้ำชีที่ชาวบ้านช่วยกันสร้างขึ้น เพื่อบูชาแม่น้ำชี

4.2.8 การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับแม่น้ำชี

ช่วงระยะเวลากว่า 60 ปีที่ผ่านมา การเข้าจับจองโดยการตัดต้นไม้ธรรมชาติ เพื่อปลูกอ้อยทึบ ใช้กินในครัวเรือน ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะจับจองพื้นที่ใกล้แม่น้ำชี การประกอบอาชีพจะทำนาเพื่อกินและเหลือขายให้กับพ่อค้า วัว ควายที่ผ่านไประมา อาชีพเสริมคือคือ ปลูกปอ อ้อย และการประมง

สภาพน้ำชีจะท่วมเดือน 10 - 11 เดือน 12 น้ำเริ่มลดลง ซึ่งเดือนสิบน้ำหลากชาวบ้านจะจับปลาได้มากและทำปลาร้า ปลาอย่าง ไร้กิน และเก็บไว้ต้อนรับพี่น้องที่มาเยี่ยมเยือนซึ่งคนสมัยนั้นไม่ขายส่วนใหญ่จะทำเป็นของฝาก

ปลูกปอช่วงเดือน 6 ตัดช่วงเดือน 10 แล้วนำไปแช่น้ำเพื่อลอกไปขายที่ตลาดเมืองพล ลำปอกก็เก็บไว้ทำเชื้อเพลิงปี 2521 หรือประมาณ 2520 ที่ผ่านมามีการสร้างเขื่อนและฝายน้ำล้นที่ต้นน้ำชี น้ำชีไหลน้อยมากทำให้ไม่มีน้ำมาหล่อเลี้ยงส่งผลกระทบต่อปลูกปอและประสบปัญหาปอราคาตกต่ำ ทำให้ชาวบ้านเลิกทำ แล้วหันมาปลูกข้าวแทนมีการปรับเปลี่ยนพันธุ์ข้าว (ซึ่งแต่ก่อนใช้พันธุ์ข้าว อีเขียวอนท่ง สายบัว ข้าวจำวันนกกะลิง) จะเปลี่ยนมาเป็นพันธุ์ข้าวที่ทนต่อน้ำท่วม หรือพันธุ์ข้าวทนน้ำเช่น ข้าวขาว ก. เทตเลห์ อีเหลืองใหญ่ ๓ทน และในปี 2521 - 2543 ในบริเวณริมชีน้ำท่วมทุกปีทำให้การผลิตข้าวไม่ได้ผลผลิต

ปี 2544 -2545 ชาวบ้านหันมาปลูกปออีกครั้ง แต่ชาวบ้านก็ปลูกปอได้ไม่มากเพราะที่ดินมีจำกัด

ป่าริมชีอดีตมีความอุดมสมบูรณ์มาก ปัจจุบันเป็นพื้นที่ที่มีเจ้าของเกือบหมดแล้ว และ มีเขื่อนทำให้น้ำชีขาดช่วงในฤดูแล้ง ระบบคลองชลประทานไม่ได้ผล คลองพัง ปลาลดลงชาวบ้านสันนิษฐานว่าเป็นเพราะการปิดกั้นเขื่อนบริเวณต้นน้ำชี

**M. T: 474-4471
D. 1-800-442-4411
924-11714**

புதுச்சேரி

P. 0. 0.

பெரிய

บ้านหนองผือ
หมู่ ๖ ตำบล
บ้านหนองผือ

พินิจ

1011-1111
1011-1111

ถนนชัยภูมิ - เวียงพาง

ท่าทาง
แนว

โรงเรียนบ้านหนองต๋อ

สะพานข้ามลำห้วยหินลาด

ทุ่งนา

สะพานห้วยหิน

สะพานรวมโค

บ้านลำไ้

หนองต๋อ

ป่าไค้แม่โหล
ศาลพระแม่โหล

ศาลากลางบ้าน

วัดราษฎร์ศุภ

ทุ่งนา

ป่าไ้

ทางไปบ้านหนองต๋อ

ทางไปบ้านลำไ้

วัดป่า
(บ้านลำไ้)

สัญลักษณ์

- - บ้าน
- 🌳 - ป่า
- 🏠 - ทุ่งนา

แผนที่หมู่บ้านหนองต๋อ

ส่วนที่ 2 **ฐานข้อมูล กรณีลุ่มน้ำชี**
(พื้นที่บ้านพนัส จังหวัดร้อยเอ็ด และ บ้านหนองคู
จังหวัดขอนแก่น)

ข้อมูลพื้นฐานพื้นที่งานวิจัยลุ่มน้ำชี

1. ข้อมูลพื้นฐานลุ่มน้ำชี

ลุ่มน้ำชีเป็นลุ่มน้ำซึ่งอยู่ตอนกลางของภาคอีสาน มีพื้นที่ครอบคลุมถึง 49,477 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 30,923,125 ไร่ คิดเป็นพื้นที่ประมาณ ร้อยละ 30 ของพื้นที่ภาคอีสาน (ศูนย์วิจัยป่าไม้ : 2539) ครอบคลุมพื้นที่ต่าง ๆ ถึง 11 จังหวัด คือ จังหวัดที่อยู่ในลุ่มน้ำชีทั้งหมด ได้แก่ ชัยภูมิ ขอนแก่น และ กาฬสินธุ์ ส่วนจังหวัดที่มีพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตลุ่มน้ำชี ได้แก่ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด ยโสธร และ จังหวัดที่มีพื้นที่บางส่วนอยู่ในลุ่มน้ำชี ได้แก่ เลย หนองบัวลำภู อุดรธานี และ อุบลราชธานี บริเวณลุ่มน้ำชีรองรับประชากรกว่า 10 ล้านคน

ความแตกต่างทางภูมิฐานของพื้นที่ลุ่มน้ำชีมีภูเขา เขิงเขา ที่ราบขั้นบันได และที่ราบน้ำท่วมถึง ประกอบกับภูมิอากาศที่เป็นแบบมรสุมเขตร้อน มีฝนตกชุกในหน้าร้อน และแห้งแล้งในหน้าหนาว ปริมาณน้ำฝนส่วนใหญ่ ร้อยละ 70 ตกประมาณ 3 - 4 เดือนเท่านั้น คือ ระหว่างต้นเดือนมิถุนายน ถึงต้นเดือนตุลาคม สภาพการไ้ด้งกล่าวก่อให้เกิดความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายของระบบนิเวศน์ กล่าวคือ ลุ่มน้ำชีมีทั้งบริเวณที่มีที่ราบน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก (Flood Plain) ซึ่งน้ำอาจแช่ขังอยู่ 3 - 4 เดือน บริเวณที่มีฝนตกน้อยและมีฤดูกาลไม่แน่นอน ตลอดจนพื้นที่ที่เป็นเชิงเขา หุบเขา ซึ่งจะพบตามชายขอบของลุ่มน้ำ และบริเวณต้นน้ำ เป็นต้น

แม้ว่าภาคอีสานจะมีกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง เช่น กลุ่มคนไทยในเขตจังหวัด นครราชสีมา กลุ่มชนชาวเขมร ในจังหวัดบุรีรัมย์ ศรีสะเกษ และสุรินทร์ ระยะหลังมีพวกกูยหรือพวกส่วยอพยพเข้ามาปะปนชุมชนชาวเขมร แต่กลุ่มคนที่ใหญ่ที่สุด คือ กลุ่มคนลาว อาจกล่าวได้ว่าการกระจายของคนลาวในภาคอีสานตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นลงมา กระจายอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า "เขตละแอม" ก่อน คือ ริมฝั่งแม่น้ำโขงตั้งแต่จังหวัดเลย หนองคาย อุดรธานี สกลนคร จนถึงนครพนม แล้วต่อมาค่อย ๆ กระจายเข้าไปในเขตลุ่มน้ำชี จังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ชัยภูมิ ร้อยเอ็ด และในชั้นหลังลงมาจึงขยายไปยังจังหวัดยโสธร และอุบลราชธานี จนอาจกล่าวได้ว่า ดินแดนลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำชี ซึ่งจัดว่าเป็นอีสานตอนกลางและอีสานตอนเหนือเป็นท้องที่ของชาวลาวตั้งหลักแหล่งกระจายกันอยู่ (ศรีศักร วัลลิโภดม : 2533)

ดังนั้นการอพยพเข้ามาสู่ลุ่มน้ำชีของชาวลาวจึงเป็นการตั้งถิ่นฐานซ้อนทับกับกลุ่มชนดั้งเดิมที่เคยเป็นบ้านเป็นเมืองและรัฐมาแล้วในอดีต โดยการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชน หมู่บ้าน การจัดกระจายไปตามแหล่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ครอบครองความต้องการทางเศรษฐกิจของตนเอง พื้นฐานการผลิตของชุมชนเป็นการผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนของตน และทุกครัวเรือนต่างก็ทำการผลิตทั้งสิ้น ภายใต้ทรัพยากรธรรมชาติ

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน กรณีลุ่มน้ำชี

ที่อุดมสมบูรณ์ของลุ่มน้ำชี ในอดีตจำนวน ประชากรยังไม่มากนัก ตลอดจนความเชื่อ ภูมิปัญญา ระบบคุณค่า และองค์การทางสังคมที่เข้มแข็ง หลักการผลิตจึงวางอยู่บนพื้นฐานของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งมีตั้งแต่ระดับการผลิตที่ง่ายที่สุด คือ การหาเก็บจากธรรมชาติ เพื่อเป็นอาหาร เช่น บ้านเรือน การพึ่งพาธรรมชาติในการทำนา ทำไร่ โดยพึ่งน้ำฝนตามฤดูกาล ตลอดจนทุ่งหญ้าธรรมชาติที่ใช้เลี้ยงวัว ควาย การพึ่งพาธรรมชาติ จึงมีลักษณะอ่อนน้อมและประนีประนอม และพัฒนาแบบค่อยเป็นค่อยไป แบบถนอมรักษาธรรมชาติ ไม่หักล้างทำลาย ทำให้ต้องใช้เวลายืนยัน ทดสอบอยู่นาน จนกว่าจะตกผลึกเป็นองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาที่สั่งสมสืบทอดไปยังรุ่นต่อ ๆ ไป (ภักพัฒนาทิพย์ประไพ : 2540)

ภูมิอากาศที่ค่อนข้างแห้งแล้ง นอกจากทำนาอาศัยน้ำฝนแล้ว ชาวอีสานในแถบนี้ยังมีการดำรงชีวิตอีกอย่างหนึ่ง คือ เกษี๋ย ซึ่งเกิดจากภูเขาใต้ดินเมื่อน้ำเค็มระเหยขึ้นสู่ผิวดินในหน้าแล้งจะเกิดคอกเกลือตามพื้นดิน ชาวบ้านเรียกว่า ดินเอี้ยด หรือชีเอี้ยด นำมาผ่านการกรองเอาเฉพาะน้ำเค็มมาต้มเคี่ยวจนเกิดเป็นเกลือ ในอดีตเกลือเป็นทรัพยากรที่มีอำนาจ นอกจากจะใช้บริโภคในท้องถิ่นแล้ว ยังเป็นสินค้าไปขายแลกเปลี่ยนนอกภูมิภาคอีกด้วย (ศรีจักร วัลลิโภดม : 2530) เมื่อ 10 กว่าปีที่ผ่านมามีความต้องการเกลือเชิงอุตสาหกรรมมีมากขึ้น ทำให้เกลือเป็นการผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น และส่งผลกระทบต่อพื้นที่การเกษตร จนกลายเป็นความขัดแย้งตามมา

ซึ่งการศึกษาในระยะต่อไปจะเป็นการศึกษาเชิงสำรวจถึงสภาพภูมินิเวศน์ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของคนลุ่มน้ำชีตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันและสามารถรวบรวมเป็นองค์ความรู้ที่อธิบายถึงภูมิปัญญาของคนลุ่มน้ำชีและเป็นฐานข้อมูลในการพัฒนาสู่การปฏิบัติการของชุมชนต่อไป

2. ข้อมูลพื้นฐานพื้นที่บ้านพนัส ตำบลชานูวรรณ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

2.1 ประวัติหมู่บ้าน

บ้านพนัส หมู่ที่ 5 ตำบลชานูวรรณ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ตั้งมานานกว่า 179 ปีมาแล้ว โดยมีกลุ่มคนกลุ่มแรกที่มีการอพยพมาตั้งถิ่นฐานมาตั้งหมู่บ้าน กลุ่มคนกลุ่มนี้อพยพมาจากบ้านหัวเขา หรือบ้านชานูวรรณในปัจจุบันในการอพยพนั้นได้มีผู้นำในการเคลื่อนย้ายคือผู้ใหญ่สียา เป็นคนี่อพยพเป็นคนแรกและมีชาวบ้านอีกจำนวนหนึ่งติดตามมาด้วย โดยมีการอพยพมาผ่านภักอาศัยที่บริเวณริมหนองกะฮาด และอาศัยอยู่เป็นเวลานานจึงได้ทำการตั้งชื่อหมู่บ้านเป็นบ้านหนองกะฮาด โดยตั้งชื่อเรียกตามหนองน้ำ บริเวณหนองกะฮาดเป็นแหล่งน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีป่าไม้ แม่น้ำ คือ แม่น้ำชีที่ไหลผ่าน อีกสาเหตุหนึ่งที่ชาวบ้านพากันอพยพมา

จากบ้านหัวเขา (บ้านชานูวรรณ) เพราะว่ามีประชากรเพิ่มมากขึ้นและพื้นที่ทำกินของชาวบ้านก็อยู่บริเวณนี้จึงทำให้ชาวบ้านย้ายถิ่นฐานมาอยู่บริเวณหนองกะฮาด และมีประชากรเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จนตั้งเป็นหมู่บ้าน

สาเหตุที่มีการเปลี่ยนชื่อบ้านเป็นบ้านพนัส เนื่องจากว่า นายคำดา โพธิ์ระ กำนันประจำตำบล มีความคิดที่จะสร้างวัดขึ้นเพราะเห็นว่ามีที่ตั้งหมู่บ้านมานานแล้วยังไม่มีวัดประจำหมู่บ้านเลย จึงระดมชาวบ้านช่วยกันสร้างวัด ในการสร้างวัดนั้นได้มีพระภิกษุสงฆ์เดินทางมาร่วมสร้างวัดด้วยโดยไม่ได้มีการนัดหมายกันล่วงหน้า ต่างคนต่างมา หลังจากสร้างวัดเสร็จแล้ว จึงได้ตัดสินใจตั้งชื่อวัดว่า วัดพนัส (พระนัด) ตอนแรกก็มีการเรียกว่า "พระนัด" แต่ต่อมาจึงเขียนใหม่เพื่อเป็นสิริมงคลจึงได้เปลี่ยนว่า "พนัส" จากนั้นจึงได้ตั้งชื่อบ้านตามว่า บ้านพนัสจนถึงปัจจุบัน

2.2 ที่ตั้งและอาณาเขต

บ้านพนัส ตำบลชานูวรรณ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ ตั้งอยู่นอกเขตสุขาภิบาล ห่างจากตัวอำเภอพนมไพร 20 กิโลเมตร ห่างจากตัวจังหวัด 63 กิโลเมตร ชาวบ้านนิยมติดต่อค้าขายกับเมืองยโสธรมากกว่าอำเภอพนมไพร เพราะห่างจากหมู่บ้านเพียง 7 กิโลเมตร

บ้านพนัส มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ ลำน้ำชี
ทิศใต้	ติดกับ บ้านดงสว่าง หมู่ 7 ตำบลชานูวรรณ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด
ทิศตะวันออก	ติดกับ ป่าชุมชนดงเค็ง
ทิศตะวันตก	ติดกับ บ้านชานูวรรณ หมู่ 1 ตำบลชานูวรรณ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

2.3 สภาพทางภูมิศาสตร์

สภาพทางภูมิศาสตร์บ้านพนัส พื้นที่เดิมของบ้านพนัสเป็นพื้นที่ป่า มีลำน้ำชีไหลผ่าน มีป่าบุ่ง ป่าทาม หนองน้ำตามธรรมชาติ กุด บึง และทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ แต่เมื่อมีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นจำนวนมาก ทำให้ทรัพยากรที่มีอยู่นั้นลดน้อยลงและถูกเบิกเป็นพื้นที่ทำกิน

ทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน คือ ป่าชุมชนดงเค็ง ซึ่งเป็นป่าที่มีความสำคัญกับชุมชน เพราะเป็นที่หาอยู่หากิน เป็นที่เลี้ยงสัตว์ หน้าฝนก็เก็บเห็ดเก็บผัก เป็นแหล่งไม้ใช้สอยของชุมชน รอบป่า นอกจากป่าดงเค็งแล้วยังมีป่าทาม นาทาม ป่าทามเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นเขตติดต่อระหว่างน้ำชีและโคก ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในการทำนา ปลูกผัก

การตั้งบ้านเรือนจะมีลักษณะกระจุกตัวกันเหมือนบ้านเรือนของชาวอีสานโดยทั่วไป จำนวนพื้นที่ทั้งหมดของหมู่บ้าน จำแนกได้ดังนี้

ที่นา	1,808 ไร่
ที่ไร่(สวน)	1,485 ไร่
ที่อยู่อาศัย	1,300 ไร่
ที่สาธารณะ	185 ไร่
รวมพื้นที่ทั้งหมด	4,778 ไร่

ที่มา : จากข้อมูลของผู้ใหญ่บ้านปี 2545

นอกจากนี้ยังมีพื้นที่สาธารณะประโยชน์ที่ชาวบ้านใช้ร่วมกัน คือ บึง หนอง เช่น บึงโตน มีเนื้อที่ ประมาณ 400 ไร่ หนองบัว ประมาณ 12 ไร่ หนองแสม ประมาณ 2 ไร่ หนองเบ็น ประมาณ 30 ไร่ และ หนองหวาย ประมาณ 30 ไร่

2.4 สภาพภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศบ้านพนัส มีลักษณะคล้าย ๆ กับชุมชนต่าง ๆ ในภาคอีสาน คือ มี 3 ฤดู โดยแต่ละฤดูนั้นมีลักษณะดังนี้

ฤดูร้อน เริ่มในช่วงเดือนมีนาคมจนถึงเดือนพฤษภาคม ในช่วงหน้าร้อนนี้ อากาศจะร้อนมาก มีอุณหภูมิสูง

ฤดูฝน เริ่มในช่วงกลาง ๆ เดือนพฤษภาคมจนถึงเดือนตุลาคม และอาจจะคลาดเคลื่อนไม่เกิน 1 - 2 เดือน

ฤดูหนาว เริ่มในเดือนพฤศจิกายนจนถึงเดือนกุมภาพันธ์ จะมีอากาศเย็นมาก อุณหภูมิต่ำ ในตอนกลางคืนอากาศจะเย็น

2.5 ฐานทรัพยากรธรรมชาติ

ฐานทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน คือ แหล่งน้ำ ป่าไม้ ที่ดินทำกิน ซึ่งสามารถแบ่งได้ดังนี้

2.5.1 ทรัพยากรแหล่งน้ำ

1) น้ำชี

เป็นแหล่งน้ำที่อยู่ทิศใต้ของชุมชน ห่างจากชุมชนประมาณ 2 กิโลเมตร และไหลผ่านพื้นที่ทำกิน และริมฝั่งซึ่งจะมีป่าบุ่งป่าทาม ซึ่งเป็นต้นไม้ที่เจริญเติบโตได้ในพื้นที่น้ำท่วมถึง ปัจจุบันจะเหลือเพียงเล็กน้อยเพราะถูกบุกเบิกทำนา ถึงแม้ว่าจะมีพื้นที่ทำกินติดลำน้ำชี แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้ใช้น้ำจากลำน้ำชี เพราะในพื้นที่ทำนา (นาทาม) จะมีหนอง กุด เป็นระยะ ๆ และสามารถใช้น้ำเพื่อการเกษตรได้อย่างพอเพียง

นอกจากนี้ในช่วงหน้าฝนปริมาณน้ำจำนวนมากไหลหลากท่วมพื้นที่นาเสียหาย โดยเฉพาะ 3 ปีย้อนหลัง (2543 - 2545) น้ำท่วมพื้นที่การเกษตรเสียหาย เกษตรกรต้องซื้อข้าวกินและทำนาปรังช่วงฤดูแล้งเป็นจำนวนมาก น้ำท่วมในปัจจุบันจะมีความแตกต่างจากอดีตอย่างชัดเจน ซึ่งในอดีตนั้นชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าน้ำท่วมบ่อยมากแต่ก็เป็นลักษณะท่วมซ้ำ ๆ ลดลงอย่างรวดเร็ว 7 - 10 วันไม่ทำให้ข้าวเสียหาย แต่ปัจจุบันน้ำท่วมเร็วแต่ละลงซ้ำ ท่วมในแต่ครั้งประมาณ 3 - 4 เดือน ทำให้ทรัพย์สินเสียหาย (ทรัพย์สิน สิ่งหล่อ : สัมภาษณ์ 2545)

2) แหล่งน้ำสาธารณะ

แหล่งน้ำสาธารณะประโชชน์ ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในด้านการเกษตร และการเลี้ยงสัตว์ (นายสินธุ์ สุตปอนิด : สัมภาษณ์ 2545)

บึงโตน อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน เป็นหนองน้ำที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในการทำนา ทำการเกษตร เพราะเป็นหนองน้ำที่มีขนาดใหญ่และอยู่ติดกับพื้นที่นาของชาวบ้าน บึงโตนนี้เป็นหนองน้ำที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ตลอดปี ประมาณ 400 ไร่

หนองบัว เป็นหนองน้ำที่อยู่ทิศเหนือของหมู่บ้าน เป็นหนองน้ำที่มีขนาดเล็ก ใช้ในการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ ประมาณ 12 ไร่

หนองเป็น เป็นหนองน้ำที่ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน เป็นแหล่งน้ำที่อยู่ในเขตป่าชุมชนดงเค็ง ในอดีตนั้น ชาวบ้านได้ใช้น้ำในบึงโตนเลี้ยงสัตว์ และเป็นที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในช่วงมีการอพยพหนีน้ำท่วมไปอาศัยอยู่ในป่า ประมาณ 30 ไร่

หนองแฮะ เป็นหนองน้ำที่อยู่ในเขตป่าชุมชนดงเค็งที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในด้านการเลี้ยงสัตว์ในช่วงหน้าแล้ง ประมาณ 2 ไร่

หนองหวาย ตั้งอยู่ทิศตะวันออกของหมู่บ้านใช้ในการทำการเกษตร ทำนา ประมาณ 30 ไร่

3) แหล่งน้ำอื่น ๆ

นอกแหล่งที่มีตามธรรมชาติแล้วชุมชนบ้านพนัสยังมีการสร้างแหล่งน้ำขึ้นมาใช้ในครัวเรือนอีก ดังนี้

บ่อน้ำดิน	จำนวน	บ่อ
	50	

ปอน้ำบาดาล	จำนวน	5	บ่อ
สระน้ำ	จำนวน	1	สระ

4) ประปาหมู่บ้าน

ชาวบ้านพนัสนิมน้ำใช้ตลอดทั้งปี เพราะมีการสร้างประปาไว้ใช้ในชุมชน โดยมีการสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2538 ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากน้ำประปาในการอุปโภคบริโภคและยังใช้ในการเกษตรด้วย คือใช้ในการรดพืชผักสวนครัวที่ปลูกบริเวณบ้าน การเก็บค่าบริการการใช้น้ำ จะคิดเป็นหน่วยละ 3 บาท โดยมีการตั้งคณะกรรมการในการจัดเก็บ

2.5.2 ทรัพยากรป่าไม้

1) ป่าชุมชนดงเค็ง

ในหมู่บ้านพนัสนิมน้ำที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์และใช้เป็นที่พักอาศัยหากินในแต่ละช่วงฤดู เช่น ในฤดูฝนก็จะเข้าป่าเก็บของป่า พวกเห็ด ผักตั่ว เป็นต้น ส่วนในหน้าแล้งก็จะมีคนไปหาถั่วกิ้งก่า แยม และกูดจี่ ป่าที่ว่านี้คือ ป่าดงเค็ง เป็นป่าชุมชน เดิมเคยเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์แต่ในปัจจุบันป่ากำลังฟื้นตัว เนื่องจากในเขตป่าดงเค็งนั้นรัฐบาลได้นำต้นยูคาลิปตัสเข้ามาปลูกในพื้นที่ป่า โดยมีการถากถางต้นไม้ในป่าทิ้ง ซึ่งต้นไม้ที่ทำการโค่นล้มนั้นล้วนเป็นต้นไม้ที่มีคุณค่าการเข้ามาปลูกต้นยูคาลิปตัสของรัฐบาลไม่ได้สร้างประโยชน์แก่ชาวบ้านที่อยู่รอบ ๆ ป่าดงเค็งเลย เมื่อชาวบ้านรู้ว่าต้นยูคาลิปตัสนั้นได้ทำลายธรรมชาติที่เคยมีในป่าชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนบ้านพนัสนิมน้ำและชุมชนอื่นๆ ที่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าได้ร่วมกัน ยื่นหนังสือแก่ผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่อให้เขามารับผิดชอบกระทำครั้งแต่ไม่เป็นผล ชาวบ้านเลยตัดสินใจทำการตัดต้นยูคาลิปตัสเพื่อที่จะรักษาป่าแห่งนี้ไว้เพื่อไว้ใช้ประโยชน์ให้ลูกให้หลาน จนถึงขณะนี้ชาวบ้านสามารถรักษาป่าดงเค็งไว้ได้ และมีการจัดการในรูปแบบป่าชุมชน โดยคณะกรรมการจากชุมชนรอบป่า ทั้งหมด 9 หมู่บ้าน

ป่าดงเค็งมีเนื้อที่ 2,857 ไร่ ซึ่งเดิมพื้นที่จะมีเนื้อที่ 3,857 ไร่ แต่ได้แบ่งให้ชาวบ้านได้เข้ามาทำกิน 1,000 ไร่ ในขณะนี้พื้นที่ป่าดงเค็งได้แบ่งการอนุรักษ์ออกเป็น 3 โซน คือเขตป่าเสื่อมโทรม เขตป่าฟื้นฟู และเขตป่าสมบูรณ์ ป่าดงเค็ง มีเนื้อครอบคลุมหมู่บ้านท่าลาด ท่าเดียว ท่าวาริ และบ้านดอนแดง (นายชอบ สุตบอนิด : สัมภาษณ์ 2545)

2) ป่าทามริมชี

เป็นป่าที่อยู่ติดลำน้ำชี ป่าทามในเขตชุมชนบ้านพนัสนิมน้ำมีความอุดมสมบูรณ์อยู่บ้าง ส่วนมากป่าทามจะติดกับที่นาของชาวบ้าน ชนิดไม้ที่สำคัญ เช่น ต้นทุลิ่ง ต้นเดียว ต้นกระทุ่ม ผัก

น้ำ เป็น เป็นต้น ส่วนใหญ่จะเป็นไม้พุ่ม นอกจากนี้ยังมีพืชประเภทหัวที่ชาวบ้านสามารถนำมากิน และขายสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวได้ คือ มันแขง นอกจากนี้ชาวบ้านบางคนยังใช้ประโยชน์ บริเวณริมเขิปลูกพืชระยะสั้นในช่วงหน้าแล้ง เพราะเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของแร่ธาตุอาหาร (นายสงวน สุตบอนิด : สัมภาษณ์ 2545)

2.5.3 ด้านสาธารณูปโภค

1) การคมนาคมสื่อสาร

บ้านพนัส ห่างจากตัวจังหวัดร้อยเอ็ด 63 กิโลเมตร ห่างจากตัวอำเภอพนมไพร 20 กิโลเมตรมีอาณาเขตติดกับเขตจังหวัดยโสธร การคมนาคมสะดวกสบาย มีรถโดยสารประจำหมู่บ้านวิ่งผ่านในตอนเช้า ชาวบ้านได้อาศัยเข้าไปทำธุระในตัวจังหวัดยโสธร ในอัตราค่าบริการ 10 บาท นอกจากนี้ยังมีรถประจำทาง สายพนมไพร- ยโสธร และสายสุวรรณภูมิ - ยโสธร ที่วิ่งผ่านหมู่บ้าน โดยมีอัตราค่าบริการ 10 บาท รถประจำทางดังกล่าวจะวิ่งผ่านทุก ๆ 30 นาทีและชาวบ้านยังมีรถยนต์ส่วนตัว รถจักรยานยนต์ใช้ในครัวเรือนตนเอง ทำให้มีความสะดวกในการสัญจรไปมา

2) การสื่อสาร

ภายในชุมชนมีตู้โทรศัพท์สาธารณะ ตู้ TOT ใช้บัตรในการใช้บริการ 2 ตู้ ตั้งอยู่หน้าโรงเรียนบ้านพนัสดงสว่างวิทย และหน้าร้านค้าในชุมชน และยังมีตู้โทรศัพท์สาธารณะแบบหยอดเหรียญ 2 ตู้ ที่ตั้งอยู่หน้าป้อมตำรวจทางเข้าหมู่บ้าน

นอกจากนี้ยังมีโทรศัพท์บ้าน ที่ใช้วิธีการตามเพื่อเรียกมารับสาย ในอัตราค่าบริการครั้งละ 10 บาท ซึ่งในชุมชนมีให้บริการ 1 ที่ คือที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้านยังมีโทรศัพท์ติดตามตัว ส่วนมากจะใช้ในระบบ ONE TWO CALL ในเครือข่าย AIS และเครือข่าย DTAC

หออกระจายเสียง เป็นสิ่งสื่อสารที่ผู้ใหญ่บ้านจะใช้ในการสื่อสารกับชาวบ้าน เพื่อแจ้งข่าวสารต่าง ๆ และเพื่อเรียกหรือนัดหมายการประชุมและขอความร่วมมือกับชาวบ้าน มีหออกระจายข่าว 2 ที่

3) ถนน

ถนนในหมู่บ้านเดิมเป็นถนนดินทราย แต่ในปัจจุบันได้รับการพัฒนาขึ้นมีถนนลาดยางผ่านหมู่บ้าน ระยะทาง 300 เมตร โดยสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2518 แต่ถนนทางเข้าหมู่บ้านยังเป็นถนนลูกรังยาว 600 เมตร นอกจากนี้ยังมีถนนคอนกรีตที่สร้างขึ้นในหมู่บ้านตามซอยต่าง ๆ เป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก

4) ไฟฟ้า

บ้านพนัส มีไฟฟ้าใช้ เมื่อปี พ.ศ. 2527 ทำให้ชาวบ้านได้รับความสะดวกสบายในด้านต่าง ๆ สามารถรับข้อมูลข่าวสารได้มากขึ้น มีอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้าใช้ในครัวเรือนเพื่อใช้ในการชีวิตประจำวัน นอกจากไฟฟ้าที่มีใช้ตามครัวเรือนแล้วยังมีไฟฟ้าตามถนนเพื่อความสะดวกในการใช้ถนนตอนกลางคืน

2.5.4 ด้านการปกครอง

ด้านการปกครอง แบ่งการปกครองออกเป็น 2 หมู่ คือ หมู่ 5 และ หมู่ 6 เดิมก่อนจะมีการแยกหมู่บ้านออกจากกัน เดิมนั้นบ้านพนัสมีเพียงหมู่เดียว คือหมู่ 13 โดยมี พ่อใหญ่สียา เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก

รายชื่อผู้ใหญ่บ้านบ้านพนัส หมู่ 13 มีดังนี้

1. พ่อใหญ่สียา
2. นายบุญมา ไชยบัญชา
3. นายหนู กิ่งมาลา
4. นายเหง้า สดสงสาร
5. นายคุณ จันทราชัย
6. นายทองแดง รจนาสม

ต่อมาได้ทำการแยกหมู่บ้านออกเป็น 2 หมู่ คือ หมู่ 8 กับหมู่ 6 เพื่อง่ายต่อการปกครอง เมื่อทำการแยกหมู่บ้านแล้วจึงทำการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านขึ้นมาใหม่ โดยหมู่ 8 มีผู้ใหญ่บ้านคือ

1. นายทองแดง รจนาสม
2. นายสิงห์ เกาะกิ่ง

ส่วนหมู่ 6 มีผู้ใหญ่บ้าน คือ

1. นายชุมพล คำวงศ์
2. นายสิน สดบอนิด

ซึ่งในขณะนั้นบ้านพนัสยังขึ้นอยู่กับตำบลกุดน้ำใส ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นตำบลขามววรรณ และในปี พ.ศ. 2517 ได้เปลี่ยนจากหมู่ 6 และหมู่ 5 บ้านพนัสหมู่ 5 มีผู้ใหญ่บ้าน ดังนี้

1. นายสิน สดบอนิด

2. นายคำพูน โททัสสะ

3. นายเร้งชัย ชาญอุไร ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน

(นายทองแดง รจนาสม , นายสิน สุตบอนิด : สัมภาษณ์ 2545)

บทบาทของผู้เฒ่าในชุมชนนอกจากจะดูแลความสงบเรียบร้อยแล้วยังเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชุมชนของตนเป็นผู้เฒ่าชาวบ้านในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นสาธารณะประโยชน์

ลักษณะการปกครองเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยมีการยึดถือหลักเสียงข้างมากในการตัดสินใจ และยึดเอาการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน

การได้มาของผู้เฒ่าบ้านนั้นได้มาจากการเลือกตั้งจากคนในชุมชนเอง ผู้เฒ่าบ้านมีหน้าที่เป็นตัวแทนของคนในชุมชนในการประสานงานกับหน่วยงานรัฐบาล เป็นคนที่กระจายข่าวสารที่รับรู้จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาสู่ลูกบ้าน และยังเป็นคนช่วยไกล่เกลี่ยกรณีมีข้อพิพาททะเลาะเบาะแว้งต่าง ๆ อีกด้วย (นายเร้งชัย ชาญอุไร : สัมภาษณ์ 2545)

นอกจากนี้ยังมีสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล 4 คน คือ นายคำพูน โททัสสะ นายไสว มาลัย , นายคำดี ไชยบุญหา และ นายกำพล เกะกิ่ง

นอกจากนี้ยังมีที่ปรึกษาที่มีการคัดเลือกอีก 3 คน ดังนี้ นายสินธ์ สุตบอนิด นายหนู อินทรอุดี และ นายสมาน รัตนพิมพ์

2.5.5 ด้านการศึกษา

ระดับการศึกษาของคนในชุมชน ส่วนใหญ่จะจบการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และประถมศึกษาปีที่ 6 ผู้ที่จบในระดับนี้ส่วนใหญ่จะเป็นคนแก่แก่ของหมู่บ้านหรือผู้สูงอายุ รวมไปถึงคนที่มีช่วงอายุอยู่ในวัยกลางคน ประมาณ 35 - 45 ปี ซึ่งสามารถอ่านออกเขียนได้ 346 คน (จปฐ. 2545) และชาวบ้านนิยมส่งบุตรหลานเข้ารับการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนน้ำใสวิทย และโรงเรียนในจังหวัดยโสธร และในสายวิชาชีพลูกหลานจะเข้ารับการศึกษาวินิจฉัยเทคนิคจังหวัดยโสธร ส่วนในระดับชั้นประถมศึกษาจะส่งเข้ารับการศึกษที่โรงเรียนบ้านพนัสตงสว่างวิทย ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชน ส่วนผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาต่อในระดับที่สูง เนื่องจากว่าครอบครัวมีความยากจนจึงอยากให้ออกมาทำงาน หรือออกมาช่วยทำนาทำสวนช่วยพ่อแม่โรงเรียนบ้านพนัสตงสว่างวิทย เป็นโรงเรียนที่ให้บริการการศึกษาแก่นักเรียนในพื้นที่หมู่บ้านตงสว่างและบ้านพนัส

โรงเรียนบ้านพนัสตงสว่างวิทย มีการก่อตั้ง เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2482 โดยเปิดทำการสอนในระดับชั้นก่อนประถมศึกษา (ชั้นอนุบาล) และในระดับชั้นประถมศึกษา 1 - 6

ปัจจุบันโรงเรียนบ้านพนัสตงสว่างวิทย มี อาคารเรียน 2 หลัง โรงอาหาร 1 หลัง ห้องน้ำจำนวน 6 ห้อง มีถังน้ำดื่ม มีสนามกีฬาที่ใช้ในการทำการสอนพลละ คือสนามฟุตบอล สนาม วอลเลย์บอล สนามตะกร้อ สนามเบตอง

โรงเรียนบ้านพนัสตงสว่างวิทยมีนักเรียนที่เข้ารับการศึกษ จำนวน 184 คน มีอาจารย์ทำการสอน จำนวน 11 คน และนักการภารโรง 1 คน

ปรัชญาของโรงเรียน : ปัญญา ใจกล้าสติมี ปิยะโชติ แปลว่า ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก

คำขวัญประจำโรงเรียน : เรียนดี กีฬาเด่น เน้นคุณธรรม นำชุมชน

สัญลักษณ์ของโรงเรียน : ป่าชุมชนคงเค็ง - บึงโดน

ต้นไม้ประจำโรงเรียน : ต้นยาง

สีประจำโรงเรียน : สีขาว - ม่วง

ปัจจุบัน มี นายประยงค์ รักษา เป็นอาจารย์ใหญ่

ตาราง 1 แสดง จำนวนบุคลากรของโรงเรียนบ้านพนัสตงสว่างวิทย

ลำดับที่	ชื่อ - สกุล	ตำแหน่ง	วุฒิการศึกษา
1	นายประยงค์ รักษา	อาจารย์ใหญ่	ศษ.บ.
2	นายจงจิต มาแสวง	อาจารย์ 2 ระดับ	ป.กศ.
3	นายเสถียร สุกใส	อาจารย์ 2 ระดับ	ค.บ. พลศึกษา
4	นายบุญตา แก้วทาแสง	อาจารย์ 2 ระดับ	ปวช.
5	นายประตณ คำเขียว	อาจารย์ 2 ระดับ	ค.บ. เกษตรศาสตร์
6	นายพิทยา ศรีวิเศษ	อาจารย์ 2 ระดับ	ค.บ.เทคโนโลยีฯ
7	นางสาวนีย์ วิมูลอาจ	อาจารย์ 2 ระดับ	พ.ม.
8	นางสุนทรภรณ์ วงษ์สามารถ	อาจารย์ 2 ระดับ	ศศ.บ. โภชนาการอาหาร
9	นางนงคราญ พาวา	อาจารย์ 2 ระดับ	วท.บ. จิตวิทยา
10	นางสำเนียง ศิดาเหลื่อง	อาจารย์ 2 ระดับ	ค.บ. ภาษาไทย
11	นางวิไลลักษณ์ โพธิ์ไพร	อาจารย์ 2 ระดับ	ค.บ. ภาษาไทย
12	นายอำนาจ คำวงษ์	นักการภารโรง	ประถมศึกษาปีที่ 6

ที่มา : ข้อมูลสถิติของโรงเรียนบ้านพนัสตงสว่างวิทย ธันวาคม 2545

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนนักเรียนโดยแบ่งเป็นระดับชั้น ปีการศึกษา 2545

ระดับชั้น	ชาย	หญิง	รวม
อนุบาล 1	4	12	16
อนุบาล 2	3	10	12
ประถมศึกษาปีที่ 1	17	12	29
ประถมศึกษาปีที่ 2	12	9	21
ประถมศึกษาปีที่ 3	17	12	29
ประถมศึกษาปีที่ 4	19	9	28
ประถมศึกษาปีที่ 5	15	5	20
ประถมศึกษาปีที่ 6	14	14	28
รวม	101	93	184

ที่มา : ข้อมูลสถิติของโรงเรียนบ้านพนัสตงสว่างวิทย์ ธันวาคม 2545

2.5.6 ด้านประชากร

ประชากร บ้านพนัส หมู่ 5 ต. ชานูวรรณ อ. พนมไพร จ. ร้อยเอ็ด มีทั้งหมด 149 หลังคาเรือน จำนวนประชากร 809 คน เป็นชาย 429 คน เป็นหญิง 380 คน หมู่ 6 จำนวน 79 หลังคาซึ่งสามารถแยกเป็นช่วงอายุได้ ดังนี้

ตาราง 3 แสดงจำนวนประชากรบ้านพนัส หมู่ 5 โดยแบ่งเป็นช่วงอายุ

ระดับอายุ (ปี)	ชาย (คน)	หญิง (คน)	รวม (คน)
แรกเกิด - 4 ปี	19	23	42
5 - 9	36	33	69
10 - 14	41	35	76
15 - 19	40	29	69
20 - 24	49	35	84
25 - 29	44	22	66
30 - 39	72	78	150
40 - 49	59	57	116

ระดับอายุ (ปี)	ชาย (คน)	หญิง (คน)	รวม (คน)
50 - 59	29	35	64
60 - 69	11	19	30
70 - 79	7	12	19
80 ปีขึ้นไป	2	2	4
รวม	429	380	809

ที่มา : ข้อมูล จปฐ. 2 ปี 2545

2.5.7 ด้านสาธารณสุข

ชาวบ้านพนัสหากเจ็บป่วยเป็นไข้ไม่สบาย ส่วนมากนิยมไปหาหมอหรือไปรับการรักษาจากสถานอนามัยตำบลชานูวรรณ ซึ่งตั้งห่างจากหมู่บ้าน 2 กิโลเมตร แต่หากมีอาการหนักก็จะเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลในตัวจังหวัดยโสธร เนื่องจากมีความสะดวกเพราะบ้านพนัสห่างจากตัวจังหวัดยโสธร 7 กิโลเมตร จึงทำให้ชาวบ้านนิยมไปรับการรักษาที่มากกว่าโรงพยาบาลประจำจังหวัดร้อยเอ็ดเนื่องจากระยะทางห่างกันมากถึง 63 กิโลเมตร ส่วนโรงพยาบาลประจำอำเภอบ้านไม่ค่อยไปรับการรักษาเท่าใดนักเนื่องจากระยะทางไกลเช่นกัน

นอกจากนั้นในบ้านพนัสยังมีหน่วยบริการสาธารณสุขที่เป็นตัวแทนประสานงานกับสถานอนามัย คือกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) โดยมีการจัดตั้งขึ้นตั้งแต่วันที่ 11 พฤษภาคม 2524 มีหน้าที่คอยให้การช่วยเหลือและปฐมพยาบาลเบื้องต้น และช่วยในการแนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้ยา เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพให้กับชาวบ้านส่งเสริมสุขภาพประชาชน เป็นตัวแทนในการกระจายข่าวสารจากสาธารณสุขอำเภอให้ชาวบ้านรับรู้กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) ในบ้านพนัส มีทั้งหมด 10 คน ดังนี้

1. นางชาติ สุดสงสาร
2. นางละมุล บุญบุตร
3. นางเล็ก สุดสงสาร
4. นางถัน คำมะลุน
5. นางสาวเนียง คำพงษา
6. นางสาวณี แก้วเกาะ
7. นางวันทา สุวะสี
8. นางจินตนา โพธิ์นอก
9. นางบุญมี ชูปาว

10. นายผดุงสิน คำวงศ์

2.5.8 สภาพทางเศรษฐกิจ

สถานภาพทางด้านเศรษฐกิจจากอดีตจนถึงปัจจุบัน อาชีพหลักและถือเป็นรายได้หลักของครอบครัว คือการทำนาเป็นอาชีพส่วนใหญ่ของประชากรในชุมชน

อาชีพที่รองจากการทำนา คือการรับจ้างทั่วไป การรับจ้างนั้น ในช่วงเก็บเกี่ยวข้าว บ้านจะนิยมกันไปรับจ้างเกี่ยวข้าว มีทั้งแบบรายวันและเหมาจ่าย โดยรายได้จากการรับจ้างเกี่ยวข้าวนั้น แบ่งเป็น ถ้าจ้างแบบรายวันได้วันละ 150 บาท ผู้ว่าจ้างจะเลี้ยงข้าวอาหาร แต่ให้ห่อข้าวมากินเอง หากจะทำต่อหรือเรียกว่าทำ OT คิดชั่วโมงละ 20 บาท

ส่วนแบบเหมาไถนั้นจะได้ไร่ละ 1,800 - 2,000 บาท โดยจะเหมา แล้วแต่จะหาคนมาได้ ซึ่งส่วนมากจะแบ่งรายได้คนละ 200 บาท

อาชีพรองลงมาคือ การรับราชการ และค้าขายตามลำดับ สำหรับการค้าขายนั้น ส่วนใหญ่จะนำผลผลิตภัณฑ์ที่ปลูกได้ เช่น พวกผักโหระพา กระเพรา ใบสาระแหน่ พริก ถั่วฝักยาว ผักกาดกวางตุ้ง ฯลฯ ไปขายตามตลาดในจังหวัดยโสธร

ตาราง 4 แสดงจำนวนการประกอบอาชีพในบ้านหนังสือ หมู่ 5

ลักษณะอาชีพ	จำนวน (ครัวเรือน)
ทำนา	104
รับจ้าง	37
รับราชการ	4
ค้าขาย	7

ที่มา : บร. 1 2545 (เฉพาะหมู่ 5)

จากตารางชี้ให้เห็นว่าอาชีพส่วนใหญ่ของคนในชุมชนจะทำนา ซึ่งรายได้จะมาจากการทำนา การทำนาของชาวบ้านจะทำนา 2 ครั้ง คือ นาปีและนาปรัง นาปีนั้นชาวบ้านจะทำที่พื้นที่ป่าทาม หรือที่เรียกว่า นาทาม ชาวบ้านจะนิยมทำนาหว่านมากกว่านาดำเพราะผลผลิตที่ได้นั้นได้ไม่ปริมาณเท่ากันหรือใกล้เคียงกัน ในการทำนาหว่านนั้นชาวบ้านจะใช้ต้นทุนในการผลิตไม่มากเท่ากับการทำนาดำ

ที่นาของชาวบ้านจะอยู่บริเวณป่าทาม เพราะดินที่ป่าทามเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นเหนียว ปนทราย การทำนาชาวบ้านจะทำการไถนาแล้วหว่านเมล็ดพันธุ์ ในช่วงเดือนมิถุนายน หากเป็นนาดำ จะทำการตกกล้าในช่วงเดือนมีนาคม - เมษายน และช่วงเดือนพฤษภาคม - สิงหาคม จะทำการปักดำ

ส่วนนาปรังชาวบ้านจะเริ่มทำหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวนาปีเสร็จ อยู่ในช่วงเดือนธันวาคม ข้าวที่นิยมปลูกมากคือ ข้าวเหนียว แต่ในช่วง 3 ปีที่ผ่านมาชาวบ้านไม่ได้เก็บเกี่ยวผลผลิตจากการทำนาเนื่องจากชาวบ้านประสบกับปัญหาน้ำท่วมขังพื้นที่นาเพราะว่าพื้นที่นาของชาวบ้านอยู่บริเวณป่าทาม (นาทาม) น้ำที่ท่วมที่นานั้นไม่ได้ท่วมแค่ 1 - 2 สัปดาห์ แต่น้ำท่วมขัง เป็นระยะเวลา 2 - 3 เดือน ทำให้ต้นข้าวไม่สามารถทนอยู่ได้ เพราะตามธรรมชาติแล้วต้นข้าวสามารถแช่อยู่ในน้ำนาน 30 วัน แต่น้ำท่วมขังมากกว่า 30 วัน แล้วน้ำที่ท่วมขังไม่ได้ท่วมในระดับน้อยแต่ท่วมที่นาทั้งผืน จนกลายเป็นทะเลสาบขนาดใหญ่ นอกจากการทำนาที่เป็นอาชีพหลักแล้วชาวบ้านยังปลูกพืชผักกระยะสั้นไว้ด้วย และในที่นาของชาวบ้านบางครั้งเรือนทำการเกษตรแบบผสมผสาน มีการปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้นไว้ด้วย นอกจากนั้นยังมีการเลี้ยงปลาด้วย เมื่อน้ำท่วมทำให้พื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ในการทำเกษตรต้องจมหายไปต้องอยู่ใต้น้ำ พืชผลเสียหายชาวบ้านขาดรายได้ เมื่อเกิดภาวะน้ำท่วมทำให้ชาวบ้านต้องหารายได้มาจุนเจือครอบครัวด้วยการไปรับจ้าง เช่น การรับจ้างเกี่ยวข้าว ในพื้นที่อื่น ทุที่น้ำไม่ท่วม คือ ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในเขตอำเภอพนมไพร (นายหนูพา เมฆดล , นายคัต เตชะบุรมย์ : สัมภาษณ์ 2545) การที่น้ำท่วมเป็นระยะเวลานานเป็นการสร้างผลเสียแก่ชาวบ้าน เพราะนาแต่ละแปลงนั้นชาวบ้านล้วนลงทุนในการผลิตที่ค่อนข้างสูง ในการลงทุนนั้นชาวบ้านต้องไปกู้ยืมจากแหล่งเงินทุน เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) มาใช้ลงทุนในการทำนาเป็นต้นทุนในการซื้อปุ๋ย ค่าไถนา เป็นต้น และหวังว่าจะได้นำเงินที่ได้จากการทำนาไปใช้หนี้ที่กู้ยืมมา แต่เมื่อน้ำท่วมที่นา จนไม่สามารถเก็บเกี่ยวได้ จึงทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนเพราะขาดทุน ผลผลิตไม่สามารถแปลงเป็นตัวเงินได้ ทำให้เกิดหนี้สิน

นอกจากการทำนาแล้ว ชาวบ้านยังทำสวนปลูกพืชผักกระยะสั้น เป็นผักสวนครัว เช่น ถั่วฝักยาว พริก มะเขือเทศ โหระพา ใบแมงลัก กะเพรา แตงร้าน แตงโม เป็นต้น การทำสวนผักชาวบ้านจะทำบริเวณที่โคก บริเวณที่น้ำท่วมไม่ถึง และบางครั้งเรือนจะปลูกบริเวณบ้านตัวเอง การปลูกผักสามารถสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว ส่วนมากชาวบ้านจะนำผลผลิตจากการทำสวนไปขายในตลาดจังหวัดยโสธร และบางครั้งจะมีพ่อค้าแม่ค้าคนกลางมารับซื้อเองที่บ้าน และบ้างก็ขายภายในชุมชน

การเลี้ยงสัตว์ ชาวบ้านจะเลี้ยงไว้เพื่อขายและไว้เพื่อใช้เป็นอาหาร สัตว์ที่ชาวบ้านเลี้ยงจะเป็น วัว กระบือ สุกร เป็ด ไก่ วัวเป็นสัตว์ที่เลี้ยงกันมากเกือบแทบทุกหลังคาเรือน ส่วนสุกร จะเลี้ยงเป็นบางครั้งเรือน

2.5.9 อาชีพอื่นที่นอกภาคการเกษตร

1) การรับจ้างแรงงาน

เป็นการรับจ้างแรงงานในการเกษตร เช่น การเกี่ยวข้าว การรับจ้างดำนา ในหมู่บ้านอื่น โดยได้ค่าจ้าง วันละ 150 บาท และการรับจ้างก่อสร้าง จะเป็นงานก่อสร้างในเขตตัวจังหวัดยโสธร

2) การรับราชการ

ในบ้านพนังจะมีคนที่มาอาชีพรับราชการ 4 คน ส่วนมากจะรับราชการครู

3) การค้าขาย

ร้านค้าในบ้านพนังส่วนมากจะเป็นร้านค้าขายของเบ็ดเตล็ดทั่วไป เครื่องใช้ในครัวเรือนประจำวัน เช่น สบู่ ยาสีฟัน ผงซักฟอก อาหารแห้ง ขนม เป็นต้น ร้านค้ามี 4 ร้าน ส่วนร้านค้าที่จำหน่ายอาหารสด และก๊วยเตี๋ยว ขนมจีนน้ำยา ส้มตำ จะมี 5 ร้าน

นอกจากนี้ยังมีร้านค้าชุมชน ที่ชาวบ้านรวมตัวกันจัดตั้งขึ้น ภายในร้านค้าชุมชนนั้น มีการขายสินค้าที่ใช้ในครัวเรือนเช่นกัน แต่จะมีการขายน้ำมันเบนซินและน้ำมันโซล่าด้วย เป็นปั๊มน้ำมันประจำหมู่บ้าน

4) โรงสีข้าว

ในบ้านพนังมีโรงสีข้าว 2 แห่ง คือ โรงสีข้าวของนางถัน คำมะฮุน และโรงสีข้าวชุมชน โดยทั้ง 2 หลังนี้มีการเลี้ยงสุกรด้วย ในการให้บริการสีข้าว นั้น ไม่ต้องจ่ายเป็นเงิน แต่เป็นการให้ปลายข้าวและรำแทน หรือบางครั้งอาจใช้เงินแทนกรณีที่ใช้บริการต้องการรำเพื่อนำไปเลี้ยงสัตว์

5) ร้านตัดผม มี 2 ร้าน เป็นที่ให้บริการด้านความงาม เป็นร้านตัดผมผู้ชายและผู้หญิง

6) ร้านซ่อมรถ มี 2 แห่ง เป็นร้านที่ให้บริการซ่อมรถจักรยาน จักรยานยนต์ และซ่อมเครื่องจักรในการทำการเกษตร

2.5.10 ด้านสังคมวัฒนธรรม

ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย ซึ่งปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมีทั้งปัจจัยภายในและนอกชุมชน กระแสของโลกที่ก้าวเข้าสู่โลกาภิวัตน์และความทันสมัยของเทคโนโลยีต่าง ๆ ส่วนมีอิทธิพลในการทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง ส่วนมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของคนในบ้านพนัส ถึงแม้ชุมชนจะได้รับกระแสค่านิยมตามกระแสโลกในปัจจุบันแต่มีสิ่งเหล่านี้ไม่ได้มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งหมดในชุมชนยังคงความเป็นชุมชนอยู่ คือ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่กันและกัน ความสามัคคีปรองดอง ความมีเมตตากรุณาการให้ความเคารพต่อผู้อาวุโส ไม่มีภาวะการแข่งขันที่สูงเท่ากับสังคมในเมือง เมื่อคนในชุมชนได้รับความเดือดร้อน ชุมชนก็มีการช่วยเหลือกันในชุมชนเอง

การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมภายในชุมชน ในด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เช่น ระหว่างเพื่อนบ้าน ครอบครัว บุคคล ซึ่งเดิมนั้นลักษณะความสัมพันธ์ในครัวเรือนนั้นจะให้ความสำคัญกับผู้ที่ป็นหัวหน้าครอบครัว คือ สามี เป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจในเรื่อง เป็นคนจัดการเรื่องต่าง ๆ ในครอบครัว เพราะถือว่า เป็นผู้ที่คอยหาเลี้ยงครอบครัว ส่วนผู้หญิงนั้นจะมีบทบาทน้อยมาก สามีว่ายังไ้กว่าตามกันไม่ค่อยขัดแย้ง ซึ่งตรงกับสุภาภิตไทยที่ว่า "ผู้ชายเป็นช้างเท้าหน้า ผู้หญิงเป็นช้างเท้าหลัง" สามีจะไปทำงานนอกบ้านส่วนผู้หญิงทำงานบ้านมีหน้าที่ดูแลลูกและบ้าน ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัวจะมีความใกล้ชิดกัน ลูกมีโอกาสปรึกษาพ่อแม่ได้ง่ายกว่าในปัจจุบัน ส่วนเพื่อนบ้านนั้นจะติดต่อสื่อสารกันเสมือนญาติกันคอยตามสารทุกข์สุขดิบกันและกัน มีอะไรก็แบ่งปันกันได้ปลาได้กุ้งมากก็แบ่งกันกิน แต่ในปัจจุบันนั้นความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งสาเหตุก็มาจากตัวปัจจัยภายนอกที่ส่งผลเข้ามาในชุมชนทั้งกระแสโลกาภิวัตน์ ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีต่าง ๆ ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไป เพื่อการดำรงชีวิตให้อยู่รอดในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง ผลของสิ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงคือการที่ทัศนคติ ค่านิยมบางอย่างของคนในชุมชนเปลี่ยน อย่างเช่น ผู้หญิงไม่จำเป็นต้องอยู่บ้านทำงานบ้านเฉย ๆ อย่างเดียว ผู้หญิงก็มีสิทธิที่จะออกไปทำงานทำเพื่อหารายได้เหมือนผู้ชายได้ เพราะว่สังคมให้แนวคิดที่ว่าผู้หญิงมีสิทธิเท่าเทียมกับผู้ชาย และเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคือการที่สภาพเศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้ผู้คนเกิดการแย่งแย่งแข่งขันกัน เพื่อหาประโยชน์ใส่ตน เพื่อหารายได้ที่จะมาจุนเจือตัวเองและครอบครัว จึงทำให้กลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยแรงงานเข้าไปทำงานทำในต่างจังหวัด ต้องจากบ้านจากครอบครัวไปหางานทำเพื่อหาเงินมาใช้จ่ในครอบครัว จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกห่างเหินกัน เด็ก ๆ ต้องอยู่กับตายาย พ่อแม่ไม่ค่อยมีเวลาให้ลูก แต่ในส่วนนี้ก็ไม่ทำให้เป็นปัญหาแก่สังคมเพราะว่าถึงแม้จะไม่มีพ่อแม่คอยดูแลแต่ก็มีตายายดูแลจึงทำให้เด็กไม่ขาดความอบอุ่นเท่าใดนัก

ในชุมชนมีการก่อตั้งกลุ่มขึ้นเพื่อคนในชุมชนได้ทำกิจกรรมร่วมกัน โดยกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ชาวบ้านเป็นผู้ที่เลือกเองว่าจะเข้าร่วมทำกิจกรรมใดไม่มีการบังคับกัน กิจกรรมที่ว่ำนั้นแบ่งออกได้ดังนี้ คือ

1. กลุ่มโรงสีข้าวชุมชน

กลุ่มโรงสีข้าวชุมชน ได้ทำการก่อตั้ง เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2544 มีสมาชิกทั้งหมด 27 คน โดยมีนายที เกาะกิ่ง เป็นประธานกลุ่มโรงสีข้าวชุมชน ในการก่อตั้งครั้งแรกนั้นได้กู้ยืมเงินจากองค์การบริหารส่วนตำบลชาณุวรรณจำนวน 50,000 บาท โดยนำเงินจำนวนดังกล่าวมาแบ่งสันปันส่วนไปใช้จ่ายในการจัดซื้อเครื่องสีข้าว และมีการกู้ยืมเงินจากกองทุนหมู่บ้าน 30,000 บาท เพื่อนำเงินไปซื้อแม่พันธุ์สุกรมาเลี้ยง เพราะนอกจากบริการสีข้าวแล้วทางกลุ่มยังมีการเลี้ยงสุกรด้วย ปัจจุบันมีการเลี้ยงสุกร 28 ตัว ในการให้บริการสีข้าวนั้นจะเป็นในกลุ่มสมาชิกเอง และยังให้บริการแก่คนในชุมชนด้วยโดยไม่คิดเงินด้วยแต่เป็นการเอาข้าวมาสีแล้วได้รับผลตอบแทนเป็นปลายข้าวและรำหรือข้าวสาร นอกจากรับสีข้าวแล้วยังให้บริการขายข้าวปลายและรำแก่สมาชิกและคนในชุมชน การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ภายในกลุ่มนั้นได้มีการแบ่งหน้าที่กันในการดำเนินกิจกรรม ซึ่งในแต่ละวันนั้นจะมีการเข้าเวรผลัดกันเพื่อมาดูแลโรงสีข้าวและให้อาหารสุกร โดยแบ่งเป็นวันวันละ 3 - 4 คน โดยมาทำความสะอาดคอกเลี้ยงสุกร ให้อาหารและบริการสีข้าว

2. กลุ่มร้านค้าชุมชน

ร้านค้าชุมชน ได้ก่อตั้งเมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2544 มีสมาชิกทั้งหมด 22 คน ทางกลุ่มได้รับการสนับสนุนในการจัดตั้งกลุ่มจากองค์การบริหารส่วนตำบล โดยการกู้ยืมเงินจำนวน 50,000 บาท โดยไม่มีดอกเบี้ย กิจกรรมที่ทางกลุ่มทำได้แก่การจำหน่ายสินค้าต่าง ๆ ที่จำเป็นในครัวเรือน และที่สำคัญมีการขายน้ำมันเบนซินและน้ำมันโซล่า ซึ่งการจำหน่ายน้ำมันนั้นจะจำหน่ายในอัตราที่ขึ้นกับตลาดแต่จะจำหน่ายเอากำไร 1 - 2 บาท ในการจำหน่ายนั้นสมาชิกมีการจัดกลุ่มกลุ่มละ 3 คน มาทำกิจกรรมมาดูแลรับผิดชอบร้านค้า การดำเนินงานมีรายละเอียดดังนี้ ในการจำหน่ายสินค้าแต่ละอย่างจะต้องจดรายการลงในสมุดบัญชีโดยสมุดบัญชีรายรับของร้านค้าจะทำเป็น 7 วันวันละ 2 เล่ม รวมจะมีสมุดในการจดรายรับ 14 เล่ม ในแต่ละเล่มนั้นมีรายละเอียดของสินค้าที่จำหน่าย และอีกเล่มจะเป็นรายรับจากการจำหน่ายน้ำมัน ในการให้บริการนั้นในแต่ละวันจะต้องมีลูกค้ายี่ไม่จ่ายเงินพร้อมกับสินค้า ลูกค้ายี่บางรายจะเชื่อไว้ก่อน ในการให้เชื่อสินค้านั้นทางกลุ่มมีการพิจารณาาก่อนว่าบุคคลใดควรให้บริการเชื่อได้ก็จะให้เชื่อแต่ส่วนมาทางกลุ่มจะหลีกเลี่ยงการซื้อสินค้าด้วยระบบการเชื่อ

นอกจากนี้ทางกลุ่มยังมีการทำกิจกรรมทำปุ๋ยหมักชีวภาพควบคู่ไปด้วย การปันผลทางกลุ่มยังไม่ได้ทำการปันผลเนื่องจากเพิ่งเปิดดำเนินการ แต่ในปี พ.ศ. 2546 ช่วงเดือนมกราคม

จะมีการปันผลกำไรที่ได้จากการจำหน่ายสินค้า ซึ่งเป็นการปันผลครั้งแรกนับตั้งแต่ตั้งดำเนินกิจกรรมมา

2.5.11 ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อ

1) ศาสนา

ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธ การนับถือศาสนานั้นชาวบ้านได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ บ้านพนัสมีวัดประจำหมู่บ้าน คือ วัดบ้านพนัส ชาวบ้านมีความเคารพ นับถือ และใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนในชุมชน ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับวัดกับพระสงฆ์นับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ชาวบ้านมีความเชื่อในเรื่องบาปบุญคุณโทษ วัดบ้านพนัส มีพระภิกษุทั้งหมด 2 รูป มีโบราณสถานที่บ้านให้ความเคารพนับถือ คือ พระธาตุหลวงพ่อพระมา

ถึงแม้ชาวบ้านจะมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่ยังคงปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยมีหลักความเชื่อที่ว่า “ การปฏิบัติตามคำสั่งสอนของศาสนาจะทำให้ตนเองและครอบครัวมีความสุข และยังมีความเชื่อในเรื่องของการทำความดีและความชั่ว ”

2) ประเพณีวัฒนธรรม

นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันประเพณีวัฒนธรรมของชาวบ้านบ้านพนัสได้กระทำกันอยู่ทุกเดือนนั้นก็เหมือนเดิม มีเพียงบางประเพณีเท่านั้นที่มีการเปลี่ยนรูปแบบของการทำกิจกรรมทางพิธีกรรม ชาวบ้านยังทำตามประเพณีที่ว่าด้วยฮีตสิบสองคองสิบสี่ที่มีการถือปฏิบัติมาตั้งแต่อดีต ประเพณีที่ชาวบ้านทำกันในรอบปีมีดังนี้

เดือนมกราคม	บุญประเพณีขึ้นปีใหม่
เดือนกุมภาพันธ์	บุญข้าวจี
เดือนมีนาคม	บุญมหาชาติ (บุญแห่เขต)
เดือนเมษายน	บุญสงกรานต์
เดือนพฤษภาคม	บุญสงปู่
เดือนมิถุนายน	บุญเบิกบ้าน
เดือนกรกฎาคม	บุญเข้าพรรษา
เดือนสิงหาคม	บุญข้าวประดับดิน
เดือนกันยายน	บุญข้าวสาก
เดือนตุลาคม	บุญออกพรรษา

เดือนพฤศจิกายน

บุญถิ่น

เดือนธันวาคม

ส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่

3. ข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติการใช้สิทธิของชุมชน (เครือข่ายป่าชุมชนดงเค็ง)

ป่าชุมชนดงเค็ง อยู่ในเขตตำบลแสนสุข ตำบลชานวรรณ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ป่าดงเค็งเป็นที่สาธารณะประโยชน์เนื้อที่ 2857 ไร่ ตามหนังสือสำคัญสำหรับที่ทางหลวง ปี พ.ศ. 2521 ลักษณะทั่วไปเป็นที่โนนทรายลาดเอียงลง ด้านทิศเหนือเป็นที่ลุ่มติดแม่น้ำชี อดีตเคยเป็นป่าทามที่อุดมสมบูรณ์ ทิศเหนือจดบ้านท่าเลี้ยว ตำบลแสนสุข และที่นาเอกชน ทิศใต้จดบ้านดอนแดง ตำบลแสนสุขและที่นาเอกชน ทิศตะวันออกจดบ้านท่าวารี บ้านอาด ทิศตะวันตกจดบ้านพนัส บ้านดงสว่าง ตำบลชานวรรณ รอบป่ามีแหล่งน้ำธรรมชาติหลายแห่ง เช่น ลำน้ำชี ลำห้วยเลี้ยว กุดหล่ม กุดเซียม กุดอี้อยู่ กุดน้ำใส กุดน้อย ซิเฒ่า หนองข่า นอกจากนี้ที่ตั้งชุมชนแล้วสภาพรอบป่าจึงเป็นที่ลุ่ม ชุมชนรอบป่าประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก

ป่าดงเค็งเป็นประเภทป่าเบญจพรรณ ในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์มีความหลากหลายทั้งพืชและสัตว์ พันธุ์ไม้ที่สำคัญมี ไม้พอก ไม้หาด ไม้พะยอม ไม้ยางนา ไม้บก ไม้แต้ มะม่วงป่า ไม้กะบาก ไม้พอก และไม้อื่นๆ ขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น

ต่อมามีนายทุนท้องถิ่นและภายนอกได้เข้ามาตัดไม้เพื่อแปรรูปเพื่อการค้า ประกอบกับชาวบ้านมีที่ดินทำกินจำกัดและที่นาที่เป็นที่ลุ่มน้ำท่วมเป็นประจำ จึงได้เข้ามาแผ้วถางทำไร่แดงโม ไร่ป่อ แผดำน ปลุกพืชล้มลุกอื่นๆ ในฤดูน้ำหลากเพื่อการยังชีพ และความอยู่รอดของครอบครัวสภาพป่าดงเค็งจึงค่อยๆ เสื่อมลง แต่ยังคงเหลืออยู่บางส่วนที่ยังมีสภาพป่าสมบูรณ์ เช่น ป่าที่ชาวบ้านใช้ประกอบพิธีกรรมทางวัฒนธรรม จาริด ประเพณี เช่น ป่าช้า ป่าคอนปู่ตา นอกจากนี้ยังมีป่าประจำหมู่บ้านที่ชาวบ้านร่วมกันรักษาไว้ และป่าทั่วไปปลายนา ชุมชนรอบป่าร่วมกันประโยชน์ทั้งวัฒนธรรมประเพณี และเศรษฐกิจ เช่น เก็บเห็ด ผักป่า ฟิน เลี้ยงสัตว์ ปลุกพืชล้มลุก โดยมีกฎระเบียบทางธรรมชาติที่เข้าใจร่วมกัน และชาวบ้านได้ร่วมใช้ประโยชน์เรื่อยมา

ต่อมา ปี พ.ศ. 2527 มีบริษัทร้อยเอ็ดจำกัดได้เข้าเสนอเช่าป่าดงเค็งทั้งหมด วัดอุประสงค์เพื่อปลูกไม้ยาง สบู่ดำ ข้าวโพด ผักถั่ว โดยมีเงื่อนไขว่า จะขุดทำลายป่าธรรมชาติที่มีเหลืออยู่ออกทั้งหมดเพื่อความสะดวกและเหมาะสมในการดำเนินการแต่ชาวบ้านไม่เห็นด้วย จึงยุติไป

ปี พ.ศ. 2528 บริษัทร้อยเอ็ดจำกัดได้มาเสนอเช่าพื้นที่ วัดอุประสงค์เพื่อปลูกมะม่วงหิมพานต์ โดยมีเจ้าหน้าที่ของรัฐมาร่วมชี้แจงกับชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านเห็นด้วย โดย

มีเงื่อนไขว่าจะจ้างแรงงานชาวบ้านรอบป่า และวิธีปฏิบัติจะได้อาหารมาคือออกหมัดชาวบ้านก็ไม่เห็นด้วยเรื่องจึงยุติไป

ปี พ.ศ. 2533 กรมป่าไม้ โดยสำนักงานกองส่งเสริมการปลูกป่า ภายใต้แผนแม่บทโครงการพัฒนาป่าไม้ทั้งภาคร้องให้ วัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อลดการแพร่กระจายของดินเค็มระดับใต้ผิวดิน 1 เมตร เพื่อป้องกันการแพร่กระจายของดินเค็มจากที่ดอนไหลลงสู่ที่ลุ่ม และทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น พื้นที่เป้าหมายของโครงการคือ ที่ทำเลสาธารณะประโยชน์ และป่าดงเค็งก็เป็นหนึ่งในพื้นที่เป้าหมายของโครงการ

การดำเนินการของเจ้าหน้าที่ได้มาซึ่งแจ้งกับชาวบ้านจะปลูกพืชกินได้ เช่น ชีเหล็ก สะเตา มะขาม มะม่วง เพื่อเกื้อหนุนเศรษฐกิจและทำรายได้ให้กับชุมชน จะปลูกแซมตามที่ทำไร่ โดยไม่ทำลายป่าไม้ธรรมชาติโดยเด็ดขาด และพืชที่ปลูกโตแล้วจะมอบให้ชุมชนรอบป่าดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกันชาวบ้านจึงเห็นด้วยและรับหลักการ

ในทางปฏิบัติ เจ้าหน้าที่โครงการได้ใช้รถแทรกเตอร์ไถเกรดป่าธรรมชาติ ออกหมัดและปลูกยูคาลิปตัสแทน (พันธุ์คามาลดูเลนซิส) ปีแรก (2533) ปลูก 300 ไร่ พ.ศ. 2534 มีการสร้างเรือนเพาะชำกล้ายูคาลิปตัส ในป่าดงเค็งอีกด้วย พ.ศ. 2535 ปลูกเพิ่มอีก 1,700 ไร่ พ.ศ.2536 ได้เตรียมพื้นที่ไร่อีก 700 ไร่ แต่ไม่ได้ปลูกเนื่องจากเกิดกระแสการคัดค้านของชาวบ้าน

ผลจากการปลูกยูคาลิปตัส ของโครงการได้ก่อผลกระทบในการใช้ประโยชน์ของชาวบ้านอย่างรุนแรง เกิด ผักป่า สมุนไพร พืชแห้ง แยม แก้วกึ่งที่เคยหาได้ถูกทำลายไม่มี และยังถูกขัดขวางจากเจ้าหน้าที่ในการเข้าไปใช้ประโยชน์พื้นที่ไม่สามารถนำสัตว์เลี้ยงเข้าไปได้ ห้ามปลูกพืชล้มลุก และส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศอย่างรุนแรงน้ำซับตามชายป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์แห้งเหือด ไม่มีเหมือนอดีตอย่างเห็นได้ชัด จากผลกระทบดังกล่าวจึงนำไปสู่การเรียกร้องของชาวบ้านป่าดงเค็ง

การดำเนินการแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน พ.ศ.2536 เมื่อสภาตำบลมีมติให้ยุติและยกเลิกการปลูกยูคาลิปตัส โดยคำสั่งของสภาตำบล แต่เจ้าหน้าที่โครงการไม่ยอมยกเลิก ยังคงดำเนินโครงการต่อไป จากนั้นชาวบ้านป่าดงเค็งกว่า 1,200 คน ได้ชุมนุมที่หน้าศาลากลางจังหวัด (23 มิถุนายน 2536) โดยยื่นข้อเรียกร้องกับผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด (นายอภัยภูโตมรศักดิ์)

1. ให้ยกเลิกโครงการโดยเด็ดขาด
2. ให้รื้อถอนยูคาลิปตัสที่ปลูกแล้วทั้งหมด
3. ให้ยกเลิกเรือนเพาะชำออกจากป่าดงเค็ง
4. ให้ชาวบ้านเข้าใช้ประโยชน์ได้ตามเดิม

แต่การดำเนินการแก้ไขปัญหาไม่มีผลแต่ประการใด

20 กันยายน 2536 ชาวบ้านป่าดงเค็งกว่า 2,000 คน บุกตัดฟันยูคาลิปตัสในป่าดงเค็ง ส่งผลสืบเนื่อง วันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2537 เจ้าหน้าที่ตำรวจจับแกนนำชาวบ้าน 7 คน คือ นายชอบ สุตบอนิต, นายวร พลพฤกษ์, นายสม เจาะ, นายสาย เจริญ, นายหนูภา เมฆโดน, นายบุญเนา โพธิ์เราะในข้อหาบุกรุกที่สาธารณะประโยชน์และทำลายทรัพย์สินของทางราชการ

10 - 17 มีนาคม 2537 ชาวบ้านป่าดงเค็งได้ร่วมกันชุมนุมอีกครั้งที่ป่าดงเค็งโดยมีชื่อเรียกร้องดังนี้

1. ให้ยกเลิกโครงการโดยเด็ดขาด
2. ให้รื้อถอนยูคาลิปตัสทั้งหมด
3. ให้อพยพแกนนำชาวบ้านที่ถูกจับกุมโดยไม่มีเงื่อนไข
4. คัดค้านการจัดการให้แก่ชาวบ้านรอบป่า

ผลจากการเรียกร้อง นายผ่อง เล่งอี อธิบดีกรมป่าไม้ ได้ส่งมอบการจัดการดูแลรักษาให้จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ดได้ส่งมอบการจัดการดูแลรักษาให้อำเภอพนมไพร ชาวบ้านได้เข้าเจรจาตัวแทนส่วนราชการและโครงการฟื้นฟูป่าดงเค็งให้เป็นธรรมชาติ ถูกนำเสนอเพื่อเป็นทางออกในการแก้ไขปัญหา โดยมีคำสั่งอำเภอพนมไพร ที่ 288/2537 คัดค้านการจัดการให้ชุมชน โดยมีนายอำเภอพนมไพรเป็นประธาน

หลังจากนั้น วันที่ 26 มีนาคม 2537 ชาวบ้านได้ทำการรื้อถอนยูคาลิปตัสออกจากป่าดงเค็ง และดำเนินการฟื้นฟูป่าดงเค็งให้เป็นป่าธรรมชาติในรูปแบบป่าชุมชน ชาวบ้านได้ร่วมวางกฎระเบียบวิธีปฏิบัติในการฟื้นฟูดูแลรักษาและการใช้ประโยชน์ร่วมกัน

ในระหว่างการชุมนุมเรียกร้องของสมาชิกคนจนที่หน้าทำเนียบรัฐบาล กรุงเทพมหานคร เดือน มกราคม - เดือนพฤษภาคม 2540 ตัวแทนของชาวบ้านป่าดงเค็งได้เข้าร่วมเรียกร้องด้วย โดยเรียกร้องให้รัฐบาลสนับสนุนงบประมาณในการฟื้นฟูป่าของชาวบ้าน อัตราไร่ละ 3,000 บาท และให้กรมป่าไม้ลดดอกเบี้ยชาวบ้าน 7 คน (คดีแห่ง/อาญา)

ผลจากการเจรจากรัฐบาลเห็นชอบอนุมัติงบประมาณสนับสนุนการฟื้นฟูแก่ชาวบ้าน 8,571,000 บาท โดยให้กรมป่าไม้จัดสรรงบประมาณผ่านองค์การบริหารส่วนตำบลที่เกี่ยวข้อง และชาวบ้านมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ เพื่อให้ป่าดงเค็งมีสภาพที่สมบูรณ์ดั้งเดิม และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนร่วมกันต่อไป

การดำเนินงานที่ผ่านมา ทรัพยากรป่าไม้ฟื้นตัวเองขึ้นมาในระดับที่พอใจ และมีการบริหารจัดการป่าในรูปคณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนดงเค็ง 9 หมู่บ้าน 6 ชุมชน

กิจกรรมที่ดำเนินการร่วมกัน ปี 2540 - 2544กิจกรรมฟื้นฟูป่า

1. ระดมทุน จัดหาทุน
2. ตรวจป่า
3. ทำป้ายป่า
4. ทำแนวเขตป่า
5. รณรงค์ภายใน
6. รณรงค์ร่วมกับพันธมิตรนโยบาย
7. เข้าชื่อเสนอกฎหมายป่าชุมชน
8. สืบรวจประเมินทรัพยากรป่า 2 ครั้ง
9. ทำหอดูไฟ ตรวจไฟป่า
10. ทำแผนฟื้นฟูป่า

กิจกรรมพัฒนาองค์กร

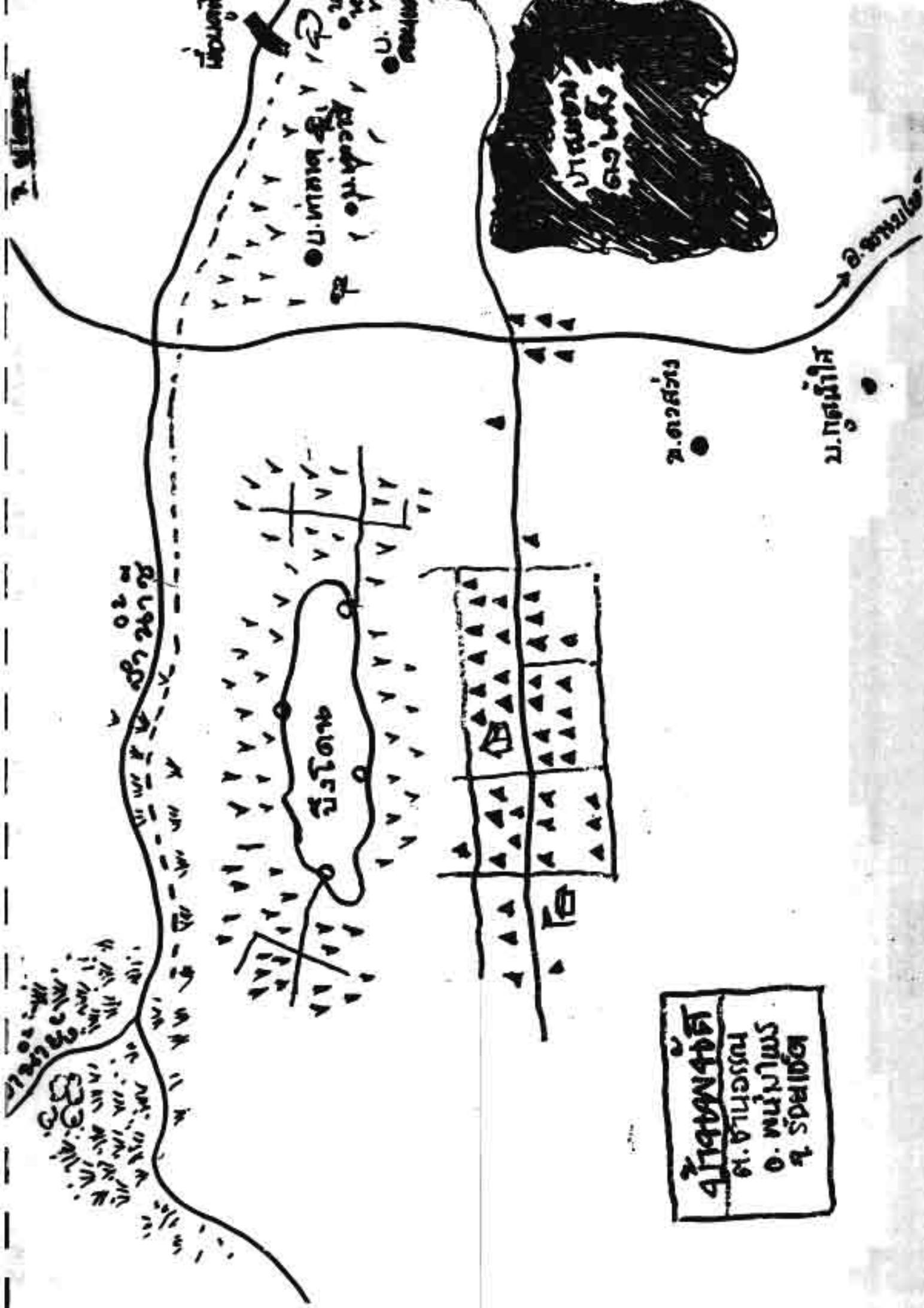
1. ประชุมกลุ่ม
2. อบรมผู้นำ
3. ประชุมชาวบ้านเครือข่าย

กิจกรรมพัฒนาเครือข่าย

- ร่วมกับสมัชชาคนจน
- ร่วมเครือข่ายป่าไม้ที่ดินอีสาน
- ร่วมเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภูมิโนเวศร้อยเอ็ด
- ร่วมเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคอีสาน
- ร่วมเครือข่ายทรัพยากรอีสานใต้และภาคตะวันออก
- ร่วมเครือข่ายทรัพยากรป่าไม้ที่ดินจังหวัดร้อยเอ็ด

กิจกรรมพัฒนาเศรษฐกิจ

- โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย
- กลุ่มออมทรัพย์
- กลุ่มแม่บ้านแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร
- กลุ่มเลี้ยงปลาพัฒนาเศรษฐกิจ
- กองทุนพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน อ.พนมไพร

4. ข้อมูลพื้นฐานพื้นที่วิจัยบ้านหนองคู ตำบลสะพานนา อำเภอบางน้อย จังหวัด ขอนแก่น

4.1 ประวัติความเป็นมา

4.1.1 ชุมชนรอบบึงสะพานนา

อดีตชุมชนบ้านสะพานนาเป็นชุมชนที่ไม่ใหญ่มาก ก่อตั้งมาหลายร้อยปี โดยมีกลุ่มพ่อค้าชาวลพบุรี นครราชสีมา เดินทางมาซื้อวัว ควาย ที่จังหวัดร้อยเอ็ด ,ยโสธร ,มหาสารคาม เมื่อได้วัว ควายตามต้องการ ก็ได้ออมาตามถนนที่ตัดผ่านบึงสะพานนา ซึ่งในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เรียกว่าถนนสายนี้ว่า ถนนยุทธศาสตร์ หลังจากสงครามโลกสงบลงกลุ่มพ่อค้าจึงใช้เส้นทางนี้เป็นเส้นทางลำเลียงวัว ควาย ไปยังเมืองต่าง (ลพบุรี , สระบุรี , ราชสีมา) อนึ่งบริเวณชายฝั่งบึงสะพานนามีความอุดมสมบูรณ์ในขณะนั้น มีสัตว์ป่า สัตว์น้ำมากมาย กลุ่มพ่อค้าจึงเรียกบริเวณนี้ว่า "บึงสะพานนา" และใช้บริเวณนี้เป็นที่พักสัตว์ และซื้อขายกับพ่อค้าท้องถิ่น บึงสะพานนาจึงเกิดตลาดซื้อขายแลกเปลี่ยนทั้งเสบียง ข้าว ปลา อาหาร ส่วนใหญ่จะเป็นข้าว และจากนั้นก็เกิดชุมชนขึ้นโดยการก่อตั้งของชาวลพบุรีที่มีอาชีพทั้งพ่อค้า และทำนา แล้วชักชวนพี่น้องและกลุ่มพ่อค้าด้วยกันมาตั้งตลาดโดยจับจองบึงสะพานนาเป็นที่ทำนา ที่ดอนปลูกปอ มันสำปะหลัง ทำให้ป่าบริเวณชายฝั่งถูกทำลายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จากนั้นชาวบ้านต่างถิ่นก็เริ่มอพยพมา จึงทำให้ชุมชนใหญ่ขึ้น และเป็นชุมชนที่มีหลากหลายภาษา เนื่องจากมาจากหลายจังหวัด ปัจจุบันในบริเวณหมู่บ้านนี้ได้แบ่งออกเป็น 3 หมู่บ้านคือ

1. บ้านสะพานนามี 162 ครัวเรือน ประชากร 617 คน
2. บ้านบึงบัวทองมี 141 ครัวเรือน ประชากร 532 คน
3. บ้านคลองเจริญมี 35 ครัวเรือน ประชากร 157 คน

ทรัพยากรป่าไม้ มีป่าชายอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของทั้ง 3 หมู่บ้าน เนื้อที่ประมาณ 70 ไร่ การใช้ประโยชน์จากป่า อดีตเคยเป็นป่าช้าเผาศพ ปัจจุบันถูกบุกรุก สภาพป่าเสื่อมโทรม จึงเปลี่ยนเป็นที่เลี้ยงสัตว์

เมื่อประมาณปี 2538 มีโครงการจะจัดตั้งโรงเรียนขยายโอกาส แต่ปัจจุบันได้ยกเลิกไปแล้ว และปัจจุบัน อบต. จะจัดสร้างสำนักงานที่ทำการ แต่เนื่องจากเกิดความขัดแย้งในชุมชน จึงยกเลิกโครงการอีก สภาพป่าจึงกลายเป็นป่าเต็งรังและเตยร้าง และ เป็นป่าที่ชาวบ้านเก็บฟืนใช้สอย หาของป่าตามฤดูกาล

ทรัพยากรแหล่งน้ำที่สำคัญของพื้นที่ คือ น้ำชี และบึงสะพานนา ซึ่งบึงสะพานนามีสภาพน้ำกร่อย บางปีน้ำมีปริมาณน้อยจะมีรสชาติกร่อยมาก เพราะบริเวณรอบ ๆ บึงสะพานนาดินจะมีความเค็ม

นอกจากนี้ชาวบ้านยังใช้ประโยชน์ในการทำประปา โดยการกันเขตพื้นที่ประมาณ 50 ไร่ และเป็นพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์ปลาด้วย

น้ำชี จะเป็นแหล่งน้ำที่ติดต่อกับบึงละหานนาอีกทีหนึ่ง ชุมชนละหานนาจากบ้านหนองคูจนถึงเขื่อนยางบ้านแจ้ง จะมีป่าริมฝั่งค่อนข้างหนา เช่น กอไม้ เบญจน้ำ ไม้เลื้อย หลากหลายชนิดชาวบ้านจะหาหน่อไม้ และของป่าริมฝั่งแต่

การใช้ประโยชน์จากบึงละหานนาและน้ำชี เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่เชื่อมติดต่อกัน และส่วนมากชาวบ้านจะใช้ประโยชน์จากบึงละหานนาเป็นหลัก เช่น การสูบน้ำด้วยพลังงานไฟฟ้าเพื่อทำการเกษตร ปัจจุบันมีสมาชิกผู้ใช้น้ำ 200 ครอบครัว พื้นที่ทำการเกษตร ประมาณ 2,500 ไร่ ร้อยละ 98 จะทำนาปี

การสูบน้ำใช้ในหมู่บ้าน 4 หมู่บ้านรอบบึงละหานนา ซึ่งกันเขตไว้ประมาณ 50 ไร่ เป็นแหล่งอาหารของคนในชุมชนทั้งพืชผัก สัตว์ปีก สัตว์น้ำจืด ทั้งเลี้ยงครอบครัวและขายเป็นรายได้นำพืชชุมชนมาแปรรูปและขายเช่น กก ผัก หน่อ ฝักบัว หัวบัว เป็นต้น

ผลกระทบจากการใช้ประโยชน์

1. การใช้ทรัพยากรทางน้ำมากเกินไป เช่น การจับสัตว์น้ำมากเกินไป การสูบน้ำทำประโยชน์มากเกินไป อันเนื่องมาจากขาดมาตรการ กฎระเบียบ ที่เหมาะสมมีผลทำให้ระบบนิเวศบึงละหานนาเสื่อมโทรม
2. ที่อยู่อาศัยและแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำจืดบึงละหานนาเสื่อมโทรม อันเนื่องมาจากขาดการจัดการที่เหมาะสม เช่น ไม่มีแนวเขตห้ามจับสัตว์ห้ามจับปลาในฤดูขยายพันธุ์ทำให้ปริมาณปลาในบึงละหานนาลดลงหรือสูญพันธุ์ในบางชนิด เช่น ปลาชะโด ปลาค้าว ปลาบึง ตะพาบน้ำ เป็นต้น
3. บึงละหานนาตื้นเขินเนื่องจากตะกอนดินที่ไหลมาในฤดูฝน
4. ในเดือน มีนาคม - มิถุนายน น้ำชีจะแห้งขาดช่วงประมาณ 10 กิโลเมตร
5. ปัจจุบันป่าริมฝั่งแม่น้ำชีถูกบุกรุกทำไร่ไถ และปลูกคันยูคา ทำให้ฝั่งแม่น้ำชีทรุดลงหลายที่โดยเฉพาะฝั่งทางด้านตะวันตก

สภาพภูมิประเทศ เป็นพื้นที่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ที่ตอน จะเป็นดินร่วนเหนียว ที่ลุ่ม ดินจะค่อนข้างเค็ม แต่สามารถทำการเกษตรได้ บึงละหานนามีพื้นที่ทั้งหมด 5,000 ไร่ เป็นพื้นที่รับน้ำจากลำน้ำชี ในขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ที่เติมน้ำให้กับแม่น้ำชี เป็นที่พักอาศัยขยายพันธุ์ของสัตว์น้ำจืด

4.2 ชุมชนหนองตุ้

บ้านหนองตุ้ ก่อตั้งมาประมาณ 100 กว่าปี โดยการนำของนายอ้อม ซึ่งเป็นนายฮ้อยค้าควาย บ้านเดิมอยู่ที่บ้านแว้งน้อย ซึ่งแก่นจะนำพาเพื่อน ๆ คือนายทวยที่ได้มาจากทางอุดรธานี ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ลงไปขายภาคกลาง และได้หาทำเลที่เหมาะสมในการเลี้ยงสัตว์จึงเลือกพื้นที่บริเวณที่มีพื้นที่กว้างขวาง และมีแหล่งน้ำที่ติดกับแม่น้ำชี และมีหนองน้ำขนาดใหญ่มีต้นคู้ใหญ่อยู่กลางหนองน้ำ จากการศึกษาแล้วว่าเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมจึงตั้งทัพควายบริเวณนี้เลยได้จับจองและทำที่อยู่อาศัยถาวรขึ้นและมีชาวบ้านหลาย ๆ คนที่มาด้วยกันตั้งบ้านเรือน และขยายเป็นชุมชนใหญ่ขึ้น จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านหนองตุ้ ปัจจุบันมีประชากร 230 ครอบครัว มีบ้านเลขที่ 223 ครอบครัว ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่ม ทำให้น้ำท่วมถึงในนาปี ทิศตะวันออกของหมู่บ้านเป็นเนินราบสูง ปัจจุบันมี นายนายกงหัน วันวาน เป็นผู้ใหญ่บ้าน นายยุทธนา ไทรน้อย และนายหน้า พรรณนา เป็น อบค. ซึ่งคนในหมู่บ้านจะมีตระกูลใหญ่ ๆ 3 ตระกูลคือ ตระกูลพาณิชย์ , นาโพธิ์วัลย์ และ เกิดศักดิ์

ลักษณะการตั้งบ้านเรือน ชาวบ้านตั้งหมู่บ้านเป็นกลุ่มใหญ่ กลุ่มเดียวและแบ่งออกเป็นคุ้ม ๆ โดยใช้ถนนเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง และจะมีผู้นำคุ้มซึ่งเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน มีพื้นที่ทำการเกษตร (ที่นา) อยู่ล้อมรอบหมู่บ้าน สภาพบ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นไม้ได้ทุนสูง หลังคามุงสังกะสี ในบริเวณบ้านมีขี้วัวด้วย บ้านแต่ละหลังจะมีแนวรั้วล้อมเป็นแนวเขตบ้านและมีทางเดินเข้าถึงกันได้ทุกหลังคา ส่วนคนที่มิฐานะดีจะเป็นบ้านไม้สองชั้น (ชั้นบนเป็นไม้ชั้นล่างเป็นปูนซีเมนต์) บางหลังจะเป็นบ้านปูนชั้นเดียวติดพื้นดินยกดินขึ้นสูง บริเวณบ้านจะมีสัตว์เลี้ยง เช่น โค กระบือ สุกร และเป็นที่เก็บของหรือเครื่องมือหาปลา เช่น ไซ ช้อง คาช่าย ตุ่ม เป็นต้น

อาณาเขตของหมู่บ้าน

ทิศเหนือ ติดหมู่บ้านท่านางแนว ตำบลท่านางแนว อำเภอแว้งน้อย จังหวัดขอนแก่น
ทิศใต้ ติดต่อกับหมู่บ้านคลองเจริญ ตำบลละหานนา อำเภอแว้งน้อย จังหวัดขอนแก่น

ทิศตะวันออก ติดต่อกับหมู่บ้านหนองมือ ตำบลละหานนา อำเภอแว้งน้อย จังหวัดขอนแก่น

ทิศตะวันตก ติดต่อกับลำน้ำชี ข้ามฟากไปจะเป็นเขตพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ

การคมนาคมระหว่างหมู่บ้าน มีถนน 3 สายเชื่อมต่อกันคือ

1. เข้ามาทางถนนสายชัยภูมิ-เมืองพลผ่านมาทางบ้านท่านางแนวทิศเหนือ
2. เข้ามาทางบ้านละหานนาและคลองเจริญทิศใต้
3. ผ่านมาทางบ้านหนองมือ ทิศตะวันออก

9.นางสว่างจิตรา ราชคำ กรมการฝ่ายตรวจสอบ
 โดยคณะกรรมการกองทุนฯมีหน้าที่บริหารงานตามระเบียบของ
 กองทุนฯ

3) โครงสร้างกลุ่มเยาวชน

มี นายมานะ คำพันธ์ เป็นประธาน ผู้รับผิดชอบงานเป็นตัวหลัก
 ในการประสานงานกลุ่มเยาวชนซึ่งขณะนี้ยังไม่มีโครงสร้างชัดเจนเนื่องจากเยาวชน
 เดินทางขึ้นลงกรุงเทพฯบ่อย

4) โครงสร้างกลุ่มแม่บ้าน

มีนางสุรภานต์ ไชยบัณฑา เป็นกรรมการฝ่ายแม่บ้านเป็นตัวหลัก
 ในการประสานงานและทำกิจกรรมโดยไม่มีโครงสร้างชัดเจน

5) โครงสร้างคณะกรรมการฝ่ายป่าชุมชน

1.นายฝ้าย	คนชื่อ	ประธาน
2.นายสงวน	ไชยบัณฑา	กรรมการ
3.นาย กุหลาบ	ความมัน	กรรมการ
4.นายคำ	พลดี	กรรมการ
5.นายผง	ของศิริ	กรรมการ
6.นายวิจิตร	สายทอง	กรรมการ
7.นายปาน	ภูป่า	กรรมการ
8.นายแผน	อุทริ่ง	กรรมการ
9.นายถนอม	คนชื่อ	กรรมการ
10.นายประเสริฐ	พลดี	กรรมการ
11.นายสาธุทร	พลอัม	กรรมการ
12.นายทวี	คำพันธ์	กรรมการ
13.นายพวนใจ	ผายพันธ์	กรรมการ
14.นายสัญญา	ถิ่นพนา	กรรมการ
15.นายฉลอง	จันทร์ทิพย์	กรรมการ
16.นายสุริยา	แสงแก้ว	กรรมการ

โดยไม่ได้มีการแบ่งฝ่ายชัดเจน มีนายฝ้าย คนชื่อ เป็นผู้รับผิดชอบหลักในการ
 ประสานการทำงาน

6) โครงสร้างคณะกรรมการฝ่ายเกษตร

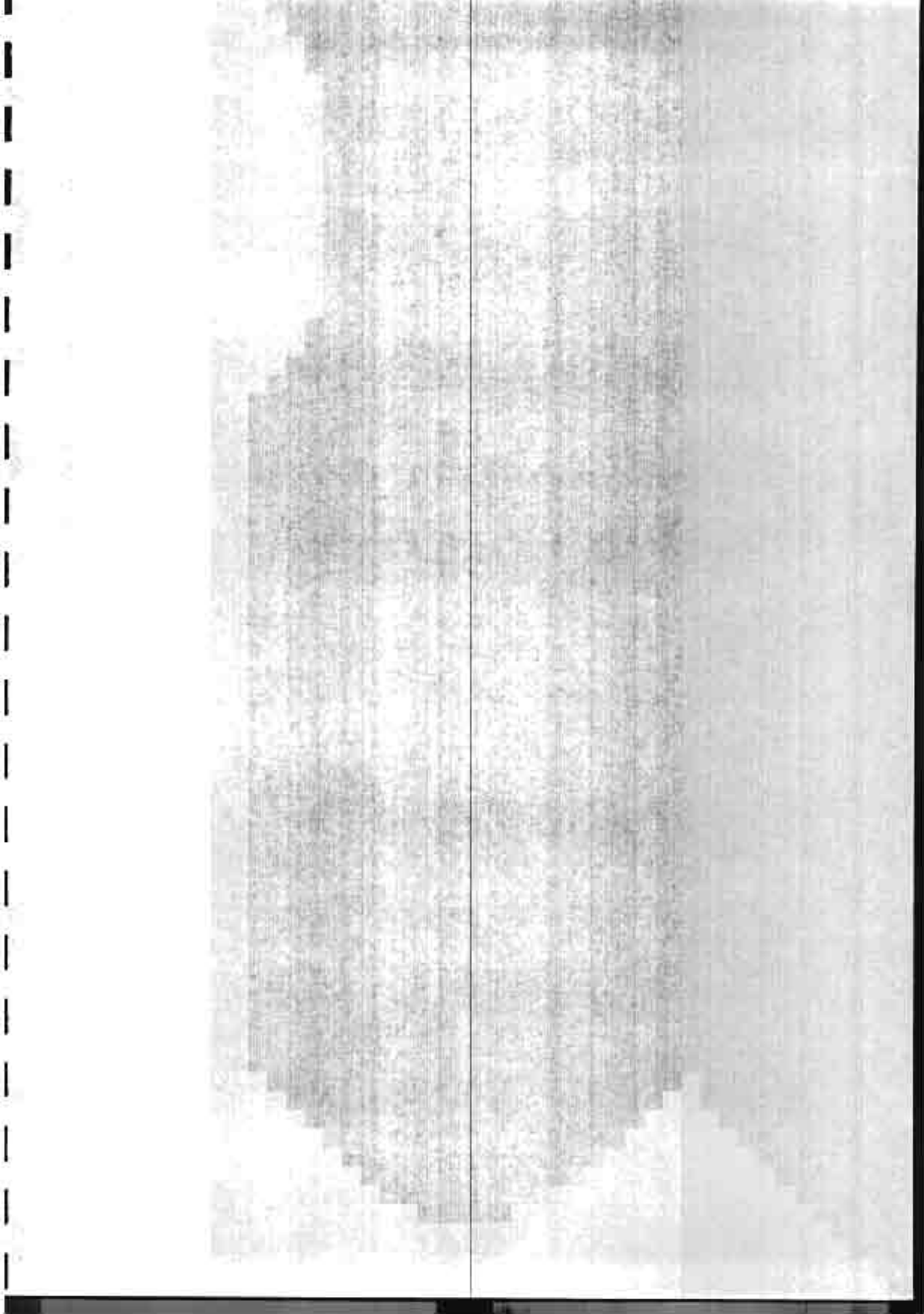
1.นายวินัส	อุทโท	ประธาน
2.นายเกียน	พลอัม	กรรมการ
3.นายนายจำปี	คำพันธ์	กรรมการ
4.นายคำนชัย	ศรีบุญเรือง	กรรมการ
5.นายวงเดือน	วันชา	กรรมการ
6.นายศรีสุพล	ราชคำ	กรรมการ
7.นายถวิล	ไชยชนะใจ	กรรมการ
8.นายจ้อย	ถิ่นพนา	กรรมการ
9.นายทองดี	คนตรง	กรรมการ

โดยไม่ได้มีการแบ่งฝ่ายชัดเจน มีนายวินัส อุทโท เป็นผู้รับผิดชอบหลักในการประสานการทำงาน

ภาษา ลาว ภูไท ลาว จำนวน 44 ครอบครัว และ ภูไท จำนวน 10 ครอบครัว

อาชีพ ทำนา เลี้ยงสัตว์ จักรสาน(กระติบข้าว) หาของป่า รับจ้าง

ศาสนา พุทธ คริสต์ พุทธ จำนวน 50 ครอบครัว และคริสต์ จำนวน 4 ครอบครัว

3. ประสบการณ์การใช้สิทธิชุมชน

กระบวนการใช้สิทธิของชุมชนรอบป่าภูสีฐาน สามารถแบ่งได้เป็นช่วงเวลาได้ดังนี้

3.1 ก่อนการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ (ก่อนปี 2533)

ชาวบ้านจากรอบบริเวณพื้นที่รอบป่าไม้สัตว์มาเลี้ยงในเขตป่ามาช้านาน และจับจองบุกเบิกพื้นที่ทำกินโดยมี 2 ชุมชนที่ทั้งอาศัยและทำกินในเขตป่า ซึ่งในพื้นที่บริเวณนี้เป็นเขตเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์ทางราชการไม่เข้มงวดทางกฎหมายป่าไม้และ ในช่วงนั้น สำนัประหารคดี ประมาณช่วงปี 2522 เป็นต้นมา เริ่มมีชาวบ้านจากจังหวัดใกล้เคียง โดยเฉพาะ จากจังหวัดร้อยเอ็ดอพยพมามากที่สุดและจังหวัดอื่นๆ ทั่วภาคอีสานโดยมาจับจองและซื้อที่ดินเพื่อ ปลูกลำไยสำปะหลังจนเขียวเต็มภู ชาวบ้านคุยเล่นกันว่าย่อภาคอีสานมาไว้ที่นี่ มีทั้งภาษาลาว กูไท ข่า เขมร(เขมรส่วนน้อย)

ปี พ.ศ. 2524-2525 สหราชอาณาจักรร่วมพัฒนาชาติไทย

ปี พ.ศ.2526-2529 มีสัมปทานป่าในเขตพื้นที่ป่าภูสีฐาน

ปี พ.ศ. 2533 ประกาศพื้นที่เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน

เนื้อที่ 156,250 ไร่ และทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้เริ่มประกาศบอกชาวบ้านห้ามบุกเบิกพื้นที่

3.2 หลังการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ (หลังปี 2533)

ช่วงปี พ.ศ. 2535 ทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ห้ามใช้รถไถเดินตามและล้อยางใน การทำเกษตร และให้ชาวบ้านออกจากพื้นที่ทำกินให้กลับบ้านเดิม(ใครมาทางไหนก็ให้กลับทางนั้น) และมีการจับกุมข่มขู่ สร้างความหวาดหวั่น จนไม่สามารถทำกินได้ตามวิถีปกติ ชาวบ้านที่กลัวก็ อพยพกลับบ้านเดิมจำนวนมาก

ปี พ.ศ. 2537 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชทานพระราช ดำริ ให้ช่วยเหลือราษฎรอำเภอดงหลวง ในด้านการพัฒนาการประกอบอาชีพ เพื่อพัฒนามาตรฐาน การดำรงชีวิตและคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้น รวมทั้ง การพัฒนาพื้นที่ป่าไม้ให้คืนสภาพ ตลอดจนอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติให้มีความสมบูรณ์ต่อไป จึงพระราชทานพระราชดำริ ให้เปิดพื้นที่โครงการ พัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำบางทรายตอนบนอันเนื่องมาจากแนวพระราชดำริ จังหวัดมุกดาหาร บนเนื้อที่รวม ทั้งสิ้นประมาณ 102,000 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 7 หมู่บ้านของตำบลกกกุ่ม อำเภอดงหลวง จังหวัด มุกดาหาร

ชาวบ้านที่ครอบครองที่ดินบริเวณดังกล่าว (บริเวณห้วยไผ่-ห้วยยาง) ได้รวมตัวกันเรียกร้องให้เพิกถอนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานออกจากที่ดินทำกินและให้ออกเอกสารสิทธิ์แก่ราษฎรที่ครอบครองที่ดินอยู่ ในนามสมาชิกเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน (สกอ.) โดยการปิดถนนประท้วงเพื่อต่อรองกับทางราชการ

ปี พ.ศ. 2538 ทางเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานเปลี่ยนหัวหน้าคนใหม่ โดยนายอภิวัธ สุขศรีย้ายมาแทนนายสว่าง หมอไผ่ ซึ่งนายอภิวัธ สุขศรีเป็นคนที่เคร่งครัดทางกฎหมาย และประกาศว่าจะย้ายบ้านโนนปาก้อออกจากเขตภายใน 8 เดือน

ปัญหาดังกล่าวถูกนำเสนอเข้าสู่กระบวนการแก้ไขปัญหในระดับจังหวัดโดยผู้แทนสมาชิกเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน (สกอ.) โดยการนำของนายรัฐสภา นามเหลา, นายยาง วงศ์กระโซ่, นายอุดม คนหาญ ซึ่งขณะนั้นมีราษฎรร่วมเรียกร้อง 98 ราย (กลุ่มจากอำเภอเขาวง 57 ราย และกลุ่มบ้านแก่งนาง อำเภอคงหลวง 41 ราย) ซึ่งทางจังหวัดมุกดาหารมีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหามีตัวแทนราษฎรผู้เดือดร้อนร่วมด้วย (คำสั่งจังหวัดมุกดาหารที่ 260/2538 ลงวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2538)

ปี พ.ศ. 2539 คณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนของราษฎรเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานพื้นที่ ห้วยไผ่ / ห้วยยาง / ห้วยบางทราย ได้ประชุมครั้งที่ 1 / 2539 เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 2539 โดยมีรองผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารเป็นประธาน ที่ประชุมมีมติดังนี้

ก. มาตรการระยะสั้น

1. ห้ามปลูกไม้ยืนต้นเพิ่มเติม
2. ห้ามปลูกที่อยู่อาศัยถาวร
3. ห้ามบุกรุกป่าเพิ่มเติม
4. เครื่องมือการเกษตรอนุโลมสูงสุดแค่รถไถเดินตาม

ข. มาตรการระยะยาว แบ่งเป็น 2 แนวทาง

แนวทางที่ 1 แนวทางคนอยู่กับป่าได้ ให้ดำเนินการ

1.1 ให้นายอำเภอคงหลวง นายอำเภอคำชะอี สภาตำบลกกชุม สภาตำบลบ้านเหล่า และตัวแทนราษฎรไปจัดทำข้อมูลบัญชีการถือครองที่ดินในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน

1.2 ให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ไปศึกษาและกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการตามแนวทางให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้

1.3 ให้หน่วยงานสังกัดกรมป่าไม้เสนอเรื่องตามสายงานเพื่อขอพื้นที่ออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน เพื่อที่จะได้มอบให้ทาง สปก. ดำเนินการออกเอกสารสิทธิ์ต่อไป

แนวทางที่ 2 ให้ทาง สปก. จัดซื้อที่ดินและจัดสรรให้แก่ราษฎร โดยให้ทาง สปก. ไปศึกษาระเบียบหลักเกณฑ์ และวิธีการในการจัดหางบประมาณแล้วให้นำรายละเอียดเสนอในที่ประชุมในคราวต่อไป

ปี พ.ศ. 2540 คณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎร เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานพื้นที่ ห้วยไผ่ / ห้วยยาง / ห้วยบางทราย ได้ประชุมครั้งที่ 1 / 2540 เมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2540 โดยมีรองผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารเป็นประธาน ที่ประชุมมีมติดังนี้ (ชาวบ้านโนนปากก่อไม่ได้เข้าร่วมประชุมด้วย)

1. เห็นควรให้ราษฎรที่ทำกินอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน คือกลุ่มดงด่านชี (ห้วยไผ่-ห้วยยาง) จำนวน 98 ราย กลุ่มบ้านโนนปากก่อ จำนวน 69 ราย และกลุ่มบ้านบางทราย จำนวน 30 ราย รวม 197 รายมาอยู่รวมกันบริเวณห้วยไผ่-ห้วยยาง

2. ทางราชการจะจัดสรรที่ดินทำกินให้ครอบครัวละ 8 ไร่ และที่อยู่อาศัย 1 ไร่ รวมรายละเอียด 9 ไร่

3. ทางราชการจะดำเนินการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน แหล่งน้ำ การศึกษาอนามัย และส่งเสริมอาชีพ โดยจะผลักดันเข้าสู่โครงการพระราชดำริเพื่อพัฒนาทุกด้านอย่างเข้มข้น

4. ในระหว่างที่กำลังดำเนินการจัดที่ดิน ผ่อนผันให้ทางราษฎรทำกินในที่ดินเดิมตามข้อตกลงเดิม

ทางจังหวัดมุกดาหารมีคำสั่งจังหวัดที่ 0882 / 2540 ตั้ง ณ วันที่ 21 พฤศจิกายน 2540 เรื่องแต่งตั้งคณะทำงานไปตรวจสอบพื้นที่เพื่อกันออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน โดยมีนายอำเภอคงหลวงเป็นประธาน และตัวแทนราษฎรผู้เดือดร้อนร่วม และคณะทำงานชุดนี้ได้ไปดำเนินการตรวจสอบและมีความเห็นว่า เห็นสมควรให้กันพื้นที่บริเวณห้วยไผ่ - ห้วยยาง เพื่อเป็นพื้นที่รองรับการอพยพของราษฎร และสมควรให้ผนวกพื้นที่เหนืออ่างเก็บน้ำห้วยไผ่เข้าเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานไปในคราวเดียวกัน

ปี พ.ศ. 2541 ประชุมคณะทำงานไปตรวจสอบพื้นที่เพื่อกันออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน โดยมีนายอำเภอคงหลวงเป็นประธาน ที่ประชุมมีมติดังนี้

1. ให้ทางราษฎรไปดำเนินการจัดวางผังโดยทางราชการจะช่วยเหลือทางเทคนิค

2. กรณีที่ราษฎรบ้านแก่งนางที่ครอบครองที่ดินอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานแต่อยู่นอกพื้นที่ที่จะกันออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานมาขอให้ขยายการกันพื้นที่ออกไปครอบคลุมพื้นที่ของกลุ่มคนด้วยนั้น ไม่สามารถทำได้เนื่องจากจะป้องกันการบุกรุกยาก และต้องยึดมติ 18 มีนาคม 2540 เป็นหลักเกณฑ์ในการแก้ไขปัญหา

3. ราษฎรบ้านแก่งนางจำนวน 41 รายไม่ต้องการที่อยู่อาศัยเนื่องจากมีบ้านอยู่ไม่ไกล ขอให้จัดให้เฉพาะที่ดินทำกินแปลงเดียว 9 ไร่

ราษฎรกลุ่มต่งด่านชี (ห้วยไม้-ห้วยยาง) ได้ประชุมเมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2541 เพื่อวางหลักเกณฑ์ กติกาของกลุ่มในการจัดสรรที่ดินและเสนอให้ทางจังหวัดเห็นชอบ

ทางจังหวัดมุกดาหารมีคำสั่งจังหวัดที่ 952 / 2541 ลง ณ วันที่ 25 พฤษภาคม 2541 เรื่องแต่งตั้งคณะทำงานดำเนินการรังวัดพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำบางทรายตอนบนอันเนื่องมาจากแนวพระราชดำริ จังหวัดมุกดาหาร

เจ้าหน้าที่ป่าไม้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน จำนวน 5 นายได้เข้าจับกุม นายวิชัย เพธิโสราษฎรบ้านแก่งนางพร้อมด้วยรถไถเดินตามขณะทำกินอยู่ในพื้นที่ผ่อนผันตามข้อตกลงกับทางอนุกรรมการฯ จึงทำหนังสือร้องเรียนขอความเป็นธรรมยื่นต่อผู้ว่าราชการจังหวัด

ปี พ.ศ. 2542 ราษฎรบ้านแก่งนางและตัวแทนทางราชการประชุมกันที่วัดแก่งนาง เมื่อวันที่ 22 มกราคม 2542 โดยมีข้อตกลง ดังนี้

1. ให้หน่วยงานของทางราชการที่รับผิดชอบในการดำเนินการพัฒนาพื้นที่ รายงานแผนการดำเนินงานและความคืบหน้าในการจัดพื้นที่รองรับให้ชาวบ้านทราบ ก่อน วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2542 (ทางราชการไม่ได้ปฏิบัติตามแต่อย่างใด)

2. ให้จัดสรรที่ดินให้ราษฎรบ้านแก่งนาง รายละ 9 ไร่ โดยไม่ต้องจัดที่อยู่อาศัย

3. ให้ผ่อนผันให้ทางราษฎรทำกินในที่ดินเดิมโดยไม่มีการจับกุมจนกว่าทางราชการจะจัดแปลงอพยพแล้วเสร็จ

เจ้าหน้าที่ป่าไม้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานและ ค.ช.ค. ได้เข้าจับกุมนายเจริญ มาตร์เกื่อนราษฎรบ้านแก่งนางพร้อมด้วยรถไถเดินตามขณะทำกินอยู่ในพื้นที่ผ่อนผันตามข้อตกลงกับทางอนุกรรมการฯ เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม 2542

ชาวบ้านบ้านโนนป่าก่อทำหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารยืนยันที่จะทำกินในที่ดินเดิมและขอให้ทางราชการออกเอกสารสิทธิให้เมื่อวันที่ 14 สิงหาคม 2542

ชาวบ้านกลุ่มอำเภอลือโขง จังหวัดกาฬสินธุ์ และอำเภอลือโขง จังหวัดมุกดาหารกลุ่มที่ตกหล่นไม่มีรายชื่อที่จะได้รับการจัดสรรออกมาเคลื่อนไหวในนาม เครือข่ายเกษตรกรภาคอีสานตอนบน(กกอ.) โดยมีนายแรมเล็ก นิลนวด เป็นผู้ประสานงานและที่ปรึกษา

เครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.) และเครือข่ายเกษตรกรภาคอีสานตอนบน (กกอ.) ได้ส่งตัวแทนเข้าหารือเจรจากับนายปองพล อติเรกสาร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2542 ในการนี้ของเขตรักษาพันธุ์ฯ ภูสีฐานมีข้อตกลงดังนี้

1. ให้ระงับการอพยพราษฎรออกจากที่ทำกินเดิม

2. ยุติการปลูกป่าทับที่ทำกินของชาวบ้าน
3. ผ่อนผันให้ราษฎรทำกินในที่ดินเดิม
4. สั่งการให้คณะทำงานระดับจังหวัดเร่งดำเนินการรังวัดตรวจสอบแนว

เขตและกันออกจากเขตรักษาพันธุ์ ฯ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน

5. อธิบดีกรมป่าไม้ (นายปลอดประสพ สุรัสวดี) รับปากจะลงไปตรวจสอบพื้นที่ร่วมกับฝ่ายราษฎร ในวันที่ 19 ตุลาคม 2542 โดยนัดพบราษฎร ณ หน่วยพิทักษ์ป่าแก่งนาง ต.กกชุม อ.มาบตาพาด จ.ฉะเชิงเทรา

วันที่ 17- 19 ตุลาคม 2542 ราษฎรรวมกลุ่มเพื่อรอรับอธิบดีกรมป่าไม้ลงมาตรวจสอบพื้นที่ ณ หน่วยพิทักษ์ป่าแก่งนาง แต่ปรากฏว่าอธิบดีกรมป่าไม้ไม่มาตามนัด

วันที่ 20 - 25 ตุลาคม 2542 ราษฎรเคลื่อนขบวนไปชุมนุมที่หน้าศาลากลางจังหวัดฉะเชิงเทราเพื่อเรียกร้องให้อธิบดีมาตรวจสอบพื้นที่ตามนัดหมาย

วันที่ 25 ตุลาคม ตัวแทนชาวบ้านในนามเครือข่ายเกษตรกรรมภาคอีสานตอนบน (กกอ.) ได้ร่วมประชุมเจรจากับผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทราที่มีข้อตกลงดังนี้

1. ให้ตั้งคณะทำงานเพื่อลงตรวจสอบพื้นที่จริง
2. ให้เครือข่ายเกษตรกรรมภาคอีสานตอนบน (กกอ.) ส่งรายชื่อราษฎรผู้

เดือดร้อนภายในวันที่ 29 ตุลาคม 2542

3. ทางกลุ่มกกอ. ไม่เกี่ยวข้องกับข้อตกลงเมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2540

4. ผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทราตกลงทำหนังสือถึงกรมป่าไม้เพื่อให้ระงับหรือหลีกเลี่ยงการปลูกป่าทับที่ทำกินราษฎร

ปี 2543 วันที่ 24 มกราคม ตัวแทนผู้เดือดร้อนจากกรณีป่าไม้ที่ดิน จังหวัดฉะเชิงเทราได้รวมกลุ่มกันไปติดตามความคืบหน้าผลการแก้ไขปัญหาจากทางจังหวัด (ตามมติที่ประชุมเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2542) และยื่นข้อเสนอ แนวทางร่วมในการแก้ไขปัญหาในระดับพื้นที่ เพื่อที่เป็นมาตรการที่สามารถแก้ไขปัญหาได้เป็นจริงขึ้นในระดับพื้นที่ ทั้งนี้ชาวบ้านผู้เดือดร้อนได้ยื่นหนังสือในนามเครือข่ายเกษตรกรรมภาคอีสานตอนบน (กกอ.) ตามหนังสือเลขที่ กกอ.2/2543 ลงวันที่ 24 มกราคม 2543 พร้อมทั้งเสนอให้มีการประชุมร่วมระหว่างตัวแทนทางราชการและตัวแทนชาวบ้านผู้เดือดร้อน พร้อมทั้งเสนอประเด็นการประชุมที่เกี่ยวกับกรณีเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ดังนี้คือ

1. การยกเลิกโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ ทับที่ดินทำกินของชาวบ้าน
2. การพิจารณาย้ายหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน
3. กรอบ และแนวทางการดำเนินการร่วมในการแก้ไขปัญหา

วันที่ 25 มกราคม การประชุมร่วมระหว่างตัวแทนทางราชการจังหวัดมุกดาหาร และตัวแทนชาวบ้านผู้เดือดร้อน (กลุ่ม คกอ.) โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร (นายประเสริฐ โยธิตัทภักษ์) เป็นประธาน มีข้อสรุป ดังนี้คือ

1. เรื่องการยกเลิกโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ ทับที่ดินทำกินของชาวบ้าน

1.1 ทางจังหวัดรับทำหนังสือถึงกรมป่าไม้ เพื่อเร่งการพิจารณาการยกเลิกโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ ทับที่ดินทำกินของชาวบ้าน ภายในวันที่ 26 มกราคม 2543

2. การพิจารณาย้ายหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน

2.1 ทางจังหวัดรับทำหนังสือถึงกรมป่าไม้ เพื่อเร่งการพิจารณา ย้ายหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน

3. กรอบ และแนวทางการดำเนินการร่วมในการแก้ไขปัญหา

3.1 ปรับปรุงคณะกรรมการจัดเก็บข้อมูลภาคสนามใหม่โดยให้นายอำเภอเป็นประธาน และมีตัวแทนของชาวบ้านเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการในสัดส่วนที่เท่าเทียมกันกับตัวแทนทางราชการ และให้เรียกประชุม ภายในวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2543

3.2 เรื่องกลไกการประสานงานให้มีการจัดประชุมอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง

3.3 กรณีที่มีเหตุการณ์ร้องเรียนพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ที่ยิงปืนข่มขู่ชาวบ้านในพื้นที่บ้านโนนปากก้อเมื่อวันที่ 19 มกราคม 2543 ให้ทางกลุ่ม คกอ. ทำหนังสือร้องเรียนมายังผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารเพื่อรับดำเนินการและนำเสนอกรมป่าไม้เพื่อดำเนินการตรวจสอบและลงโทษต่อไป

วันที่ 20 เมษายน การประชุมร่วมระหว่างตัวแทนทางราชการและตัวแทนชาวบ้านผู้เดือดร้อน (กลุ่ม คกอ.) โดยมีนายอำเภอยบ ปดิดะ รองเลขาธิการนายกรัฐมนตรีฝ่ายการเมืองเป็นประธานในที่ประชุมมีสาระสำคัญในการหารือเกี่ยวกับกรณีป่าภูสีฐาน ดังนี้คือ

(1) การพิจารณาผ่อนผันการจับกุมและยุติการข่มขู่ชาวบ้าน

(2) การรับรองรายงานการประชุม การประชุมร่วมระหว่างตัวแทนทางราชการจังหวัดมุกดาหารและตัวแทนชาวบ้านผู้เดือดร้อน (กลุ่ม คกอ.) เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2542 และ วันที่ 25 มกราคม 2543

(3) ให้คณะทำงานแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนของชาวบ้าน ดำเนินการตรวจสอบทำข้อมูลกลุ่มชาวบ้านผู้เดือดร้อน ในอำเภอคำชะอี โดยใช้แนวทางเดียวกันกับอำเภอดงหลวง

(4) ผู้แทนกรมป่าไม้ชี้แจงมติ ครม. 30 มิถุนายน 2541 ว่าได้ผ่อนผันให้ราษฎรทำกินในที่ดินเดิมที่ทำกินอย่างต่อเนื่อง แต่ต้องไม่บุกรุกใหม่ และสาเหตุที่มีการจับกุมราษฎรเนื่องจากการบุกรุกพื้นที่ใหม่โดยที่ประชุมไม่สามารถหาข้อยุติได้ ประชานที่ประชุมได้มอบหมายให้หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานไปหารือกับตัวแทน กลุ่ม คกอ.ถึงแนวทางในระดับพื้นที่และรายงานให้ประธานทราบต่อไป

วันที่ 15 พฤษภาคม เครือข่ายเกษตรกรรมภาคอีสานตอนบน(คกอ.) ได้ยื่นหนังสือถึงรองเลขาธิการนายกรัฐมนตรีฝ่ายการเมือง นายอานวย ปติเส เรื่องปัญหาที่ทำกินเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน โดยสาระสำคัญของหนังสือกล่าวถึงการแสดงพฤติกรรมที่ป่าเถื่อนของเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน จนเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งและการปะทะกันระหว่างชาวบ้านกับทางเจ้าหน้าที่รัฐ และได้ยื่นข้อเสนอ ดังนี้คือ

1. ขอให้ประธานงานเร่งรัดให้ทางจังหวัดมุกดาหารให้ความเป็นธรรมและความช่วยเหลือชาวบ้านที่ได้รับบาดเจ็บ และเร่งดำเนินคดีกับทางเจ้าหน้าที่ที่กระทำความผิด
2. ขอให้ประธานงานย้ายนายอภิวัช สุขศรี หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ออกนอกพื้นที่เนื่องจากปฏิบัติงานโดยใช้ความรุนแรง และสร้างความขัดแย้งกับชาวบ้านมาตลอด และยังแสดงพฤติกรรมบ้าอำนาจไม่เคารพข้อตกลงในการแก้ไขปัญา พร้อมทั้งขอให้จัดหาบุคคลที่มีแนวทางการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งโดยสันติวิธี เข้าใจปัญหาของชาวบ้านมารับตำแหน่งแทน
3. ขอให้กำกับให้ทางเจ้าหน้าที่ราชการยึดถือปฏิบัติตามข้อตกลงในการแก้ไขปัญาอย่างเคร่งครัด และได้ยื่นหนังสือในสาระสำคัญอย่างเดียวกันต่อผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร และรายละเอียดของเหตุการณ์

วันที่ 26 พฤษภาคม การประชุมหารือระหว่างผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร และตัวแทนชาวบ้านผู้เดือดร้อน (กลุ่ม คกอ.) ถึงกรณีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ทำร้ายร่างกายชาวบ้าน ซึ่งทางผู้ว่าราชการจังหวัด ได้ดำเนินการส่งหนังสือบันทึกข้อความไปยังหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ดังนี้คือ

- 1) บันทึกข้อความ (ด่วนที่สุด) ที่มท 0017.3/7298 ลงวันที่ 16 พฤษภาคม 2543 เรียนผู้บังคับการตำรวจจังหวัดมุกดาหาร เรื่องราษฎรถูกทำร้ายร่างกาย ซึ่งมีสาระสำคัญคือ ...พิจารณาให้ความเป็นธรรมแก่นายคุณ เพธิส ที่ได้รับบาดเจ็บจากการกระทำของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ รวมทั้งจัดเจ้าหน้าที่ไปคุ้มครองดูแลรักษาความปลอดภัยให้แก่ราษฎร

2) บันทึกข้อความ (ส่วนที่สุต) ที่มท 0017.3/7299 ลงวันที่ 16 พฤษภาคม 2543 เรียนนายอำเภอคลองหลวง เรื่องราษฎรถูกเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานทำร้าย ซึ่งมีสาระสำคัญ คือ ...ให้จัดเจ้าหน้าที่อาสาสมัครไปรักษาความปลอดภัยให้แก่ราษฎร

3) บันทึกข้อความ (ส่วนที่สุต) ที่มท 0017.3/3705 ลงวันที่ 16 พฤษภาคม 2543 เรียนรองเลขาธิการนายกรัฐมนตรี (นายอำนาจ ปติเส) ซึ่งมีสาระสำคัญ คือ ...ทางจังหวัดได้ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการให้ความคุ้มครองแล้ว...

25 กรกฎาคม ทางจังหวัดมุกดาหาร ส่งหนังสือ ส่วนที่สุตที่ มท 0011 / ว 2553 ลงวันที่ 25 กรกฎาคม 2543 เรื่อง แต่งตั้งคณะทำงานเคลื่อนย้ายราษฎรออกจากพื้นที่ล่อแหลม บ้านโนนป่าก่อ และบ้านบางทราย ออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ไปอยู่ในพื้นที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานของชุมชน และการเกษตรกรรม บริเวณห้วยไผ่ - ห้วยยาง ท้องที่ตำบลกกตูม อำเภอคลองหลวง จังหวัดมุกดาหาร ถึงผู้ใหญ่บ้านแก่งนาง หมู่ 11 และแนบคำสั่งจังหวัดที่ 1073 / 2543 ลงวันที่ 24 กรกฎาคม 2543 (เรื่องเดียวกันกับหนังสือฉบับข้างต้น) ซึ่งลงนามโดยผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร (นายประเสริฐ โยธิตัทภักษ์)

วันที่ 11 กันยายน ทางจังหวัดมุกดาหาร ส่งหนังสือ ส่วนที่สุตที่ มท 0011 / ว 3164 ลงวันที่ 25 กรกฎาคม 2543 เรื่อง ให้ราษฎรบ้านโนนป่าก่อและบ้านบางทรายมาแจ้งความประสงค์ เพื่อใช้สิทธิและแจ้งการขนย้ายสิ่งปลูกสร้างออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน เพื่อที่ทางราชการจะได้ดำเนินการเคลื่อนย้ายและจัดพื้นที่รองรับที่ทางราชการจัดสรรให้บริเวณ ห้วยไผ่ - ห้วยยาง (ดงคำน้ำ) ตำบลกกตูม อำเภอคลองหลวง จังหวัดมุกดาหาร หนังสือฉบับดังกล่าวส่งถึงตัวแทนชาวบ้านป่าภูสีฐาน และได้แนบประกาศจังหวัด (เรื่อง...เช่นเดียวกันกับหนังสือฉบับนี้) ด้วย ซึ่งลงนามโดยผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร (นายประเสริฐ โยธิตัทภักษ์)

ซึ่งในประกาศจังหวัดระบุท้ายแนบว่า.....ให้ราษฎรบ้านโนนป่าก่อและบ้านบางทรายที่มีรายชื่อในบัญชีรายชื่อการสำรวจตามข้อเรียกร้อง และราษฎรผู้ตกหล่น แต่มีสิ่งปลูกสร้างให้มาแจ้งความประสงค์ต่อเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ที่หน่วยพิทักษ์ป่าแก่งนางเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ในการใช้สิทธิในพื้นที่ที่ทางราชการจัดสรรให้ และแจ้งการขนย้ายสิ่งปลูกสร้างเพื่อที่ทางราชการจะได้ช่วยเหลือในการขนย้ายสิ่งปลูกสร้าง และจัดสรรที่ดินทำกินให้ ภายในวันที่ 15 กันยายน 2543 หากพ้นกำหนดทางราชการจะดำเนินการตามกฎหมายอย่างเด็ดขาด

วันที่ 31 ตุลาคม มีพระราชกฤษฎีกากำหนดเปลี่ยนแปลงแนวเขตเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน โดยกันพื้นที่บริเวณระหว่างห้วยไผ่-ห้วยยาง ประมาณ 2,000 ไร่ ออกเพื่อเป็นพื้นที่รองรับการอพยพบ้านโนนป่าก่อ บ้านบางทรายและกลุ่มราษฎรกลุ่มดงคำน้ำ (กลุ่ม 98) และผนวก

พื้นที่บริเวณเหนืออ่างห้วยป่าฝักเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน รวมเป็นเนื้อที่ทั้งสิ้น 189,541 ไร่

วันที่ 17 พฤศจิกายน ประชุมคณะกรรมการอำนวยการและบริหารจัดการ การย้ายราษฎรออกจากพื้นที่ล่อแหลม โดยมีรองผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารเป็นประธาน มีข้อสรุป ดังนี้คือ

1. รายงานผลการดำเนินการที่ผ่านมา

1.1 บ้านโนนป่าก่อยอมย้ายเข้าที่จัดสรร จำนวน 9 ราย กลับภูมิลำเนาเดิม จำนวน 5 ราย ไม่ยอมย้าย จำนวน 54 ราย

1.2 บ้านนาทรายยอมย้ายเข้าที่จัดสรร จำนวน 21 ราย ไม่สมัครใจย้าย จำนวน 1 ราย

2. มติที่ประชุม

2.1 เห็นสมควรดำเนินคดีตามกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติและพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า กับราษฎรบ้านโนนป่าก่อทั้ง 54 ราย

2.2 ดำเนินการกับผู้ที่ยึดขวางในบริเวณที่ดินจัดแปลง ให้นายอำเภอคง หลวง และทาง ต.ช.ด.ตรวจสอบว่ามีกี่ราย ไครบ้าง เพื่อจะได้ดำเนินการในทางลับ พร้อมเสนอมาตรการมายังทางจังหวัด

2.3 เห็นสมควรจัดที่ดินให้แก่ราษฎรจำนวน 9 รายที่ไม่ได้มีรายชื่อในกลุ่ม 197 แต่มีที่ดินทำกินในบริเวณนี้ โดยให้นำที่ดินของราษฎรที่ย้ายกลับภูมิลำเนาเดิม มาจัดสรรให้

2.4 สำหรับราษฎรที่มีรายชื่อได้รับสิทธิทั้งสามและภรรยา เห็นชอบให้ตัด เหลือเพียงสิทธิเดียวยกเว้นบุคคลที่เสียชีวิตที่ดินทำกิน

ปี 2544 วันที่ 19 มกราคม ทางเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน แจ้งความดำเนินคดีกับชาวบ้าน จำนวน 58 ราย (เป็นบ้านโนนป่าก่อ จำนวน 54 ราย อีก 2 รายไม่ทราบที่มา)

วันที่ 13 มีนาคม การประชุมคณะทำงานประสานงานการปฏิบัติร่วมเพื่อคุ้มครองราษฎรที่เข้าทำประโยชน์ในพื้นที่รองรับบริเวณ ห้วยไฟ - ห้วยยาง ครั้งที่ 1 / 2544 มีมติที่ประชุม ดังนี้คือ

1. ให้ใช้การสนธิกำลังจากหน่วยงานในพื้นที่

2. ให้เลขานุการรวบรวมรายชื่อและทำแผนปฏิบัติการมานำเสนอ

วันที่ 20 มีนาคม สำนักนายกรัฐมนตรีมีคำสั่งที่ 50/2544 เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไข ปัญหาสมัชชาคนจน โดยมีรองนายกรัฐมนตรี นายปองพล อดิเรกสาร เป็นประธาน

วันที่ 3 เมษายน คณะรัฐมนตรี รัฐบาลพ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร มีมติรับทราบแนวทางการแก้ไขปัญหามลพิษทางอากาศ ที่เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาฝุ่นละออง

1. ผ่อนผันการพากันในที่ดินเดิมในระหว่างที่ยังไม่สามารถหาข้อยุติได้
2. ยุติการจับกุม ช่มชู้คุกคาม
3. ตั้งคณะกรรมการไปตรวจสอบ

วันที่ 24 เมษายน ชาวบ้านแก่งนางจำนวน 8 คนถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจจับกุมข้อหา ร่วมกันตั้งแต่สองคนขึ้นไปเข้าไปในอสังหาริมทรัพย์ของผู้อื่นอันเป็นการรบกวนการครอบครองโดยปกติสุข, ทำลายทำให้เสียหาย(รถยนต์สามล้อหลัง)ซึ่งเป็นของผู้อื่นและเป็นทรัพย์สินกรรม ในขณะเข้าไปทำกินในที่ดินเดิมของนางทองเพชร สิมมาวงษ์ซึ่งถูกทางราชการจัดเป็นที่รองรับผู้อพยพ โดยทั้งหมดถูกฝากขัง 54 วัน

วันที่ 25 เมษายน คณะกรรมการแก้ไขปัญหามลพิษทางอากาศ มีคำสั่งที่ 3/2545 เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหามลพิษทางอากาศ กรณีป่าไม้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออก โดยมีรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์เป็นประธาน

วันที่ 2 พฤษภาคม กลุ่มชาวบ้านชุมนุมที่วัดแก่งนางเพื่อเรียกร้องให้ปล่อยตัวผู้ต้องหาและแก้ไขปัญหามลพิษทางอากาศ

วันที่ 3 พฤษภาคม ทางผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร ได้มาหารือกับชาวบ้านที่วัดแก่งนาง และมีข้อตกลงว่า

1. กรณีที่ดินนางทองเพชรและพวกให้ผู้ว่าช่วยประสานงานไกล่เกลี่ย
2. จะพิจารณาช่วยเหลือชาวบ้านกลุ่มแก่งนาง จำนวน 14 รายที่ถูกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานประกาศทับที่ดินทำกินและอยู่นอกเขตที่กินออกจากที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน แต่ไม่มีการดำเนินการใดๆ

วันที่ 3 พฤษภาคม - 11 สิงหาคม กลุ่มชาวบ้านผู้เดือดร้อนในนามสมัชชาคนจนได้รณรงค์เดินเท้าและรถไถทางไกลจาก บ้านแก่งนาง อำเภอคงหลวงถึงจังหวัดขอนแก่นเพื่อเรียกร้องให้แก้ไขปัญหามลพิษทางอากาศและปล่อยผู้ต้องหาจำนวน 8 ราย ตลอดถึงยกเลิกหมายเรียกชาวบ้านโนนป่าก่อ จำนวน 54 ราย

วันที่ 28 มิถุนายน คณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาสมัชชาคนจน กรณีป่าไม้ภาคตะวันออก
เฉียงเหนือและภาคตะวันออก มีคำสั่งที่ 5/2544 เรื่องแต่งตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่าไม้
จังหวัดมุกดาหาร โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารเป็นประธาน

วันที่ 12 กรกฎาคม ประชุมคณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาสมัชชาคนจน กรณีป่าไม้ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออก ครั้งที่ 1 / 2544 ณ จังหวัดขอนแก่น โดยมีรัฐมนตรีช่วยว่า
การกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์เป็นประธาน ซึ่งเป็นผลสืบเนื่อง
จากที่กลุ่มชาวบ้านได้เดินรณรงค์ ซึ่งมีมติที่ประชุมดังนี้ คือ

1. กรณีเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานประกาศทับที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน

1.1 กรณีบ้านโนนปากก่อ

1.1.1 ให้ผ่อนผันการทำกินในที่ดินเดิม

1.1.2 ยุติการจับกุม คุกคาม ช่มชู้

1.1.3 ห้ามบุกรุกพื้นที่เพิ่มเติม

1.1.4 ให้ตั้งคณะทำงานศึกษาหาแนวทางการอยู่อาศัย และผลกระทบ

ในด้านสังคม การเมือง และระบบนิเวศน์โดยให้ คณะทำงานแก้ไขปัญหา
พื้นที่ป่าไม้จังหวัดมุกดาหาร ไปดำเนินการคัดเลือกสถาบันการศึกษาที่เป็น
กลางในภาคอีสานมาทำการศึกษาโดยใช้ระยะเวลาศึกษา 1 ปี

2. กรณีเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานประกาศทับที่ดินทำกิน บ้านดงหมู บ้านนาวิ

บ้านแก่งนางและตำบลบ้านเหล่า

2.1 ให้ผ่อนผันการทำกินในที่ดินเดิม

2.2 ยุติการจับกุม คุกคาม ช่มชู้

2.3 ให้ตั้งคณะทำงานลงไปสำรวจข้อเท็จจริงในระดับพื้นที่

3. กรณีการจัดแปลงรองรับการอพยพจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานทับที่ดินทำ
กิน บ้านแก่งนาง บ้านดงหมู และบ้านนาวิ

3.1 ผ่อนผันให้ทำกินในที่ดินเดิมที่ไม่มีความขัดแย้ง (ยังไม่มีคนลงทำ
ประโยชน์) ส่วนพื้นที่ที่มีความขัดแย้ง (มีคนลงทำประโยชน์แล้ว) ให้ตั้งคณะทำงาน
ลงไปสำรวจข้อเท็จจริงในระดับพื้นที่

3.2 ยุติการจับกุม คุกคาม ช่มชู้

3.3 ให้ตั้งคณะทำงานลงไปสำรวจข้อเท็จจริงในระดับพื้นที่

วันที่ 27 กันยายน ผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร ออกหนังสือเชิญชวนสถาบันการ
ศึกษาในภาคอีสานมาเสนอโครงการศึกษาบ้านโนนปากก่อ โดยไม่ผ่านการมีส่วนร่วมของให้ คณะ
ทำงานแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่าไม้จังหวัดมุกดาหารซึ่งมีตัวแทนชาวบ้านผู้เดือดร้อนเป็นกรรมการด้วย

วันที่ 17 - 25 ตุลาคม เครือข่ายชาวบ้านผู้เดือดร้อนเรื่องที่ดินทำกินจากการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานทับที่ทำกิน ประมาณ 200 คนเข้าไปยังบริเวณห้วยยาง - ห้วยบางทรายซึ่งเป็นที่ดินทำกินเดิมของชาวบ้าน เพื่อสำรวจสภาพและจัดทำข้อมูลพื้นที่เพื่อวางแผนในการแก้ไขปัญหาเสนอคณะกรรมการแก้ไขปัญหาสมัชชาคนจน กรณีป่าไม้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออก แต่ถูกขัดขวาง และข่มขู่ จากเจ้าหน้าที่

วันที่ 19 พฤศจิกายน ประชุมคณะทำงานแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่าไม้จังหวัดมุกดาหาร ครั้งที่ 1 / 2544 ณ ศาลากลางจังหวัดมุกดาหาร โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัด (นายนิรันดร์ จงวุฒิเวศย์) เป็นประธาน ซึ่งมีประเด็นการประชุม 2 เรื่องคือ

1. การแต่งตั้งคณะทำงานศึกษารูปแบบการอยู่อาศัย และผลกระทบในด้านสังคม การเมือง และระบบนิเวศน์บ้านโนนปากก่อ

2. การแต่งตั้งคณะทำงานระดับพื้นที่ ซึ่งมีมติที่ประชุมมีดังนี้

เรื่องที่ 1 การแต่งตั้งคณะทำงานศึกษารูปแบบการอยู่อาศัย และผลกระทบในด้านสังคม การเมือง และระบบนิเวศน์ เนื่องจากที่ผ่านมาทางผู้ว่าราชการจังหวัดได้ดำเนินการออกหนังสือเชิญชวนสถาบันศึกษามาเสนอโครงการ โดยขาดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านและไม่เป็นไปตามมติที่ประชุมคณะกรรมการแก้ไขปัญหาสมัชชาคนจน กรณีป่าไม้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออก ครั้งที่ 1 / 2544 เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2544 ซึ่งให้คณะทำงานแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่าไม้จังหวัดมุกดาหาร ไปดำเนินการคัดเลือก จึงให้ทางเลขานุการฯและตัวแทนชาวบ้านไปร่วมกันดำเนินการ

เรื่องที่ 2 ให้ทางกลุ่มผู้เดือดร้อนเสนอรายชื่อเพื่อแต่งตั้งเป็นคณะทำงานระดับพื้นที่ร่วมกับทางราชการ

ปี พ.ศ. 2545 วันที่ 18 มกราคม ทางจังหวัดมุกดาหาร มีคำสั่งจังหวัดเรื่องแต่งตั้งคณะช่วยทำงานระดับพื้นที่อำเภอคงหลวง และอำเภอคำชะอีโดยมีนายอำเภอเป็นประธาน

วันที่ 21 มีนาคม ทางอำเภอคำชะอีเชิญประชุมคณะช่วยทำงานระดับพื้นที่ ครั้งที่ 1/2545 ซึ่งทางราชการประสานงานกระชั้นชิดทางกลุ่มผู้เดือดร้อนได้รับหนังสือเมื่อวันที่ 20 มีนาคม และอยู่ในช่วงไปชุมนุมเสนอปัญหาให้กับทางรัฐบาลจึงไม่ได้ร่วมประชุม

วันที่ 22 มีนาคม ทางอำเภอคงหลวงเชิญประชุมคณะช่วยทำงานระดับพื้นที่ ครั้งที่ 1/2545 ซึ่งทางราชการประสานงานกระชั้นชิดทางกลุ่มผู้เดือดร้อนได้รับหนังสือเมื่อวันที่ 20 มีนาคมและอยู่ในช่วงไปชุมนุมเสนอปัญหาให้กับทางรัฐบาลจึงไม่ได้ร่วมประชุมเช่นกัน

วันที่ 19 มีนาคม – วันที่ 22 พฤษภาคม ชาวบ้านเข้าร่วมชุมนุมในนามสมัชชาคนจน ที่หน้าท่าเทียบรัฐบาล กรณีป่าภูสีฐาน มีข้อเรียกร้อง

1. ให้ตั้งคณะทำงานดำเนินการตรวจสอบการจัดสรรที่ดินทำกิน บริเวณห้วยไผ่ – ห้วยยาง ตำบลกกตูม อำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหาร
2. ให้ทบทวนการบรรเทาความเดือดร้อนเฉพาะหน้าเรื่องการไม่มีที่ดินทำกินให้แก่ราษฎรบ้านแก่งนางและขอการดำเนินกิจกรรม การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน
3. ให้พิจารณายกเลิก มติครม. 30 มิถุนายน 2541

ผลของการชุมนุม

ข้อเสนอที่ 1 ได้ตั้งคณะตั้งคณะทำงานตรวจสอบการจัดสรรที่ดินทำกิน บริเวณห้วยไผ่ – ห้วยยาง อำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหาร ตามคำสั่งคณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาสมัชชาคนจน กรณีป่าไม้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออก ที่ 2 / 2545 โดยมี นายจักรชัย รัตโรภาส ผู้ตรวจราชการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นประธาน

ข้อเสนอที่ 2 รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์) ได้มอบหมายให้ คณะตั้งคณะทำงานตรวจสอบการจัดสรรที่ดินทำกิน บริเวณห้วยไผ่ – ห้วยยาง อำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหารไปพิจารณา

ข้อเสนอที่ 3 ไม่มีการพิจารณา

ช่วงเดือนเมษายน ราษฎรกลุ่มดังกล่าวที่บ้านฟ้าประทานและบ้านศรีถาวร นำโดยนายมันสืบสิงห์ นายทองโอ พลกล้า นายอำนาจ โมทอง นายบุญเลิศ ศรีไสย เป็นต้น ซึ่งเป็นบ้านที่ทางราชการจัดตั้งขึ้นเพื่อรองรับการอพยพราษฎรจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานบริเวณห้วยไผ่ – ห้วยยาง ซึ่งเป็นกลุ่มราษฎรที่ได้รับสิทธิการจัดสรรที่ทำกิน ประมาณ 50-80 คนได้รวมตัวกันบุกหรือทำลายเถียงนาและผลผลิตทางการเกษตร ของชาวบ้านกลุ่มแก่งนางที่กลับเข้าไปทำกินในที่ดินเดิม ซึ่งขัดแย้งกับผู้ที่ได้รับการจัดสรรใหม่ ซึ่งทั้งนี้กลุ่มของนายมันสืบสิงห์เรียกตัวเองว่ากลุ่มปฏิวัติ โดยเรียกสิ่งที่ทำว่ายุทธการล้มแดง ซึ่งเวลาหากกลุ่มคนไปรื้อทำลายเถียงจะตะโกนผ่านเครื่องขยายเสียงว่า “ล้มแดงบุก” โดยก่อให้เกิดความเสียหายดังนี้

1. บ้านจำนวน 2 หลัง ผู้เสียหายจำนวน 1 ราย
2. เถียงนา จำนวน 13 หลัง ผู้เสียหาย จำนวน 8 ราย
3. เล้าไก่ จำนวน 3 หลัง ผู้เสียหาย จำนวน 3 ราย
4. มันสำปะหลัง จำนวน 21 ไร่ ผู้เดือดร้อน จำนวน 4 ราย
5. ต้นพริก จำนวน 900 ต้น ผู้เดือดร้อน จำนวน 2 ราย
6. ต้นกล้วย จำนวน 183 ต้น ผู้เสียหาย จำนวน 1 ราย

โดยที่ไปแจ้งความตำรวจสถานีตำรวจสถานแอ อำเภอดงหลวง ทางเจ้าหน้าที่เบี่ยง
ปายที่จะรับแจ้งสุดท้ายแล้วลงบันทึกประจำวันไว้ให้

วันที่ 4 มิถุนายน ประชุมคณะกรรมการตรวจสอบการจัดสรรที่ดินทำกิน บริเวณห้วย
ไผ่ - ห้วยยาง อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร เพื่อสรุปผลการตรวจสอบและทำความเข้าใจ
เสนอคณะกรรมการแก้ไขปัญหาสมัชชาคนจน กรณีป่าไม้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาค
ตะวันออก สรุปผลดังนี้

1. รายชื่อผู้มีสิทธิตามบัญชีรายชื่อผู้อพยพปี 2537 จำนวน 197 ราย กับ การ
ประกาศรายชื่อผู้มีสิทธิเข้าอยู่อาศัยในพื้นที่รองรับแผนท้ายประกาศจังหวัดมุกดาหาร ฉบับลงวันที่
11 มีนาคม 2545 จำนวน 143 ราย แยกแยะได้ดังนี้

1.1 มีรายชื่อตรงกับบัญชีผู้อพยพปี 2537 จำนวน 120 ราย

1.2 มีรายชื่อเพิ่มเติมโดยการประกาศพิจารณา เมื่อปี 2543 และ ปี 2544

ของคณะกรรมการฯ 20 ราย

1.3 มีรายชื่อเพิ่มเติมโดยไม่ทราบสาเหตุ 3 ราย

2. มีความเห็นเสนอ ดังนี้

2.1 ให้มีการจัดราษฎรที่มีสิทธิตามรายชื่อผู้อพยพปี 2537 (จำนวน 197
ราย) ที่ถูกต้องลงในแปลงจัดสรรที่รองรับการอพยพก่อน

2.2 สำหรับราษฎรที่ไม่มีรายชื่อ(ส่วนที่เกิน)ซึ่งไม่อยู่ตามหลักเกณฑ์ มี
ความเห็นให้เพิกถอนการจัดสรรชื่อลงในแปลงที่ดินจัดสรรที่รองรับ จนกว่าการ
ดำเนินการตามข้อ 2.1 จะได้ข้อยุติ แล้วให้คณะกรรมการแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่าไม้
จังหวัดมุกดาหาร พิจารณาดำเนินการช่วยเหลือราษฎรที่ไม่มีรายชื่อ ตามระเบียบ
และกฎหมายต่อไป

2.3 มีข้อสังเกต เรื่องราษฎรที่มีสิทธิตามรายชื่อผู้อพยพ ที่ได้รับการจัดสรร
ลงในแปลงรองรับแล้ว แต่มีการเปลี่ยนแปลงการครอบครอง(เปลี่ยนมือ) ให้คณะ
ทำงานแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่าไม้จังหวัดมุกดาหารตรวจสอบตามเงื่อนไข ระเบียบ
หลักเกณฑ์ด้วย

2.4 ในกรณีการผ่อนผันให้ราษฎรทำกินชั่วคราวนั้น ให้คณะกรรมการ
ประสานงานการปฏิบัติการร่วมระดับอำเภอและให้คณะกรรมการแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่า
ไม้จังหวัดมุกดาหารซึ่งมีข้อมูลและข้อเท็จจริงประกอบการพิจารณา ไปพิจารณาต่อ
ไป

2.5 ขั้นตอนการดำเนินงานกิจกรรม การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ให้คณะทำงาน แก้ไขปัญหาพื้นที่ป่าไม้จังหวัดมุกดาหาร พิจารณาเฉพาะกรณีที่มีข้อขัดแย้งและ อยู่ในระหว่างการแก้ไขปัญห แต่กรณีไปตามความเหมาะสม

8 สิงหาคม ประชุมคณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาสมัชชาคนจน กรณีป่าไม้ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออกเฉียง ครั้งที่ 1 / 2545 ณ จังหวัดสุรินทร์ โดยมีรองปลัดกระทรวง เกษตรและสหกรณ์เป็นประธาน (แทน รมช.ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์) ข้อสรุปกรณีป่าภูสีฐาน เดือนไปหาวีรอนอกรอบกับ รมช. ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ในวันที่ 14 สิงหาคม 2545 ที่กระทรวง เกษตรและสหกรณ์

14 สิงหาคม หาวีรอนอกรอบกับประธานคณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาสมัชชาคน จน กรณีป่าไม้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออกเฉียง (รมช.ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์) ได้ ข้อสรุปให้เร่งรัดประชุมคณะทำงานแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่าไม้จังหวัดมุกดาหารโดยทาง รมช.ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ จะส่งคณะทำงานรัฐมนตรีไปร่วมประชุมด้วย

พฤศจิกายน ทางจังหวัดมุกดาหารประสานงานเพื่อจัดประชุมคณะทำงานแก้ไข ปัญหาพื้นที่ป่าไม้จังหวัดมุกดาหารแต่ไม่เหมาะสมที่จะจัดประชุมเนื่องจากอยู่ในช่วงที่รัฐบาลปรับ ประสิทธิภาพการบริหารราชการโดยมีการปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม หน่วยงานต่างๆและการตั้ง ตั้งโยกย้ายข้าราชการซึ่งมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงผู้รับผิดชอบที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญห จึง เลื่อนการประชุมไปไม่มีกำหนด

4. นโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

4.1 การประกาศพื้นที่ป่า

1) คณะรัฐมนตรีมีมติ เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2506 ให้รักษาป่าดงภูสี ฐานไว้เป็นพื้นที่ป่าไม้ถาวร

2) กฎกระทรวงฉบับที่ 857 (พ.ศ. 2522) ออกตามความในพระราชบัญญัติ ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ได้กำหนดให้พื้นที่ป่าไม้ถาวร ตามมติคณะรัฐมนตรีมี เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2506 (ป่าดงภูสีฐาน) บริเวณท้องที่ ตำบลบ้านเหล่า ตำบลโพนงาม ตำบลคำชะอี ตำบลซ่ง และตำบลหนองสูง จังหวัดนครพนม (เดิม) เป็นป่าสงวนแห่งชาติ ณ วันที่ 8 มิถุนายน 2522 ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 96 ตอนที่ 130 ลงวันที่ 3 สิงหาคม 2522

3) กฎกระทรวงฉบับที่ 1120 (พ.ศ.2528) ออกตามความในพระราชบัญญัติป่า สงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ได้กำหนดให้พื้นที่ป่าดงหมูปองที่ 3 ท้องที่ตำบลกกชุม อำเภอคงหลวง

จังหวัดมุกดาหาร เป็นป่าสงวนแห่งชาติ ณ วันที่ 20 มีนาคม 2528 ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 102 ตอนที่ 55 ลงวันที่ 2 พฤษภาคม 2528

4) พระราชกฤษฎีกา กำหนดบริเวณป่าดงภูสีฐาน ตำบลกกตูม อำเภอคงหลวง ตำบลบ้านเหล่า ตำบลคำชะอี ตำบลน้ำเที่ยง อำเภอคำชะอี ตำบลโนนยาง กิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร และ ตำบลสงเปือย อำเภอเขาวง ตำบลหนองห้าง ตำบลกุดหว้า อำเภอภูจิน นารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2533 ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ หน้าที่ 21 เล่มที่ 107 ตอนที่ 100 ลงวันที่ 3 มิถุนายน 2533

5) พระราชกฤษฎีกา กำหนดให้พื้นที่ป่าดงหมูแปลงที่ 3 และป่าดงภูสีฐานในท้องที่ ตำบลกกตูม อำเภอคงหลวง ตำบลบ้านค้อ ตำบลบ้านเหล่า ตำบลคำชะอี ตำบลน้ำเที่ยง อำเภอคำชะอี ตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร และบริเวณที่ดินป่าดงหมูและป่าดงดำน้อยในท้องที่ ตำบลคุ้มเก่า ตำบลสงเปือย อำเภอเขาวง ตำบลหนองห้าง ตำบลกุดหว้า อำเภอภูจิน นารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน เมื่อวันที่ 31 ตุลาคม 2543 (ปรับปรุงพระราชกฤษฎีกาเก่า) และประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 117 ตอนที่ 101 ลงวันที่ 8 พฤศจิกายน 2543

6) มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541

1.เห็นชอบหลักการ มาตรการแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ และให้ดำเนินการต่อไปได้ตามมติคณะกรรมกรนโยบายป่าไม้แห่งชาติ

2.ให้กรมป่าไม้รับข้อสังเกตของคณะรัฐมนตรีไปพิจารณา ดังนี้

2.1 ปัญหาที่เกิดขึ้นพิพาทกับราษฎรสาเหตุหนึ่ง เนื่องจากไม่มีแนวเขตป่าไม้ชัดเจน เพื่อสะดวกในการพิสูจน์และป้องกันการรุกป่าโดยไม่เจตนา

2.2 พื้นที่บางแห่งอยู่ภายใต้กฎหมายหลายฉบับ พื้นที่บางแห่งมีหน่วยงานรับผิดชอบหลายหน่วยงาน เช่น พื้นที่บางแห่งเป็นทั้งป่าไม้และพื้นที่สงวนหวงห้ามทางราชการทหาร พื้นที่บางแห่งเป็นทั้งป่าไม้และที่ราชพัสดุ พื้นที่บางแห่งเป็นทั้งป่าไม้และที่สาธารณะประโยชน์ เป็นต้น กรมป่าไม้ควรประสานงานกับหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อตรวจสอบและดำเนินการจำแนกแยกแยะให้ชัดเจน เช่น พื้นที่บริเวณจังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น .

2.3 สาเหตุการตัดไม้ทำลายป่าประการหนึ่ง เนื่องจากการอนุญาตให้ทำไม้ได้น้ำ เช่น ได้บริเวณอ่างเก็บน้ำ หรือเขื่อนต่างๆ ซึ่งก่อให้เกิด

โอกาสที่จะตัดไม้บริเวณอื่นมาสามแทน กรมป่าไม้ควรระงับการอนุญาตดังกล่าว

2.4 กรณีที่ราษฎรร้องเรียนเกี่ยวกับการปลูกป่า ในพื้นที่องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้(อ.อ.ป.)เช่าจากกรมป่าไม้ว่า ปลูกป่าทับที่ราษฎร กรมป่าไม้ควรประสานงานกับ อ.อ.ป. ให้ระงับการปลูกป่าในที่พิพาทไว้ก่อนจนกว่าจะได้ข้อยุติ และหากพิสูจน์ได้ว่าทาง อ.อ.ป.ปลูกป่าทับที่ทำกินราษฎรจริงควรมีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนว่า ไม้ที่ปลูกไปแล้วควรดำเนินการอย่างไร

2.5 ในพื้นที่เขตอนุรักษ์ที่ราษฎรครอบครองอยู่ ราษฎรมักจะร้องขอให้ทางราชการ การจัดสาธารณูปโภคพื้นฐาน หรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆให้ กรมป่าไม้ควรพิจารณาด้วยความรอบคอบว่า การจัดสาธารณูปโภคพื้นฐาน หรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆให้ ในพื้นที่นั้นๆสมควรหรือไม่ และจะเป็นการยั่วยุให้เกิดการบุกรุกหรือตัดไม้ทำลายป่าเพิ่มขึ้นหรือไม่

3. ปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ป่าไม้ภาคเหนือ คือ การบุกรุกแผ้วถางเผาป่า ซึ่งทำให้ที่ดินบริเวณนั้นเสื่อมโทรมและต้องใช้เวลาในการฟื้นฟู และปัญหาการทำไร่เลื่อนลอย ซึ่งทางกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มีคำสั่งกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่ 134/2541 ลงวันที่ 11 มีนาคม 2541 เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการป้องกันการบุกรุกและการแผ้วถางป่า ขึ้นมากำกับดูแล ติดตามป้องกันแล้ว แต่ขณะนี้ปรากฏว่าผู้บุกรุก แผ้วถางและทำลายป่าส่วนหนึ่ง เป็นผู้อพยพมาจากประเทศใกล้เคียง หรือลักลอบเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย จึงมอบหมายให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์รับไปประสานงานกับคณะกรรมการฯและสำนักงานสภาพความมั่นคงแห่งชาติ เพื่อหามาตรการและการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวต่อไป

มาตรการแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ ตามมติคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติ

ด้านการจัดการทรัพยากรที่ดินและป่าไม้

1. ป่าสงวนแห่งชาติ

1.1 พื้นที่ที่มีความเหมาะสมต่อการเกษตร และพื้นที่ป่าเศรษฐกิจที่เสื่อมสภาพ ที่กรมป่าไม้ได้มอบพื้นที่ดังกล่าวให้ ส.ป.ก. นำไปปฏิรูปตามนโยบายทางราชการ เมื่อปี พ.ศ. 2536 แล้ว ดังนั้นเพื่อให้นโยบายการปฏิรูปที่ดินสำคัญนี้ผล จึงให้ดำเนินการต่อไปนี้

(1) ให้กรมป่าไม้และ ส.ป.ก. ปฏิบัติตามข้อตกลง ว่าด้วยแนวทางปฏิบัติในการกันพื้นที่ป่า เมื่อวันที่ 14 กันยายน 2538 โดยเร่งดำเนินการให้แล้วเสร็จทุกป่าโดยเร็ว

(2) พื้นที่ที่ไม่สมควรนำไปปฏิรูปที่ดิน ให้กรมป่าไม้ดำเนินการตามหน้าที่ และความรับผิดชอบเพื่อเปิดโอกาสให้ราษฎรมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างเป็นรูปธรรม ให้กรมป่าไม้พิจารณาตามความเหมาะสมจัดการพื้นที่ที่มีสภาพป่าแปลงเล็กแปลงน้อย ในพื้นที่ราบและไม่ใช้พื้นที่ที่ควรสงวนรักษาไว้เพื่อรักษาระบบนิเวศและสภาพป่าดังกล่าวจะต้องไม่ติดกับป่าผืนใหญ่ โดยร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลท้องถิ่น และ ส.ป.ก. กรณีนี้ให้พิจารณาจัดทำเป็นพื้นที่ทดลองบางแห่งก่อน

(3) ให้ ส.ป.ก. นำการปฏิบัติตามบันทึกข้อตกลงไปเร่งรัดกำหนดเขตปฏิรูปที่ดิน เมื่อมีเขตปฏิรูปที่ดินแล้วให้ ส.ป.ก. เร่งดำเนินการต่อไป และให้กำหนดเป็นเงื่อนไขในการมใช้ที่ดิน ส.ป.ก. ให้ราษฎรปลูกไม้ผล และ/หรือ ไม้ยืนต้นอย่างน้อยร้อยละ 20 ของเนื้อที่ที่ได้รับ กรณีที่เป็นที่ดินที่ติดกับเขตป่าไม้จะต้องปลูกไม้ผลและ/หรือ ไม้ยืนต้นเป็นแนวกันชน และให้นำเอาวิธีการจัดรูปแบบที่ดินให้มีขนาดเหมาะสมเพื่อใช้แก้ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัย / ทำกินของราษฎรในเขตป่าไม้ด้วย

1.2 พื้นที่ป่าอนุรักษ์เพิ่มเติม ตามผลการจำแนกการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและที่ดินป่าไม้ ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 10 และ 17 มีนาคม 2535 ซึ่งกำหนดไว้ว่า เมื่อดำเนินการในพื้นที่ ให้กรมป่าไม้ปรับแนวเขตได้ตามสภาพข้อเท็จจริง และความเหมาะสมในภูมิประเทศ ผลจากการปรับแนวเขตให้ดำเนินการ ดังนี้

(1) บริเวณพื้นที่ปรับออกเป็นพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ หากมีราษฎรอาศัยทำกินให้กรมป่าไม้พิจารณาดำเนินการตามความเหมาะสม

(2) พื้นที่ที่ผ่านการตรวจสอบและมีความเหมาะสม ที่จะกำหนดเป็นป่าเพื่อการอนุรักษ์ ให้กรมป่าไม้กำหนดเป็นป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย ตามความเหมาะสม แต่ละพื้นที่ ทั้งนี้ให้กรมป่าไม้จัดทำแนวเขตที่ชัดเจน และป้องกันดูแลอย่างเข้มงวดไม่ให้ราษฎรบุกรุกเข้าไปยึดถือครอบครองอยู่อาศัยทำกิน หากมีการบุกรุกเข้าไปยึดถือครอบครอง ให้ดำเนินการตามกฎหมายอย่างเฉียบพลัน

2.ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาสัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า และป่าอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี (พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1, ชั้นที่ 2, และเขตอนุรักษ์ป่าชายเลน)

เนื่องจากเขตพื้นที่อนุรักษ์ได้กำหนดขึ้น เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ พันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ป่าที่มีคุณค่าหายาก เพื่อป้องกันภัยธรรมชาติ เช่น อุทกภัย และการพังทลายของดิน รวมตลอดถึงเพื่อประโยชน์ด้านการศึกษา วิจัย นันทนาการของประชาชน และความมั่นคงของชาติ ดังนั้น

2.1 ยืนยันนโยบายของรัฐที่จะไม่นำพื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย และป่าอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี ไปดำเนินการตามกฎหมายว่าด้วยการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม

2.2 ให้กรมป่าไม้สำรวจพื้นที่ที่มีการครอบครองให้ชัดเจน และขึ้นทะเบียนผู้ครอบครองเพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการจัดการเพื่อการอนุรักษ์และการพัฒนาอย่างยั่งยืน

2.3 ให้กรมป่าไม้ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตรวจสอบพิสูจน์การครอบครองที่ดินของเกษตรกร โดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศของกรมแผนที่ทหาร (หากไม่มีให้ใช้ภาพถ่ายดาวเทียม) ซึ่งภาพถ่ายพื้นที่นั้นไว้เป็นครั้งแรกหลังวันสงวนหวงห้ามเป็นพื้นที่ตามกฎหมายครั้งแรก ตรวจสอบร่องรอยการทำประโยชน์ต่อเนื่องมาก่อนวันสงวนหวงห้ามเป็นพื้นที่ตามกฎหมายครั้งแรก และต้องพิจารณาร่วมกับพยานหลักฐานอื่น ซึ่งแสดงว่า ได้ครอบครองทำประโยชน์ต่อเนื่องมาก่อนวันสงวนหวงห้ามนั้นๆ ด้วย

2.4 กรณีผลการพิสูจน์พบว่า ราษฎรอยู่อาศัยทำกินมาก่อน ให้กรมป่าไม้จัดทำขอบเขตที่อยู่อาศัย / ทำกินให้ชัดเจน ห้ามขยายพื้นที่เพิ่มเติมโดยเด็ดขาด และดำเนินการตามกฎหมายเพื่อให้ราษฎรอยู่อาศัยทำกิน ตามความจำเป็นเพื่อการครองชีพ แต่ถ้าหากเป็นพื้นที่เสื่อมโทรมคุณภาพระบบนิเวศ พื้นที่ที่มีผลกระทบต่อประสิทธิภาพ ในการคุ้มครองดูแลพื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย และป่าอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี ให้ดำเนินการช่วยเหลือราษฎรตามความเหมาะสม เพื่อให้หาที่อยู่อาศัยทำกินแห่งใหม่ หรือดำเนินการเคลื่อนย้ายราษฎรออกจากบริเวณนั้นไปอยู่อาศัยทำกินในพื้นที่ที่เหมาะสม โดยในพื้นที่รองรับให้มีการสนับสนุนด้านสาธารณูปโภค การพัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมอาชีพทั้งในและนอกภาคการเกษตร รวมทั้งพิจารณารับรองสิทธิในที่ดินตามระเบียบกฎหมายที่เกี่ยวข้อง พื้นที่ที่ราษฎรเคลื่อนย้ายออกไปแล้ว ให้ทำการปลูกฟื้นฟูสภาพป่าต่อไป

2.5 กรณีผลการตรวจสอบพิสูจน์พบว่า ราษฎรอยู่อาศัยทำกิน หลังวันประกาศสงวนหวงห้ามเป็นพื้นที่ป่าไม่ตามกฎหมายครั้งแรก ให้กรมป่าไม้พิจารณาดำเนินการ ดังนี้

(1) ให้เคลื่อนย้ายราษฎรออกจากพื้นที่ป่าอนุรักษ์นั้น แล้วทำการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูสภาพสิ่งแวดล้อม การเคลื่อนย้ายราษฎรออกจากพื้นที่ให้เตรียมพร้อมแผนการรองรับใน

พื้นที่ที่เหมาะสม โดยสนับสนุนด้านสาธารณูปโภค การพัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมอาชีพทั้งในและนอกภาคการเกษตร รวมทั้งพิจารณารับรองสิทธิในที่ดินตามระเบียบกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

(2) หากไม่สามารถเคลื่อนย้ายราษฎรออกจากพื้นที่ได้ทันที ให้มีการควบคุมขอบเขตพื้นที่ไม่ให้มีการขยายขอบเขตเพิ่มเติมโดยเด็ดขาด และในระหว่างการรอการเคลื่อนย้ายให้จัดระเบียบที่อยู่อาศัยหากิน ให้เพียงพอแก่การดำรงชีพ

2.6 การดำเนินการตามข้อ 2.4 และ 2.5 จะต้องกำหนดเงื่อนไขการใช้พื้นที่ให้เป็นไปในรูปแบบของ การอนุรักษ์ที่ยั่งยืน เพื่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ และ/หรือ สิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

2.7 ให้ส่วนราชการที่พัฒนาพื้นที่สูง ทำการพัฒนาเฉพาะความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีพ พื้นที่อื่นๆที่สงวนอนุรักษ์ไว้เพื่อกิจการป่าไม้

กรณีที่ราษฎรร้องเรียนเสนอมา ให้ทางจังหวัดดำเนินการตั้งคณะทำงานตรวจสอบข้อเท็จจริง โดยมีทั้งฝ่ายราชการและฝ่ายราษฎรฝ่ายละเท่าๆกัน การตรวจสอบข้อเท็จจริง ให้พิสูจน์การอยู่อาศัยครอบครองทำประโยชน์ในพื้นที่ให้ชัดเจนว่ามีมาก่อนหรือไม่ ราษฎรเดือดร้อนอย่างไร เคยได้รับการช่วยเหลือจากทางราชการมาแล้วหรือไม่ แล้วเสนอมาตรการหรือแนวทางการแก้ไข ปัญหา ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องพิจารณาตามมาตรการและแนวทางของแต่ละพื้นที่ที่เป็นปัญหา ทั้งนี้ ให้หน่วยงานที่รับผิดชอบให้ความเป็นธรรมกับราษฎรมากที่สุด

4.2 โครงการพัฒนาที่เกี่ยวข้อง

2.1 โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำบางทรายตอนบนอันเนื่องมาจากแนวพระราชดำริ จังหวัดมุกดาหาร

ภูมิประเทศและลักษณะทั่วไปในพื้นที่อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร มีสภาพแห้งแล้งและกันดาร อีกทั้งราษฎรประสบปัญหาแล้งกันยากจน และล้าหลังในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม อันมีสาเหตุมาจากการขาดแคลนน้ำ และการทำลายทรัพยากรป่าไม้เพื่อให้เป็นที่ดินทำกิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชทานพระราชดำริ เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในท้องที่อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร ให้มีแหล่งน้ำสำหรับการเพาะปลูกและมีที่ดินทำกินของตนเอง โดยพระราชทานพระราชดำริเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2537 ให้วางโครงการในแผนที่มาตราส่วน 1 : 50,000 ดังนี้

1. โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยพุง เพื่อส่งน้ำช่วยเหลือราษฎรบ้านคำผักกูดและบริเวณใกล้เคียง

2. โครงการอ่างเก็บน้ำบ้านคำผักกูด เพื่อส่งน้ำช่วยเหลือราษฎรบ้านปากช่องและบริเวณใกล้เคียง
3. โครงการอ่างเก็บน้ำบ้านसानแก้ว(ห้วยต่าน)เพื่อส่งน้ำช่วยเหลือราษฎรที่มีที่ดินทำกินทางด้านท้ายอ่างเก็บน้ำ
4. โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยหอย เพื่อส่งน้ำช่วยเหลือราษฎรบ้านปากช่องและบริเวณใกล้เคียง
5. โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยพู่ เพื่อส่งน้ำช่วยเหลือราษฎรบ้านนาหินกองและบริเวณใกล้เคียง
6. โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยทาเพื่อส่งน้ำช่วยเหลือราษฎรบ้านแก่งนางและบริเวณใกล้เคียง

เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่เกษตรกรในท้องถิ่นอย่างแท้จริง ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องควรร่วมกันดำเนินการให้เกิดการจัดการในรูปแบบเดียวกันกับสหกรณ์การเกษตรหุบกะพง ตำบลเขาใหญ่ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี

ต่อมาวันที่ 5 กรกฎาคม 2537 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชนิพนธ์พระราชดำริ ให้ช่วยเหลือราษฎรตำบลกกตูม ในด้านการพัฒนาการประกอบอาชีพ เพื่อพัฒนามาตรฐานการดำรงชีวิตและคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้น รวมทั้ง การพัฒนาพื้นที่ป่าไม้ให้ดินสภาพ ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้มีความสมบูรณ์ต่อไป จึงพระราชทานพระราชดำริ

1. ให้เปิดพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำบางทรายตอนบนอันเนื่องมาจากแนวพระราชดำริ จังหวัดมุกดาหาร บนเนื้อที่รวมทั้งสิ้นประมาณ 102,000 ไร่ โดยมีคณะกรรมการบริหารฯ ซึ่งประกอบด้วย ผู้แทนส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้แทนสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) กรมชลประทาน กรมป่าไม้ สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (สปก.) กรมพัฒนาที่ดิน สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท ฯลฯ และควรแบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตให้สอดคล้องกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาในรูปแบบต่างๆ ที่เหมาะสม 4 เขต ดังนี้

เขตที่ 1 (เขตพัฒนาอาชีพเสริม) ได้แก่ พื้นที่บริเวณบ้านคำผักกูด บ้านसानแก้ว ตำบลกกตูม อำเภอคงหลวง ซึ่งปัจจุบันมีอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กที่ได้สร้างไว้แล้ว และกำลังก่อสร้าง ปริมาณน้ำกักเก็บในอ่างเหล่านี้มีไม่มาก คงไม่เพียงพอที่จะช่วยเหลือให้เกษตรกรเพาะปลูกได้อย่างเต็มที่ ประกอบกับในปัจจุบันบ้านसानแก้ว เป็นที่ตั้งศูนย์ศิลปาชีพของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ จึงควรกำหนดเขตที่ 1 เป็นพื้นที่พัฒนาอาชีพเสริม เนื้อที่รวมทั้งสิ้น ประมาณ 4,000 ไร่

เขตที่ 2 (เขตพัฒนาการเกษตร) ได้แก่พื้นที่ต่อจากเขตที่ 1 มาทางทิศใต้ คือบริเวณบ้านปากช่อง และบ้านนาหินกอง ตำบลกกตูม อำเภอคงหลวง ครอบคลุมก่อสร้างโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยหอย และโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยพู่(ปัจจุบันสร้างเสร็จแล้ว) โดยกำหนดขนาดของอ่างให้เก็บกักน้ำได้มากที่สุด ซึ่งจะทำให้มีน้ำเพียงพอช่วยเหลือพื้นที่เพาะปลูกรวมทั้งสิ้น 4,300 ไร่ ได้อย่างเต็มที่ พื้นที่เขตนี้ควรพิจารณาจัดแบ่งเป็นแปลงๆ ตามความเหมาะสมเพื่อให้ราษฎรในเขตโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำบางทรายตอนบนที่ได้รับการความเดือดร้อนไม่มีที่ดินทำกินได้เข้าอยู่อาศัย โดยมีการจัดการในลักษณะเดียวกันกับสหกรณ์การเกษตรหุบกะพง ตำบลเขาใหญ่ อำเภอยะอำ จังหวัดเพชรบุรี

เขตที่ 3 (เขตพัฒนาการเกษตร) ได้แก่บริเวณบ้านแก่งนาง ตำบลกกตูม อำเภอคงหลวง ซึ่งปัจจุบันได้รับน้ำทำการเกษตรจากอ่างเก็บน้ำห้วยท่าอยู่แล้ว และจะได้รับน้ำจากโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยไผ่เมื่องานก่อสร้างโครงการนี้แล้วเสร็จ (ปัจจุบันสร้างเสร็จแล้ว)

เขตที่ 4 (เขตอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่า) ได้แก่พื้นที่ในเขตโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำบางทรายตอนบน ส่วนที่อยู่นอกเขตพัฒนาเขตที่ 1-3 โดยจัดให้มีการจัดรักษาป่าสมบูรณ์ให้คงสภาพ สำหรับป่าที่ถูกทำลายควรทำการฟื้นฟูให้กลับคืนสภาพป่าที่สมบูรณ์ต่อไป

2. เนื่องจากโครงการอ่างเก็บน้ำลำพะยังตอนบน อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งกรมชลประทานกำลังทำการก่อสร้างเป็นขนาดความจุ 3.5 ล้านลูกบาศก์เมตร ยังมีพื้นที่ไม่เพียงพอส่งไปช่วยเหลือเกษตรกรตอนล่าง จึงควรพิจารณาจากโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยไผ่ ตำบลกกตูม อำเภอคงหลวง ให้มีความจุอย่างให้มากที่สุด โดยเจาะอุโมงค์เพื่อผันน้ำไปเพิ่มเติมให้แก่อ่างเก็บน้ำลำพะยังตอนบนส่วนหนึ่ง น้ำส่วนหนึ่งยังสามารถช่วยเหลือราษฎรบริเวณท้ายอ่างเก็บน้ำห้วยไผ่ได้อีกด้วย

และเมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม 2537 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำบางทรายตอนบนฯ ตำบลกกตูม อำเภอคงหลวง กับนายสุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการ กปร. ให้พิจารณาวางโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำบางทรายตอนบนฯ ในลักษณะการพัฒนาพื้นที่แบบเบ็ดเสร็จ โดยประสานงานหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องมาดำเนินการร่วมกัน โดยเร่งรัดการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำในบริเวณนี้ พิจารณาเจาะอุโมงค์เพื่อผันน้ำมาเติมให้อ่างเก็บน้ำลำพะยัง การพัฒนาอาชีพของราษฎรและส่งเสริมศิลปาชีพด้วย

จากพระราชดำริข้างต้น จังหวัดมุกดาหาร สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) พร้อมด้วยหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องได้ร่วมกันดำเนินงานสนองพระราชดำริ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย คือ คุณภาพชีวิตที่ดีของราษฎรในพื้นที่โครงการฯ

4.3 การดำเนินงานสนองพระราชดำริ

แนวทางในการดำเนินงานตามโครงการฯ มีส่วนราชการต่างๆที่เกี่ยวข้อง ได้ร่วมกันสำรวจรายละเอียดสภาพพื้นที่โครงการเพื่อจำแนกประเภทของพื้นที่ต่างๆ ได้แก่ พื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกินเดิมของราษฎร พื้นที่ที่จะจัดเป็นพื้นที่ทำกินใหม่ให้แก่ราษฎร พื้นที่ที่มีป่าสมบูรณ์ต้องอนุรักษ์ และป่าเสื่อมโทรมที่จะต้องทำการปรับปรุงฟื้นฟูให้เป็นป่าสมบูรณ์ โดยวางแนวทางในการพัฒนาในด้านต่างๆ ดังนี้

- 1.) จัดให้มีโครงสร้างพื้นฐานต่างๆที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพเพื่อช่วยยกระดับความเป็นอยู่ของราษฎรในเขตโครงการให้ดีขึ้น ได้แก่ แหล่งน้ำอุปโภคบริโภค แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ถนน ไฟฟ้า ฯลฯ
- 2.) จัดรวบรวมราษฎรที่บุกรุกพื้นที่ป่าในเขตโครงการเข้าอยู่ในพื้นที่จัดสรร โดยจัดระเบียบชุมชนให้เหมาะสม
- 3.) กำหนดแนวทางการพัฒนาอาชีพต่างๆ ของราษฎรให้สอดคล้องกับโครงสร้างพื้นฐานที่มีอยู่แล้วและที่จะจัดให้มีขึ้นต่อไป
- 4.) ดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้แก่ ป่าไม้ น้ำ ดิน ฯลฯ

4.4 ขอบเขตพื้นที่โครงการ

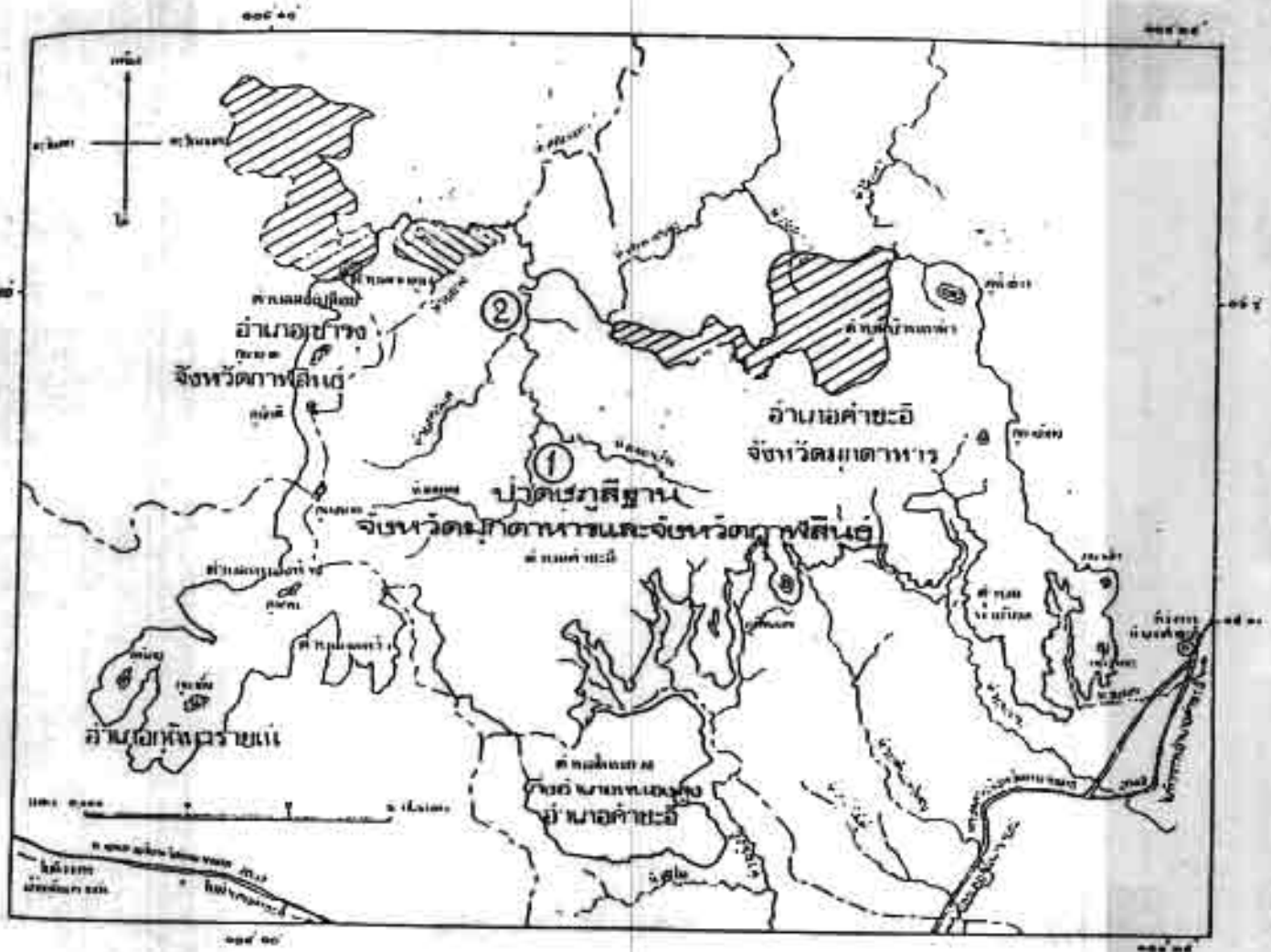
ขอบเขตพื้นที่โครงการโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำบางทรายตอนบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จำนวน 102,000 ไร่ ครอบคลุม 7 หมู่บ้าน ของตำบลกกชุม อำเภอดงหลวง ดังนี้

- 3.1 บ้านนาโคกทุ่ง หมู่ที่ 3
- 3.2 บ้านสานแว หมู่ที่ 4
- 3.3 บ้านคำผักกูด หมู่ที่ 6
- 3.4 บ้านแก่งนาง หมู่ที่ 7 และหมู่ที่ 11
- 3.5 บ้านนาหินกอง หมู่ที่ 8
- 3.6 บ้านปากช่อง หมู่ที่ 9

และได้ขยายผลการพัฒนาพื้นที่สู่บ้านห้วยตาเปาะ หมู่ที่ 8 ตำบลบ้านค้อ

อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดมุกดาหาร

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน
จังหวัดมุกดาหารและจังหวัดกาฬสินธุ์
เนื้อที่ 156,250 ไร่

สัญลักษณ์

- แนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน
- เขตจังหวัด
- เขตตำบล
- == ทางหลวง ถนน
- ~ ลำน้ำ

- ▨ ที่ที่กันออกเป็นพื้นที่รองรับการอพยพราษฎร
จำนวน 2,000 ไร่
- ▨ ที่ที่ตนากเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน
จำนวน 13,750 ไร่
- ① บ้านโนนเปือย
- ② บ้านแก่งทราย

ภาพที่ 2 พื้นที่ที่จะดำเนินการกันออก และผนวกเข้าเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน

ส่วนที่ 3 ฐานข้อมูล กรณีภูสืฐาน
(พื้นที่บ้านโนนปาก่อ จังหวัดมุกดาหาร)

ส่วนที่ 4 ฐานข้อมูล กรณีการศึกษาทรัพยากรแร่ ฯ
(พื้นที่บ้านโนนสมบูรณ์ จังหวัดอุดรธานี)

ข้อมูลพื้นฐาน
การศึกษาทรัพยากรแร่และดินเค็มภาคอีสาน
(บ้านโนนสมบูรณ์ ตำบลห้วยสามพาด กิ่งอำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุตรธานี)

1. ที่ตั้ง

บ้านโนนสมบูรณ์ ตั้งอยู่ที่ ต.ห้วยสามพาด กิ่ง อ.บึงสามพัน จังหวัดอุตรธานี อยู่ห่างจากตัวเมืองอุตรธานีไปประมาณ 20 กิโลเมตร

ที่ตั้ง /อาณาเขตชุมชน

ทิศตะวันออก ติดกับบ้านสังคม ต.ห้วยสามพาด กิ่ง อ.บึงสามพัน

ทิศตะวันตก ติดกับบ้านอีบุย ต.ห้วยสามพาด กิ่ง อ.บึงสามพัน

ทิศใต้ ติดกับบ้านสะอาดนามูล ต.ห้วยสามพาด กิ่ง อ.บึงสามพัน

ทิศเหนือ ติดกับบ้านหนองตาไกร ต.ห้วยสามพาด กิ่ง อ.บึงสามพัน

บ้านโนนสมบูรณ์แบ่งการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 12 ซึ่งแยกออกมาจากหมู่ที่ 3 เมื่อปี 2542

2. ประวัติหมู่บ้าน

ประวัติการตั้งถิ่นฐานจากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านที่อายุมากที่สุด และเป็นผู้มาตั้งถิ่นฐานในช่วงต้นๆ คาดว่าบ้านโนนสมบูรณ์มีอายุไม่น้อยกว่าปี 2489 ในช่วงแรกที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้เดิมไปด้วยป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก มีพรรณไม้นานาชนิดไม่ว่าจะเป็น ต้นจิก ต้นเต็ง ต้นรัง ต้นมะค่า ต้นประดู่ เป็นต้น และสัตว์ป่าต่างๆจำพวกเสือ ลิง เก้งและหมูป่า ในช่วงแรกๆมีเพียง 30 ครัวเรือนเท่านั้น ต่อมาประมาณปี 2494 - 2495 มีการให้สัมปทานตัดไม้เพื่อทำไม้หมอนทางรถไฟ ทำให้พื้นที่ป่าลดลงและผู้คนที่อพยพมาจับจองและตั้งถิ่นฐานกันอย่างหนาแน่นมากขึ้น

บ้านโนนสมบูรณ์มีจำนวน 2 หมู่บ้าน คือหมู่ที่ 3 มีจำนวนครัวเรือน 118 ครัวเรือน และหมู่ที่ 12 มีจำนวนครัวเรือน 124 ครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม โดยกลางหมู่บ้านจะมีศาลากลางบ้าน และวัด รอบๆหมู่บ้านจะเป็นทุ่งนา พื้นที่ทางการเกษตร ลักษณะครัวเรือนมีทั้งครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย แต่มีแนวโน้มที่จะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น เนื่องจากจำนวนประชากรที่ลดลง และการอพยพย้ายถิ่น ไปทำงานต่างจังหวัดกันมาก เมื่อแต่งงานก็จะพาครอบครัวอพยพไปอยู่ที่อื่นจึงไม่ค่อยมีการขยายครัวเรือนเพิ่มขึ้นในพื้นที่ ลักษณะครัวเรือนจึงเป็นครอบครัวเดี่ยวมากกว่า

3. ระบบเศรษฐกิจของชุมชน

เมื่อก่อนวิถีการผลิตของชุมชนโนนสมบูรณ์ในช่วงแรกจะเป็นการผลิตเพื่อยังชีพและใช้ประโยชน์เป็นหลัก โดยมีการปลูกพืช จำพวกข้าว ซึ่งจะเป็นพันธุ์พื้นบ้าน พวกข้าวขาวใบธง ข้าวเจ้าแดง ข้าวหอม ข้าวปองแก้ว ข้าวบากอี โดยเน้นเพื่อการบริโภคในครัวเรือน และแลกเปลี่ยนกับหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น แลกพริกแลกเกลือ แลกปลา กับชาวบ้านที่หนองหาน และบางส่วนก็ขายเป็นเงินเพื่อเก็บไว้ใช้ในยามจำเป็น เช่น เจ็บป่วย งานบวช งานบุญ เป็นต้น ต่อมาเมื่อมีการเพิ่มขึ้นของประชากร และมีการพัฒนาเทคโนโลยี มีการใช้รถไถเดินตาม แทนการใช้แรงงานสัตว์จำพวกวัวควาย การผลิตจึงเน้นไปเพื่อการค้ามากขึ้น มีการจ้างแรงงานในการผลิต การลงแขก นาหว่านเริ่มไม่ปรากฏ เนื่องจากต้องเร่งการเพาะปลูก และใช้แรงงานคนจำนวนมาก การแลกเปลี่ยนแรงงานจึงน้อยลงมีเฉพาะบางครอบครัวที่มีสมาชิกมากเป็นและเป็นตระกูลใหญ่จะยังมีการร่วมมือกันในการผลิตแบบลงแขก

4. ระบบสาธารณูปโภค

ระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานของบ้านโนนสมบูรณ์ประกอบด้วยไฟฟ้า ประปา สถานีอนามัย โรงเรียน ไฟฟ้าเข้าเมื่อปี 2523 ในช่วงที่ไม่มีน้ำประปาใช้ชาวบ้านโนนสมบูรณ์ใช้น้ำจากบ่อน้ำบาดาลที่ขุดเจาะไว้ใช้ ต่อมาก็เกิดประปาโยกของ รพช. ของกรมโยธา จนมาถึงปี 2540 จึงมีแท็งก์น้ำประปา หมู่บ้านของอนามัย ชาวบ้านจึงมีการใช้น้ำประปาทุกครัวเรือน ในอดีตที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ชาวบ้านใช้ ชีโต้ ชีตะบอง เป็นเชื้อเพลิงให้แสงสว่าง ต่อมาจึงมีการใช้ตะเกียงและพัฒนามาใช้ไฟฟ้า เมื่อปี 2523 ต่อจากนั้นชาวบ้านก็มีการใช้เครื่องอำนวยความสะดวก ทวี ตู้เย็น วิทยุ และมีหออกระจายเข้ามาทำให้การรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากข้างนอกมีมากขึ้น

โรงเรียนมี 2 แห่ง คือโรงเรียนบ้านโนนสมบูรณ์ เป็นโรงเรียนที่เปิดสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษา ปีที่ 1-6 และมัธยมศึกษา (ขยายโอกาส) ม. 1 - ม. 3 มีอาจารย์ จำนวน 17 คน และนักเรียนประมาณ 350 คน และโรงเรียนห้วยสามพาดพิทยาคาร เป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาเปิดสอนระดับ ม.1- ม. 6 ซึ่งโรงเรียนนี้เกิดจากการที่ชาวบ้านไปเรียกร้องกับกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อปี 2540 เพื่อขอให้มีการเรียนระดับมัธยมศึกษาในชุมชนเพราะเด็กนักเรียนต้องไปเรียนไกลถึงโนนสูง (โรงเรียนโนนสูงพิทยาคาร) ชาวบ้านคนแก่ คนเฒ่าจึงได้รวมตัวกันและยื่นหนังสือจนได้โรงเรียนมา

สถานอนามัยมี 1 แห่ง คือสถานอนามัยบ้านโนนสมบูรณ์ ที่ทำหน้าที่ให้การรักษากับชาวบ้านมีเจ้าหน้าที่ 4 คน นอกจากนี้ชาวบ้านยังไปรับการรักษาพยาบาลที่ โรงพยาบาลกุมภวาปี โรงพยาบาลค่ายประจักษ์ศิลปาคม และโรงพยาบาลอุดรธานีที่เป็นโรง

พยาบาลของรัฐ นอกจากนี้ยังมีคลินิก และโรงพยาบาลเอกชน ในอดีตชาวบ้านมีการใช้สมุนไพรเมื่อเจ็บป่วยเล็กน้อยๆ เมื่อเจ็บหนักก็จะไปรักษาที่โรงพยาบาลในเมือง

5. พัฒนาการของระบบวัฒนธรรม

ในชุมชนบ้านโนนสมบูรณ์เป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์กันในระดับเครือญาติที่ค่อนข้างเหนียวแน่น เพราะชาวบ้านที่ส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดมหาสารคาม แถบ บ้านกอก บรบือ โกสุมพิสัย ซึ่งหนีภัยจากความแห้งแล้ง น้ำท่วม ก่อนที่จะมีการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ สายสกุลใหญ่ๆ เช่น วงษ์โสหา ดวงปาโคตร นิค้า ศรีจันทร์ ดาวเรือง ประเพณีต่างๆที่ชาวบ้านทำ จะเป็นไปตามฮีต 12 คอง 14 ในแต่ละเดือน

เดือนหนึ่ง บุญเบิกฟ้า บุญขึ้นปีใหม่

เดือนสาม บุญข้าวจี

เดือนสี่ บุญผะเหวด

เดือนห้า บุญสงกรานต์

เดือนหก เดือนมีปูตา

เดือนเจ็ด บุญเข้าพรรษา

เดือนเก้า บุญข้าวสาก

เดือนสิบ บุญข้าวประดับดิน

เดือนสิบเอ็ด ออกพรรษา

เดือนสิบสอง บุญกฐิน ลอยกระทง

วัดมีหนึ่งแห่งคือ วัดอรุณธรรมรังษี ซึ่งเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม ทางพุทธศาสนาและกิจกรรมของหมู่บ้าน

5. การประกอบอาชีพของชาวบ้าน แบ่งได้เป็น 4 กลุ่มคือ

5.1 กลุ่มเกษตรกรรม ทำนาปลูกข้าว ทำไร่ คิดเป็นร้อยละ 80

5.2 กลุ่มธุรกิจชุมชนส่วนตัว ร้านค้า คิดเป็นร้อยละ 5

5.3 กลุ่มทำงานรับจ้างทั่วไป เช่น ตัดเย็บเสื้อผ้า การเกษตร และอื่นๆ คิดเป็นร้อยละ 10

5.4 กลุ่มทำงานราชการ ของรัฐและรัฐวิสาหกิจ คิดเป็นร้อยละ 5

แต่ละกลุ่มจะมีความสัมพันธ์กันทั้งแบบปฐมภูมิ คือความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ และความสัมพันธ์แบบทุติยภูมิ ที่เป็นทางการทางสถานภาพ กลุ่มเกษตรกรคือ

กลุ่มที่มีความเหนียวแน่นมากที่สุด เนื่องจากชาวบ้านโนนสมบูรณ์มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติอย่างเหนียวแน่น เพราะอพยพมาจากที่เดียวกัน คือ จังหวัดมหาสารคามส่วนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ มีทั้งแบบลูกค้ำกับพ่อค้าแม่ค้า ถ้าเป็นกลุ่มธุรกิจส่วนตัวร้านค้าหรือความสัมพันธ์ระหว่างลูกจ้าง กับนายจ้าง ในช่วงของการเกษตร ในกลุ่มรับจ้าง กับกลุ่มเกษตรทั่วไประหว่างกันก็ยังอยู่บนพื้นฐานของระบบเครือญาติอยู่

6. ฐานทรัพยากรของชุมชน

ในหมู่บ้านโนนสมบูรณ์มีทรัพยากร ในท้องถิ่นมีดังนี้

- 1) ลำห้วยหิน ห้วยโจด หนองกุ้ง
- 2) ป่าชุมชนโคกพุดิน
- 3) พื้นที่นา ปลูกข้าวอันอุดมสมบูรณ์

6.1) เปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากร

6.1.1 ลำห้วยโจด ลำห้วยหิน หนองกุ้ง ในอดีตลำห้วยเหล่านี้มีความอุดมสมบูรณ์ เต็มไปด้วยพันธุ์ผักน้ำนานาชนิด เช่นผักบุ้ง ผักกะเฉดน้ำ และพันธุ์ปลา เช่น ปลาขาว ปลาดุก ปลาดุก ปลาหมอ กุ้ง ปลาช่อน กบ เขียด ปลาสลิด ในฤดูแล้งน้ำบริเวณนี้จะแห้งขอดลง ชาวบ้านก็จะวิดน้ำหาปลา ขร้วยหอย ชูดปูชูดกบ แต่ฤดูฝนจะมีน้ำเต็มห้วย ชาวบ้านจะใช้น้ำนี้ปลูกผัก บางฤดูที่ฝนขาดช่วง ก็จะสูบน้ำจากลำห้วยมาใส่ที่นา ซึ่งลำห้วยนี้ถือเป็นแหล่งวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชน วิถีประมง ริมห้วย เช่น หว่านแห ตกตะตู่ ไล่เบ็ด เป็นต้น แต่ในปัจจุบันลำห้วยนี้ค่อนข้างตื้นเขิน และชาวบ้านใช้ประโยชน์จากลำห้วยน้อยลง เพราะปัจจุบันปลาน้ำจืดได้หายและราคาถูก

6.1.2 ป่าชุมชนโคกพุดิน ลักษณะเป็นป่าดิบแล้ง ประกอบด้วยไม้ประเภท จิก เต็ง รั้ง แดง ประดู่ แต่เดิมพื้นที่ป่าที่มีประมาณ 400 -500 ไร่ ต่อมาก็ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วในช่วงของการให้สัมปทานตัดไม้ ทำไม้หมอนรางรถไฟ ชาวบ้านมีการตัดไม้ไปขายกันมาก ในขณะนั้นมีการขายไม้หลายละ 3 บาท ต่อมาชาวบ้านก็เข้ามาจับจองที่ดินของชาวบ้าน และมีการยกพื้นที่เพื่อสาธารณะประโยชน์ คือสร้างโรงเรียน สถานีนอนามัย ปัจจุบันมีพื้นที่ป่าชุมชนที่เหลืออยู่จริง เพียง 50 ไร่ เท่านั้น

6.1.3 พื้นที่นาหรือพื้นที่ทำการเกษตร เป็นแหล่งทรัพยากรที่มีความสำคัญเพราะเป็นแหล่งผลิตข้าวที่มีความสำคัญของชาวบ้านทั้งเพื่อการยังชีพ และเพื่อการค้า แต่ปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะเป็นการผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น แต่ละครัวเรือนมีที่นาไม่ต่ำกว่า 10 ไร่ ผู้มีที่นามากที่สุดมีประมาณ 150 ไร่ บ้านโนนสมบูรณ์ถือได้ว่าเป็นแหล่งผลิตพันธุ์ข้าวหอมมะลิ

ของชุมชน ที่มีทั้งข้าวหอมมะลิ ข้าวเจ้าเกษตรพันธุ์ กข. ข้าวเหนียวพันธุ์เกษตรพันธุ์ กข. ทั้ง กข. 6 กข. 5 ซึ่งถือว่ามีความปลอดภัย และเป็นพื้นที่ผลิตข้าวรายใหญ่ของจังหวัดอุดรธานี

ในช่วงปี 2493 ผู้คนเริ่มเข้ามาจับจองพื้นที่เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยเพราะเมื่อก่อนพื้นที่แถบนี้เป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ ต่อมามีการถากถางจับจองเป็นพื้นที่ทางการเกษตร ตอนแรกมีผู้คนอพยพมาจับจองเพียง 30 ครัวเรือนเท่านั้น คนที่อพยพมาอยู่เป็นคนแรกคือคนที่ มีสายสกุลใหญ่ในปัจจุบัน และมีที่ดินถือครองจำนวนมากว่าคนอื่นที่อพยพมาทีหลัง ต่อมาเมื่อ มีลูกหลานก็แบ่งสรรปันส่วนให้ลูกหลานแต่ละคน จนมาปี 2523 มีการถากถางและจับจองตัดต้นไม้กันมากขึ้นเนื่องจากชาวบ้านมีประชากรมากขึ้นและต้องการขยายพื้นที่ทำกินมากขึ้น และในช่วงนั้นได้มีการให้สัมปทานตัดไม้เพื่อทำไม้หมอนทางรถไฟ จึงทำให้ป่าไม้ลดลงและมีการ จับจองที่ดิน มีการขอโฉนดและทำรังวัดที่ดินเพื่อยืนยันในเอกสารสิทธิ์ ของตนเอง

6.2) การจัดการกับการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติ

การจัดการกับปัญหาอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทรัพยากร ที่ชาวบ้านใช้ คือความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ จารีตประเพณี ผู้อาวุโส โดยพยายามให้เกิดประโยชน์แก่ส่วน รวมมากที่สุดและเกิดความขัดแย้งน้อยที่สุด เช่นในลำห้วย จะไม่มีใครห้ามให้ใครลงไปจับปลา ใช้เครื่องมืออะไร นานเท่าไร แต่จะเป็นเรื่องที่ชาวบ้านรู้ว่า จะกระจายหรือจะแบ่งปันให้กับคน ในชุมชนอย่างไร เอาแต่พอกิน ไม่ใช่เพื่อขาย เพราะทรัพยากรเป็นของชุมชน ขึ้นอยู่กับความ สามารถของแต่ละคน แต่เนื่องจากสภาพสังคมมีความสัมพันธ์กันเป็นทางการมากขึ้นและสลับ ซับซ้อน ทำให้การจัดการปัญหาต้องมีการใช้ข้อตกลงและกฎหมายที่เป็นทางการมากขึ้น เช่นใน เรื่องของป่าชุมชน มีข้อตกลงข้อบังคับในเรื่องของการดูแลจัดการ เช่น ห้ามตัดไม้ ลำตัว ใน เขตพื้นที่ป่าชุมชน หรือแม้แต่หนองน้ำห้ามไถวัควายลงไปเลี้ยง มิฉะนั้นจะต้องเสียค่าปรับ จำนวน 500 บาท เพราะถ้าหากไม่ทำเช่นนั้นก็จะมีผลกระทบกับชุมชน น้ำอุปโภค บริโภค ของ ชาวบ้านมีกลิ่นใช้ไม่ได้

ชาวบ้านมีการปรับตัวอย่างมากมาย เกี่ยวกับเรื่องของการเปลี่ยนแปลง ในเรื่องของ การทำการเกษตรเนื่องจากสภาพของพื้นที่เสื่อมคุณภาพเนื่องจากการใช้ปุ๋ยเคมี ซึ่งใช้ในการ เพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่ให้สูงขึ้นมีการใช้เทคโนโลยี เช่น รถไถ เดินตามแผนการใช้วัควาย มีการ ใช้สารเคมี ยาฆ่าแมลง

ปัญหาที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลง เป็นปัญหาที่มีความเกี่ยวข้องกันทางมิติด้าน เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม แต่รากฐานที่สำคัญคือ แนวคิดระบบทุนนิยม การเปลี่ยนแปลง ค่าของทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นเงิน การผลิตเพื่อรองรับระบบการตลาดหรือการค้า ไม่ใช่เพื่อ การยังชีพหรือบริโภคซึ่งทำให้เกิดปัญหาต่างๆตามมาทำให้ชาวบ้านพึ่งตนเองได้น้อยลง พึ่งพา ภายนอกมากขึ้น ความสัมพันธ์กันทางสังคมน้อยลง จากความสัมพันธ์ทางเครือญาติไปเป็น ความสัมพันธ์ที่เป็นทางการมากขึ้น การลงแขกไม่เหลืออีกแล้วในชุมชนเป็นระบบการจ้างแรงงาน

งาน และบุญประเพณีต่างๆ กิจกรรมสนับสนุนการลดน้อยลง เพราะต้องใช้เวลาไปกับการทำ
เกษตรการเพิ่มผลผลิต ชาวบ้านเป็นหนี้สินมากขึ้น เพราะต้องกู้เงินทั้งจาก ธกส. ทั้งจากกองทุน
หมู่บ้าน

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลง เกิดจากปัญหาเชิงนโยบายเป็นเรื่องของนโยบาย
พัฒนาประเทศ ตามแนวทางทุนนิยม การผลิตเพื่อการค้าและการส่งออก มีการนำทรัพยากรมา
ใช้เพื่อการผลิต โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดกับสิ่งแวดล้อม ทำให้ดินเสื่อมคุณภาพต้องใช้
ต้นทุนสูง ใช้ปุ๋ยเคมีมากขึ้นทำให้เป็นหนี้สิน ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลง มีทั้งระดับ
ประเทศ นายทุนข้ามชาติ รัฐบาลนักการเมือง ข้าราชการประจำ นายทุนท้องถิ่นและพ่อค้าคน
กลางโดยที่ประชาชนไม่มีอำนาจในการต่อรองและถูกเอารัดเอาเปรียบ

6.3) รูปธรรมความสำเร็จ และล้มเหลวของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

การกันพื้นที่ป่าให้เป็นพื้นที่ป่าชุมชน กรณีห้วยโคกพุดิน ของชาวบ้านโนน
สมบูรณ์ เพื่อเป็นพื้นที่ปลูกไม้ใช้สอยของชุมชนไม่ให้มีใครตัดไม้ ทำลายป่าและมีการปลูกทด
แทนเมื่อนำไปใช้แต่ปัจจุบัน ไม้ในป่าก็ยังมีขนาดเล็ก และไม่มีการปลูกไม้ทดแทน ไม่มีการดูแล
รักษา ชาวบ้านไม่ร่วมกันดูแล มีการทิ้งขยะบริเวณป่าชุมชน

ความล้มเหลวคือ เรื่องแหล่งพันธุ์ข้าวชุมชนของชาวบ้านโนนสมบูรณ์ มีการ
พยายามขยายพันธุ์ เก็บพันธุ์ข้าวพื้นบ้าน และส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกแต่ปัจจุบันชาวบ้านปลูก
ข้าวก้นนอย เนื่องจากราคาไม่ค่อยดี จึงนิยมปลูกเฉพาะข้าว กข. 5 กข. 6 ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า
เกษตร ข้ามหอมมะลิ เพื่อรองรับกับระบบตลาดเพื่อการค้า

7. องค์การเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

7.1 กลุ่มศึกษาปัญหาดินเค็มภาคอีสาน ที่ประกอบไปด้วยพื้นที่ที่กรณีปัญหาดิน
เค็มที่มีผลกระทบต่อชีวิต การเพาะปลูก ที่พิมาย โนนไทย ไคราช บรบือ กันทรลักษ์ ลำน้ำ
เดียว มหาสารคาม บ้านดุง บ้านม่วง อุดรธานี

7.2 กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี

7.3 กป.อพช.อีสาน

7.4 โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ

7.5 คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

7.6 คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย

8. องค์ความรู้สิทธิชุมชน

การทำความเข้าใจต่อสถานการณ์สิทธิฐานทรัพยากร เป็นไปตามกลุ่มปัญหา ปัญหาเรื่องเหมืองแร่โพแทช ที่จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมของชุมชน เนื่องจากภาคอีสาน เป็นพื้นที่ที่ได้ผืนดินเป็นก้อนเกลือก้อนเดียวกันที่ ทรัพยากรธรรมชาติได้ผืนดินคือเกลือ และโปแตช ซึ่งถือเป็นสมบัติอันมีค่ามหาศาลที่อยู่กับชาวอีสานมาเป็นเวลาล้านๆปี ชาวบ้านเรียนรู้และเข้าใจสิทธิตามสภาพการรับรู้ปัญหาที่เกี่ยวกับโครงการเหมืองแร่โปแตชและไม่ต้องการให้เกิดโครงการนี้เกิดขึ้นในอนาคต

9. รูปแบบการละเมิดสิทธิ

การละเมิดสิทธิในเรื่องข้อมูลข่าวสาร การปิดบังข้อมูลข่าวสารกับชาวบ้าน โดยที่ชาวบ้านไม่รับรู้ข้อมูลเรื่องโครงการเหมืองแร่โปแตช ทั้งที่โครงการนี้เริ่มมีมาตั้งแต่ปี 2516 และมีการขุดเจาะสำรวจในปี 2536 โดยที่ชาวบ้านไม่รู้ว่าจะขุดเจาะอะไร เอาไปทำอะไร และจะมีผลกระทบอะไรอย่างไรบ้าง แต่ชาวบ้านมารู้เรื่องโครงการนี้อย่างจริงจังเมื่อปี 2543 โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาให้ข้อมูล

มีการใช้กฎหมายเพื่อนำไปสู่การละเมิดสิทธิของชุมชนโดยเอื้ออำนวยประโยชน์ให้กับนายทุนต่างชาติ โดยจำกัดสิทธิในเรื่องของแดนกรรมสิทธิ์ของประชาชน จากพื้นดินลงไปได้เพียง 100 เมตร โดยนโยบายดังกล่าว เป็นนโยบายที่รัฐบาลพยายามขาย ทรัพยากรธรรมชาติ คือแร่ธาตุให้กับคนต่างชาติโดยอ้างว่า ประเทศชาติจะมีความเจริญได้รับประโยชน์จากค่าภาคหลวง และประเทศไทยจะได้ใช้ปุ๋ยราคาถูก

10 .การวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยใช้ฐานแนวคิดสิทธิ

เมื่อก่อนชาวบ้านมีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นลำห้วย ป่าไม้ ที่นา ซึ่งถือว่าเป็นทั้งสิทธิส่วนบุคคลและของชุมชน ไม่มีใครสามารถเข้ามาละเมิดสิทธินี้ได้แต่ในส่วนของสิทธิชุมชน ทุกคนมีส่วนใช้ประโยชน์ร่วมกันได้และมีส่วนร่วมในการจัดการดูแลเพื่อรักษาไว้ให้ยั่งยืน

แต่ปัจจุบัน ทั้งรัฐบาลและผู้กำหนดนโยบายกำลังทำให้เกิดสิทธิเชิงซ้อน ซึ่งเป็นสิทธิของรัฐเข้ามาทับซ้อน แทรกแซงความเป็นสิทธิของชุมชนซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิตของประชาชนที่ไม่สามารถที่จะมีอำนาจจัดการทรัพยากรของตนเองได้อย่างแท้จริง แม้จะมีกฎหมายกำหนดไว้ทำให้ชาวบ้านไม่มั่นใจว่าพวกเขาจะมีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของเขาหรือไม่ อีกทั้งวิถีชีวิตเกษตรกรรมที่จะเกิดผลกระทบขึ้น หากมีโครงการเหมืองแร่โปแตช ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นชาวบ้านไม่ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารจากบริษัทและหน่วยงานราชการต่างๆที่เกี่ยวข้อง

11. ปฏิบัติการใช้สิทธิของชุมชนประชาชน

ปัจจุบันชาวบ้านได้มีการเคลื่อนไหว โดยใช้แนวทางการพึ่งตนเองพยายามศึกษาหาข้อมูลด้วยตนเองและให้นักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญคอยให้คำแนะนำให้คำปรึกษาพยายามบอกเล่าข้อมูล พูดคุยแลกเปลี่ยนกับคนในชุมชน ในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้านเพื่อขยายพันธมิตรและเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มปัญหาต่างๆ โดยใช้วิธีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ประเด็นปัญหา การศึกษาดูงานท้องถิ่น - ไทยมาเลย์ บ่อนอก หินกรูด ปากมูน การรณรงค์บอกเล่าข้อมูลในพื้นที่และนอกพื้นที่

ในทางนโยบาย มีการยื่นหนังสือต่อนายกรัฐมนตรี ประธานรัฐสภา ประธานวุฒิสภา เพื่อให้มีการยกเลิกและทบทวนการออก พรบ.แร่ และยื่นหนังสือต่อสำนักนโยบายและแผนกระทรวงวิทยาศาสตร์ เพื่อกัดค้ำรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมว่าไม่สมบูรณ์ไม่ครอบคลุมประชาชนไม่มีส่วนร่วม และให้ทำการยกเลิกรายงานฉบับนี้ การยื่นหนังสือต่อสถานทูตแคนาดา รวมถึงการชุมนุมเรียกร้องที่ศาลากลางจังหวัดอุดรธานี จนได้มีการตั้งคณะทำงานศึกษาผลกระทบจากโครงการเหมืองแร่โปแตช อุดรธานี ระดับจังหวัดและตั้งคณะกรรมการร่วมกับทางรัฐมนตรีกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อพิจารณารายงานผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมใหม่ทั้งหมด

การสื่อสารกับสังคมด้านกิจกรรม มีเวทีการเดินทางรณรงค์ในพื้นที่ มีการจัดประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ต้านภัยเหมืองแร่โปแตช จัดเวทีประชาคมคัดค้าน พรบ.แร่ จัดเวทีสิทธิชุมชน โดยการเชิญสื่อมวลชนเข้ามาเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ต่อสาธารณชน การเชื่อมโยงกับประชาชนเป็นการให้ข้อมูล ข่าวสาร เกี่ยวกับเรื่องโครงการเหมืองแร่โปแตช ทั้งข้อดีข้อเสีย โดยการเปิดเวทีประชุมแต่ละหมู่บ้าน และทำเอกสารใบปลิวแจกกับประชาชน

12. ปัจจัยเงื่อนไขบวกและลบต่อการสร้างสิทธิชุมชน

12.1 ปัจจัยบวก

สร้างสำนึกร่วมกันของชุมชน ให้เข้มแข็งมีอำนาจในการต่อรอง รู้จักสิทธิของการเป็นเจ้าของ ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ พิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และผลประโยชน์ของชุมชน ทำให้สิ่งแวดล้อมชุมชนเกิดความยั่งยืน

12.2 ปัจจัยลบ

เป็นเรื่องเข้าใจยาก เพราะคนเรามักจะนึกถึงเรื่องสิทธิส่วนบุคคลมากกว่า บางครั้งเป็นเรื่องที่คนไม่สนใจเอาใจใส่เป็นเรื่องที่ทำได้ยาก ใช้เวลา กว่าที่คนจะมารวมกันเพื่อเรียกร้องและปกป้องสิทธิของชุมชน

ข้อมูลพื้นฐานพื้นที่งานวิจัยภูสีฐาน
(พื้นที่บ้านโนนปาก้อ ตำบลบ้านเหล่า อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร)

1. ข้อมูลทั่วไปพื้นที่ป่าภูสีฐาน

1.1 ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศของป่าภูสีฐานเป็นภูเขาสูงชันสลับกันมีที่ราบหลังเขา ระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางในช่วง 200-592 เมตร จุดสูงสุดคือ ภูเมย ซึ่งอยู่ในเขต จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นส่วนติดต่อกับเทือกเขาภูพาน เรียกว่าภูพานน้อย พื้นที่ส่วนใหญ่ลาดเอียงลงสู่ทิศเหนือด้านอำเภอคำชะอี และอำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหาร ประกอบด้วยลำห้วยหลายสาย ได้แก่ ห้วยไผ่, ห้วยยาง, ห้วยกระแส, ห้วยนกเต็น, ห้วยตาเปอะ และห้วยเลา โดยทั้งหมดเป็นลำห้วยสาขาของห้วยบางทราย ด้านทิศใต้เป็นต้นกำเนิดห้วยบงกือ, ห้วยคันแท, ห้วยทราย, ห้วยบังอี และห้วยมุก ส่วนทางด้านทิศตะวันตกเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำโขง และมีลำห้วยสาขา ได้แก่ ห้วยแดง, ห้วยม่วง และห้วยจุมจัง

1.2 ลักษณะภูมิอากาศ

ป่าภูสีฐานอยู่ในเขตลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ แต่เนื่องจากพื้นที่อยู่ห่างไกลจากชายฝั่งทะเลค่อนข้างมาก จึงทำให้ภูมิอากาศค่อนข้างร้อน มีช่วงฤดูที่เด่นชัดแยกเป็น 3 ฤดู คือ ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่ช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม ซึ่งได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ พัดพาความชื้นจากทะเลเข้าสู่แผ่นดิน นอกจากนี้ยังได้รับอิทธิพลจากพายุดีเปรสชัน ฤดูหนาว เริ่มจากเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ เป็นช่วงที่อากาศแห้งแล้งและหนาวเย็น เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดพาความแห้งแล้งและหนาวเย็นมาจากประเทศจีน และฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคมถึงกลางเดือนพฤษภาคม ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่การโคจรของโลกรอบดวงอาทิตย์อยู่ในตำแหน่งที่ดวงอาทิตย์ส่องมาตั้งฉากกับบริเวณประเทศไทย โดยเฉพาะเดือนเมษายน นอกจากนี้เป็นช่วงเวลาที่ร่องความกดอากาศต่ำผ่านประเทศไทย มีผลทำให้ได้รับอิทธิพลจากลมฝ่ายใต้พัดพาอากาศร้อนขึ้นจากทะเลผ่านภาคกลางของประเทศสภาพอากาศจึงร้อนอบอ้าว

¹ สำนักงานป่าไม้จังหวัดมุกดาหาร

จากข้อมูลที่บ้านทีกโดยกรมอุตุวิทยาที่อำเภอต่างๆ ที่อยู่บริเวณใกล้เคียงป่าภูสีฐาน วัดไค้ตอนเหนือเฉลี่ย 26.55 องศาเซลเซียส เดือนเมษายนมีอุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 29.6 องศาเซลเซียส ส่วนอุณหภูมิต่ำสุดโดยเฉลี่ย 22.25 องศาเซลเซียส อยู่ในเดือนธันวาคม ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยต่อปี 1,364.71 มิลลิเมตร ปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ยในเดือนสิงหาคม 306.35 มิลลิเมตร และต่ำสุดในเดือนมกราคม เฉลี่ย 2.01 มิลลิเมตร ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยสูงสุดในเดือนสิงหาคม 81.50 เปอร์เซ็นต์ และต่ำสุด 59.5 เปอร์เซ็นต์ ในเดือนมีนาคม

3. ลักษณะทางธรณีวิทยาและภูมิวิทยา

ป่าภูสีฐานเป็นแนวเขาในเทือกเขาภูพาน ซึ่งมีสภาพธรณีวิทยาเป็นหินตะกอนน้ำจืด ประกอบด้วยหินทราย, หินทรายแป้ง, หินดินดาน, หินกรวดมน, จัดอยู่ในชุดหินโคราช โดยมีหมวดหินภูกระดึง หมวดหินพระวิหาร หมวดหินเสาขัว อยู่ยุคจูแรสสิก อายุประมาณ 130 - 190 ล้านปี และหมวดหินภูพาน ในยุคครีเทเชียส อายุประมาณ 120 ล้านปี ทั้งนี้มักพบหินทราย หมวดภูพานในลักษณะเป็นลานหินบริเวณยอดเขาของภูเขา ลานหินเหล่านี้มีบริเวณกว้างขวางปรากฏกระจายอยู่ทั่วพื้นที่ ป่าภูสีฐาน

ลักษณะทางภูมิวิทยาของป่าภูสีฐาน มีความสอดคล้องกับลักษณะทางธรณีวิทยาที่เป็นหินต้นกำเนิดหิน เนื้อหินจึงเป็นทราย หินปนกรวด และเนื่องจากโดยสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขามีกความลาดชัน มากกว่า 35 % มีเศษหินกระจัดกระจาย และหินโน้ดโดยทั่วไป

1.3 ทรัพยากรป่าไม้โดยรวม (ชนิดป่าและพรรณไม้)

พื้นที่ป่าภูสีฐานประกอบด้วยสังคมพืชหลายชนิด สามารถจำแนกชนิดป่าออกอย่างกว้างๆ ได้ 4 ชนิด คือ ป่าเต็งรัง ป่าผสมผลัดใบหรือป่าเบญจพรรณ ป่าดิบแล้ง และทุ่งหญ้าไไร่ร้าง

-ป่าเต็งรัง พบกระจายทางตอนใต้ของพื้นที่ โดยเฉพาะบริเวณที่ติดดิน ซึ่งเป็นที่โคก พรรณไม้ที่สำคัญได้แก่ เต็ง รัง พลวง เหียง

-ป่าผสมผลัดใบ ซึ่งนับเป็นสังคมพืชส่วนใหญ่ของป่าภูสีฐาน พบบริเวณกว้างทางตอนบนของพื้นที่ บริเวณห้วยตาเปาะ ภูเมย และคงภูสีฐานส่วนที่ติดจากป่าดิบแล้งออกมา หรือบริเวณไหล่เขาหรือเชิงเขา หรือพื้นที่ที่มีความลาดชันต่ำ พรรณไม้ที่สำคัญได้แก่ ประดู่ มะค่าโมง ตะแบก และไม้ชั้นล่างตระกูลไม้

-ป่าดิบแล้ง เป็นสังคมพืชที่เป็นส่วนน้อย พบบริเวณตอนกลาง และตอนใต้ของบริเวณป่าคงสีฐาน ภูบักเว และตามหุบเขาหรือลำห้วยต่างๆ มีพรรณไม้ที่ไม่ผลัดใบ ขึ้นผสมกับพรรณไม้ที่ผลัดใบ พรรณไม้ที่สำคัญได้แก่ ตะเคียนทอง กระบาก พลองใบเล็ก เป็นต้น

-ทุ่งหญ้า-ไร่ร้าง เกิดจากการบุกเบิกทำไร่ของชาวบ้านในยุคก่อน
ตั้งเขตรักษาพันธุ์ป่าภูสีฐาน ซึ่งต่อมาได้ถูกทางราชการผลักดันออกจากป่า หลังจากนั้นเกิด
กระบวนการทดแทนทางธรรมชาติของพืชป่าได้เจริญเติบโตขึ้นเป็นไม้รุ่นที่สอง พบเป็นบริเวณ
กว้างทางด้านตอนบนของพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำบางทรายตอนบน (ระหว่างห้วยไผ่-ห้วยยาง) นอกจากนี้
นั้นยังพบเป็นแหล่งเล็กๆทางด้านตะวันออกและด้านใต้ของพื้นที่ พรรณไม้ที่พบเห็นได้แก่ กล้วยา
สาบเสือ เปล้าพลวง

1.4 ทรัพยากรสัตว์ป่า

มีการสำรวจชนิดพันธุ์สัตว์ป่า 4 ประเภท ในเขตรักษาพันธุ์ป่าภูสีฐาน โดย
ฝ่ายการจัดการสัตว์ป่าและทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้เมื่อปี 2543 ได้แก่ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม
นก สัตว์เลื้อยคลาน และสัตว์สะเทินบกสะเทินน้ำ พบพันธุ์สัตว์ป่ารวม 233 ชนิด แยกเป็นสัตว์เลี้ยง
ลูกด้วยนม 20 วงศ์ 32 สกุล 41 ชนิด เช่นหมาจิ้งจอก ลิ่นพันธุ์มลายู อีเห็นข้างลาย กระรอกบิน
สัตว์จำพวกนกพบ 48 วงศ์ 91 สกุล 127 ชนิด เช่น นกเขาชิวหา นกนางรอกพันธุ์จีน นกบั้งรอก
ใหญ่ นกปีกลายสก๊อต นกขุนแผน เป็นต้น สัตว์เลื้อยคลานพบ 13 วงศ์ 34 สกุล 44 ชนิด เช่นตะ
กวด กิ้งก่าบิน ตุ๊กแกเขาหินทราย งูทับสมิงครา เป็นต้น และสัตว์สะเทินบกสะเทินน้ำพบ 5
วงศ์ 11 สกุล 21 ชนิด เช่น เขียดตะไค้ด เขียดแม่หนาว ปาดแดง อึ่ง เป็นต้น

1.5 ทรัพยากรน้ำและดินแร่

พื้นที่เขตรักษาพันธุ์ป่าภูสีฐาน เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของจังหวัด
มุกดาหาร และจังหวัดกาฬสินธุ์ โคนเป็นต้นกำเนิดของลำห้วยสายหลักของจังหวัดมุกดาหาร ทั้ง
3 สาย ได้แก่ ห้วยบางทราย ความยาว 90 กิโลเมตร ไหลผ่านอำเภอดงหลวง อำเภอ
หว้านใหญ่ ไปบรรจบกับแม่น้ำโขงที่อำเภอมือ จังหวัดมุกดาหาร ห้วยบังอี่ มีความยาว 84
กิโลเมตร ไหลผ่านอำเภอหนองสูง อำเภอนิคมน้ำอ้อย บรรจบกับแม่น้ำโขงที่อำเภอดอนตาล
จังหวัดมุกดาหาร และห้วยมุก มีความยาว 37 กิโลเมตร ไหลผ่านอำเภอดงหลวง ไปบรรจบกับแม่น้ำ
โขงที่อำเภอมือ จังหวัดมุกดาหาร และในส่วนของจังหวัดกาฬสินธุ์เขตรักษาพันธุ์ป่าภูสีฐานเป็นต้น
กำเนิดของลำน้ำพะยั้ง หรือลำน้ำยั้ง ความยาว 161 กิโลเมตร ไหลผ่านอำเภอเขาวง อำเภอห้วยผึ้ง
อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ อำเภอเมยวดี อำเภอโพนทอง อำเภอเสถภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
และอำเภอมือจังหวัดยโสธร

ในลำห้วยสายหลักหลายแห่ง ทางกรมชลประทาน ได้ก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ
เพื่อกักเก็บน้ำสำหรับเพื่อการเกษตรใกล้กับเขตรักษาพันธุ์ป่าภูสีฐาน ได้แก่ อ่างเก็บน้ำห้วยมุก เนื้อ
ที่ 117.38 ha ใช้เป็นแหล่งสำหรับทำน้ำประปาของอำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร อ่างเก็บน้ำ
ห้วยจุมจัง เป็นแหล่งน้ำประปาของอำเภอกุฉินารายณ์ อ่างเก็บน้ำลำพะยั้งตอนบน เป็นแหล่งน้ำ

ประปาของอำเภอเขาวง อย่างเก็บน้ำห้วยม่วง เป็นแหล่งน้ำประปาของตำบลหนองห้าง อำเภอภูผินารายณ์ อาจเก็บน้ำห้วยไผ่ อำเภอคงหลวง ความจุ 10.50 ล้านลูกบาศก์เมตร

นอกจากลำห้วยแล้ว ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานยังมีแหล่งน้ำประเภท หนอง บึง ตามธรรมชาติที่มีน้ำตลอดปีหลายแห่ง ซึ่งจัดเป็นแหล่งน้ำสำคัญของคนและสัตว์คือหนองสีฐานหรือหนองม้า หนองแพรง หนองบักเว อยู่ในเขตอำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร ทรัพยากรแร่ที่พบส่วนมากเป็นถ่านหิน แอนทราไท์ ซึ่งคนในท้องถิ่นเรียกว่า "หินดำ" นอกจากนี้ยังมีแร่แคลไซต์ และแร่ที่เป็นส่วนประกอบของหินตะกอนน้ำจืดต่าง เช่น หินทรายแป้ง, หินทราย, หินกรวดมน, และหินดินดาน

1.6 แหล่งโบราณคดี แหล่งโบราณคดีในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ แหล่งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

จากการตรวจสอบของหน่วยศิลปากรที่ 7 จังหวัดขอนแก่น พบว่าตามบริเวณหน้าผาของภูผาหนึ่ง อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีร่องรอยภาพพิมพ์รูปฝ่ามือสีแดงจำนวน 39 ภาพ และภาพเขียนสีแดงรูปร่างคล้ายหม้อ หรือภาชนะใส่ของ และรูปร่างคล้ายคน นอกจากนี้ยังมีภาพพิมพ์รูปฝ่ามือสีแดงคล้ายกันอีก จำนวน 6 ภาพ ในซอกหินบนลานหินทราย ใกล้สำนักงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน

แหล่งโบราณคดีทางชีววิทยา ฝ่ายการจัดการสัตว์ป่าและทรัพยากรธรรมชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ร่วมกับนักธรณีวิทยาจากกรมทรัพยากรธรณีสำรวจโบราณชีววิทยาของพืชและสัตว์ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน พบฟอสซิล กระดุกและฟันจระเข้โบราณ และกระดูกเต่าโบราณ บริเวณภูกองและภูมะตูม อยู่ในเขตอำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร อยู่ในชั้นหินหมวดภูกระดึง อายุประมาณ 190-150 ล้านปีมาแล้ว และฟอสซิลไดโนเสาร์กินพืชและไดโนเสาร์กินเนื้อหลายชนิดในหินเสาขัว อายุประมาณ 65 ล้านปี นอกจากนี้ยังพบไม้กลายเป็นหิน จำนวนมากกระจายอยู่ทั่วไป วางตัวอยู่ในชั้นหินหมวดภูกระดึง จึงประมาณได้ว่าคงมีอายุอยู่ในยุคเดียวกับฟอสซิลไดโนเสาร์ข้างต้น

1.7 การถือครองที่ดินในเขตป่า

ชุมชนรอบเขตป่าอาศัยใช้ประโยชน์เป็นที่หาอยู่หากินและเลี้ยงวัวเลี้ยงควาย และบางส่วนเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านบุกเบิกเป็นที่ดินทำกิน และตั้งบ้านเรือน ซึ่งจากการสำรวจข้อมูลประชากรและชุมชนของกรมป่าไม้เมื่อปี พ.ศ.2537 พบว่ามีชาวบ้านที่ถือครองที่ดินในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน จำนวน 579 ครอบครัว 3,098 คน พื้นที่ถือครอง ประมาณ 5,379 ไร่ โดยจำแนกเป็น 2 กรณี

1. ชาวบ้านที่เข้ามาอาศัยและทำกินในเขตป่า มี 2 ชุมชน ในเขตอำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร จำนวน 99 ครอบครัว ประชากร 357 คน พื้นที่ถือครอง 1,274 ไร่
 - 1.1 บ้านโนนปาก่อ จำนวน 69 ครอบครัว จำนวน 301 คน พื้นที่ถือครอง 887 ไร่
 - 1.2 บ้านบางทราย จำนวน 30 ครอบครัว จำนวน 56 คน พื้นที่ถือครองรวม 387 ไร่
2. ชาวบ้านที่อยู่อาศัยนอกเขตป่าและเข้ามาทำกินในเขตป่า มีจำนวน 498 ราย พื้นที่ถือครองรวม 4,188 ไร่

2. ข้อมูลพื้นฐานพื้นที่วิจัย บ้านโนนปาก่อ ตำบลบ้านเหล่า อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร

2.1 ประวัติบ้านโนนปาก่อ

1) ยุคตั้งบ้าน 2496 - 2520

ชุมชนบ้านโนนปาก่อเกิดขึ้นในราวปี 2496 โดยมีนายสุ นายนาง นายสง นายเชียง ของ นายถัน คนตรง ซึ่งชาวบ้านจากบ้านม่วง ตำบลบ้านเหล่า อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร (เดิมจังหวัดนครพนม) ซึ่งเป็นบ้านที่อยู่ติดชายป่า จำนวน 5 ครอบครัว ซึ่งได้นำวัวควายมาเลี้ยงบน ภู (โนนปาก่อ) และต่อมาได้จับจองบุกเบิกที่ดินตั้งบ้านกลางป่าภูสีฐานบริเวณดงบาก เพราะเห็นว่าเป็นที่ค่อนข้างราบดินสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก โดยในช่วงแรกนั้นการทำมาหากิน ได้ปลูกข้าว ปลูกพริก ปลูกฝ้าย เลี้ยงสัตว์และหาของป่าเป็นหลักเนื่องจากมีสภาพสมบูรณ์สัตว์ป่าชุม เช่น ช้าง เสือ เก้ง หมูป่า กระรอก กระแต เป็นต้น ในราวปี 2512 ในช่วงเวลานั้นบ้านเมืองมีปัญหาความขัดแย้งทางความคิดทางการเมืองซึ่งเกิดการสู้รบกันระหว่างฝ่ายรัฐบาลกับพรรคคอมมิวนิสต์กันหนักขึ้น และทางฝ่ายคอมมิวนิสต์ใช้สถานที่ในเขตป่าเขาเป็นพื้นที่ในการเคลื่อนไหวและหลบภัย ชาวบ้านส่วนหนึ่งกลัวจะได้รับอันตรายซึ่งตกเป็นเป้าหมายของฝ่ายบ้านเมืองและฝ่ายคอมมิวนิสต์ เหลือเพียงนายถัน คนตรง จึงได้เคลื่อนย้ายจากดงบากไปอยู่บริเวณนาโคกกว้างห่างจากจุดเดิมประมาณ 2 กิโลเมตร ซึ่งเป็นที่ราบสามารถปรับเป็นนาได้ และมีชาวบ้านจาก ตำบลบ้านเหล่าย้ายมาเพิ่มอีก 2 ครอบครัว คือนายเกียน พลอัม และนายประเดิม ผายพันธุ์ ต่อมาได้เกิดการขาดแคลนน้ำเนื่องจากเป็นที่โคก ในราวปี 2519 จึงเคลื่อนย้ายจากนาโคกกว้างมาอยู่ที่บริเวณซากวาง ซึ่งเป็นที่ตั้งบ้านโนนปาก่อในปัจจุบัน ห่างจากจุดเดิมประมาณ 1 กิโลเมตร โดยได้ชักชวนชาวบ้านกลุ่มบ้านกุดบอด บ้านนาวิ อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ คือครอบครัวนายวาศรี ศรีหาตา ซึ่งได้มาจับจองที่ดินเลี้ยงวัวเลี้ยงควายอยู่บริเวณห้วยบางทราย ซึ่งเป็นละแวกเดียว

กัน มาอยู่ด้วยกัน มีชาวบ้านจากบ้านห้วยแดง อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ย้ายเข้ามาอยู่เพิ่ม เนื่องจากเส้นทางคมนาคมเข้าออกที่เป็นทางรถเล่นได้ผ่านทางบ้านห้วยแดง และมีชาวบ้านจากอำเภอหนองพอก จังหวัดร้อยเอ็ดมาอาศัยทำกินเพิ่มเติม ในปี 2520 บ้านโนนปาก้อมี 8 ครอบครัว

2) ยุคชุมชนขยาย การเข้ามาของพืชเศรษฐกิจและสัมปทาน 2521 – 2530

ในช่วงนี้มันสำปะหลังราคาดี เนื่องจากเป็นช่วงที่รัฐส่งเสริมการปลูกและต้นทุนในการผลิตต่ำเนื่องจากดินยังมีความอุดมสมบูรณ์ มีชาวบ้านบุกเบิกพื้นที่ในเขตป่าที่เคยใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์เพื่อปลูกมันสำปะหลัง และชาวบ้านจากที่อื่นเข้ามาซื้อที่ดินหรือบ้างก็มาจับจอง ซึ่งชาวบ้านจากที่อื่นที่ย้ายมาได้บอกเล่าว่าชาวบ้านที่มาอยู่ที่นั่นก่อนกล่าวขวัญกันว่ามาอยู่ที่แถวนี้ดินดี น้ำดี ไม่มีที่นาอีกไม่เป็นที่ปลูกมันสำปะหลังขาย 4-5 ไร่ ก็พอกินซื้อข้าวกิน ในช่วงนี้มีชาวบ้านจากอำเภอเมยวดี อำเภอหนองพอก จังหวัดร้อยเอ็ด และจาก อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี และจากอำเภอภูผินารายณ์ อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ย้ายมาอยู่หลายครอบครัว

ในราวปี 2524-2526 จำนวน โดยบางส่วนก็ส่งหัวหน้าครอบครัวมาอยู่ก่อนแล้ว เห็นได้โอกาสจึงอพยพมาทั้งครอบครัว และต่อมามีชาวบ้านจากอำเภอวังสามหมอ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีย้ายมาเพิ่มอีกโดยส่วนหนึ่ง จำนวน 4 ครอบครัวเป็นชาวคริสต์ ซึ่งต่อมาได้ตั้งวัดคริสต์เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและได้เชื่อมต่อกับวัดคริสต์ใหญ่ที่บ้านหนองห้าง อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ในปี 2529 บ้านโนนปาก้อมีทั้งหมด 26 ครอบครัว

ในราวช่วงปี 2523 ทางชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างวัดขึ้นเพื่อให้พระพุทธรูปได้พำนัก

ปี 2526-2529 ได้มีการทำสัมปทานป่าในเขตละแวกบ้านโนนปาก้อมี โดยทางบริษัทสัมปทานได้ตัดถนนจากบ้านแก่งนางเข้ามาเพื่อชักลากไม้ ชาวบ้านจึงได้ใช้เส้นทางคมนาคมใหม่ออกทางบ้านแก่งนาง ซึ่งในช่วงนี้ชาวบ้านบางส่วนได้ไปเป็นลูกจ้างของบริษัทสัมปทานป่า และบางส่วนได้มีอาชีพทำไม้แปรรูปขาย โดยใหญ่ใช้ดีด (ลอร์ดจักรยานยนต์หรือลอร์ดจักรยานที่มีขนาดใหญ่ 2 ล้อใส่เพลากลาง) เข็นมาขายให้ชาวบ้านที่หมู่บ้านแถบอำเภอเขาวงเพื่อใช้สร้างและต่อเติมบ้าน

3) ยุคเริ่มต้นการเข้ามาของอำนาจรัฐ 2531-2535

หลังจากที่เรื่องเหตุการณ์ทางการเมืองภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ได้สงบลงดีแล้ว และการสัมปทานป่าสิ้นสุดลง ได้มีเจ้าหน้าที่ทางราชการเข้ามาบอกกล่าวกับชาวบ้านให้หยุดบุกเบิกพื้นที่ทำกินและเลิกตัดไม้ โดยในปี 2531 ได้มีข้าราชการป่าไม้มาโดยนายอรรถชัย (ไม่ทราบนามสกุล) และทหารพรานนำโดยจำชาติ (ไม่ทราบนามสกุล) ได้เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านร่วมกับชาวบ้าน

ประมาณ 3 เดือน โดยได้บอกกล่าวห้ามชาวบ้านไม่ให้ตัดไม้และการบุกเบิกพื้นที่ทำกิน โดยชาวบ้านยังสามารถหาอยู่กินตามสบาย มีชาวบ้านบางส่วนยังลักลอบตัดและแปรรูปไม้ซึ่งบ้างก็ได้ออกจับดำเนินคดี และในปีเดียวกันทางชุมชนได้ตั้งโรงเรียนโดยเป็นโรงเรียนสร้างสรรค์ตนเอง โดยใช้คนในชุมชนเป็นครูสอน ชาวบ้านได้ระดมทุนผูกแขนให้เป็นของขวัญครูในช่วงปีใหม่ปีละครั้ง รวมทั้งได้รับการสนับสนุนจากครูสอนศาสนา

ปี 2533 ทางกรมป่าไม้ได้ประกาศพื้นที่เป็นเขตรักษาพันธุ์ป่าภูสีฐาน ทางเจ้าหน้าที่ได้มีความเข้มงวดขึ้นในการปราบปรามจับกุมการตัดไม้ ซึ่งในช่วงนั้นยังมีชาวบ้านบางส่วนลักลอบตัดไม้และบ้างก็ถูกเจ้าหน้าที่จับกุม

ปี 2535 ทางเขตรักษาพันธุ์ป่าภูสีฐานซึ่งมีนายสว่าง ผมโม เป็นหัวหน้าเขตฯ ซึ่งเป็นคนที่สามารถเข้ากับชาวบ้านได้ดีเนื่องจากการไม่ถือตัวและมีความเข้าใจวิถีชีวิตของชาวบ้านพอสมควรแต่ก็มีความเคร่งครัดทางกฎหมายหากชาวบ้านทำผิด เช่นตัดไม้หรือล่าสัตว์ และได้มาแจ้งยากับชาวบ้านห้ามบุกเบิกพื้นที่ทำกินเด็ดขาดและหยุดการลักลอบตัดไม้ล่าสัตว์และห้ามใช้รถไถทั้งรถไถล้อยางและรถไถเดินตามในการทำเกษตร ซึ่งต่อมาทางชาวบ้านได้รวมตัวกันต่อรองขอให้ใช้รถไถเดินตามได้โดยไม่ต้องขออนุญาตแบบปีต่อปี รวมทั้งได้มาตั้งหน่วยพิทักษ์ป่าที่บริเวณทางเข้าหมู่บ้านโนนปาก่อติดห้วยบางทราย และได้จ้างชาวบ้านบ้านโนนปาก่อไปเป็นลูกจ้างชั่วคราวของป่าไม้เพื่อเฝ้าหน่วยฯและคอยช่วยตรวจตราจับกุมคนที่ทำความผิด โดยได้ว่าจ้าง นายโน้ม คนตรง ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนในขณะนั้น และนายวินัส อุทโท นายเลิม ขงศิริ และนายทองดี คนชื่อ ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความเป็นผู้นำในชุมชน และได้สนับสนุนการศึกษาของเด็กในชุมชนโดยได้ให้ตั้งโดยโรงเรียนสอนหนังสือเด็ก ที่หน่วยพิทักษ์ป่าโนนปาก่อและได้ให้เงินสนับสนุนครูที่ทำหน้าที่สอนหนังสือเด็กอยู่โดยให้เป็นลูกจ้างชั่วคราวของป่าไม้

สถานการณ์ภายนอกชุมชนในขณะนั้น ทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้มีการข่มขู่จับกุม เช่นจับรถไถ จับคนที่มาทำไร่บริเวณห้วยไผ่ - ห้วยยาง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่มาจาก อำเภอเขาวง อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ และ จากบ้านแก่งนาง อำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหาร จนชาวบ้านไม่สามารถทำกินได้ตามวิถีปกติ จนชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่กล้าเข้าไปทำกินและละทิ้งพื้นที่ไปในราวหนึ่งปี ซึ่งช่วงนี้การต่อสู้ของชาวบ้านเป็นไปแบบตัวใครตัวมันหลบหลีก ต่อรองกับเจ้าหน้าที่เพื่อให้เสียประโยชน์น้อยที่สุด

4) ยุคแห่งการเคลื่อนไหวต่อสู้ 2535 - ปัจจุบัน

4.1 การต่อสู้ลำพัง 2535 - 2538

ในปี พ.ศ.2536 ทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้ยกเลิกหน่วยพิทักษ์ป่าชั่วคราวที่บ้านโนนปาก่อเนื่องจากสำนักงานที่ภูวังคำสร้างเสร็จ แต่การอยู่อาศัยในหมู่บ้านก็ยังถูกทางเจ้าหน้าที่กดดันจำกัดการทำมาหากินมากขึ้น ซึ่งก่อนหน้านั้นไม่ว่าข้าราชการหน่วยงานใดเข้ามาในหมู่บ้าน

ไม่ว่าจะเป็นทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ทาง ทหารพราน ค.ช.ด.หรือ เจ้าหน้าที่สายปกครองอื่นๆ ทางชาวบ้านก็ได้พูดคุยต้อนรับและขอให้ช่วยให้สามารถตั้งบ้านเป็นทางการอยู่ที่นี่ได้ แต่ก็ไม่มีหน่วยงานใดสามารถให้คำตอบได้ ช่วงหลังๆ มาได้มีข่าวว่านโยบายของทางราชการไม่ให้ชาวบ้านอยู่ที่นี่ เนื่องจากเป็นเขตต้นน้ำลำธารแต่จะมีการดำเนินการอย่างไรยังไม่มีคำตอบแน่ชัด

ปี 2537 นายสว่าง ผมไผ หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานได้ประกาศต่อชาวบ้านโนนปากก้อว่าจะให้ชาวบ้านย้ายออกจากป่าและมีการชดเชยให้ โดยให้ชาวบ้านประเมินราคาทรัพย์สิน ค่าต้นไม้ ค่าที่ดิน ค่าเคลื่อนย้าย ไคร่อยากได้เท่าไร ก็ให้เขียนเอาแล้วนำมาแจ้งกับตน ปรากฏว่าชาวบ้านทั้ง 69 ราย เขียนส่งไปเป็นจำนวนเงินรวมกันประมาณ 30 กว่าล้านบาท และในปีเดียวกันนี้ทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้จังหวัดและทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้เขตเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานได้เข้ามาสำรวจรังวัดพื้นที่โดยใช้เครื่องมือ GPS เพื่อสำรวจการถือครองที่ดินและสำรวจจำนวนไม้ผลของชาวบ้าน โดยได้ให้ทางชาวบ้านลงรายชื่อรับรองไว้ด้วย

และในปีเดียวกัน สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรที่เขตอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ นางสว่างจิตร์ ราชคำและนางใบ(ไม่ทราบนามสกุล)ได้เข้าเฝ้ารับเสด็จและถวายฎีการ้องทุกข์ มีใจความสำคัญว่า บ้านอยู่ในเขตป่าทูลกระหม่อมและถูกทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้รบกวนทำให้ทำกินไม่ปกติสุข และอยากให้บ้านเป็นบ้านที่ถูกต้องตามกฎหมาย ทางสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถได้ทรงปรึกษากับทรงราชเลขาและครีโนเชิงว่าที่ชาวบ้านอยู่นั้นเป็นเขตป่า เป็นต้นน้ำลำธาร ถ้าหากย้ายไปอยู่ที่อื่นแล้วจะจัดที่ดินให้ครอบครัวละ 5 ไร่ และมีเงินช่วยเหลือการทำกินครอบครัวละราวสองหมื่นบาทจะดีหรือไม่ ทางนางสว่างจิตร์ราชคำ ชาวบ้านโนนปากก้อก็ได้รับไปปรึกษากับชาวบ้าน แต่ทางชาวบ้านอยากอยู่ที่เดิม หรือไม่ก็ให้ได้ค่าชดเชย ให้มีหลักประกันว่าหากย้ายแล้วสามารถมีคุณภาพชีวิตดีขึ้นดังตัวได้ ทำให้ทางนายสว่าง ผมไผ หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานไม่พอใจเนื่องจากไม่โรงเรียนพฤติกรรมของตนในทางไม่ดีนัก จึงบอกกับทางชาวบ้านโนนปากก้อว่าเรื่องค่าชดเชยที่บอกให้ไปสำรวจมานั้น ชาติหน้าคอนปายๆ จึงจะได้

หลังจากนั้นเรื่องค่าชดเชยก็เงียบไป ทางชาวบ้านจึงส่งตัวแทนไปสอบถามที่กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 23 จังหวัดสกลนครซึ่งรับผิดชอบดูแลเขตพื้นที่นี้อยู่ โดยไปขอพบผู้กำกับฯ แต่ทางผู้กำกับฯ ไม่อยู่จึงได้ขอเข้าพบรองผู้กำกับฯ ซึ่งได้รับคำตอบว่าไม่มีข่าวใดๆว่าจะอพยพบ้านโนนปากก้อ และได้ส่งตัวแทนโดยให้นายโน้ม คนตรง นายเลิม ชองศิริ นายประยูร อินโซยา ไปขอพบผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร เพื่อขอทราบความชัดเจนและขอตั้งบ้านที่อยู่ปัจจุบันแต่ทางเจ้าหน้าที่จังหวัดไม่ให้พบผู้ว่าฯ และบอกว่าบ้านโนนปากก้ออย่างไรก็อยู่ที่นั่นไม่ได้ต้องมีการอพยพออก ขณะนี้อยู่ไปก่อน ทางชาวบ้านจึงไปติดต่อผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 8 บ้านม่วง ตำบลบ้านเหล่า อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหารเพื่อขอย้ายสำเนาทะเบียนบ้านจากบ้านเดิมที่ย้าย

มาเพื่อขอมือชื่อที่หมู่ 8 และจะได้ทำเรื่องขอต้งบ้านได้ แต่ทางผู้ใหญ่ป้อย ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ในขณะนั้นไม่อนุญาตเนื่องจากไม่มีนโยบายจากเบื้องบนมา

ต้นปี 2538 โดยนายอภิวัธ สุขศรี ได้มารับตำแหน่งแทน นายสว่าง ผม ไผ หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานคนเดิม ซึ่งตัวนายอภิวัธ สุขศรี มีลักษณะทางความคิด และการทำงานที่เคร่งครัดกฎหมายและมีทัศนคติที่มองชาวบ้านว่าเป็นผู้บุกรุกทำลายป่า และหลังจากที่มารับหน้าที่ได้ใหม่ก็ได้เดินทางมาบ้านโนนป่าก่อ และพูดคุยกับชาวบ้านว่า ที่ชาวบ้านอยู่อาศัยทำกินที่นั่นนั้นเป็นการบุกรุกพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ทำลายความสมบูรณ์ทางธรรมชาติ ทำลายทรัพยากรของชาติรวมทั้งเป็นการผิดกฎหมาย อย่างไรก็ตามก็ต้องย้ายออก และคนไหนละจะเป็นคนที่ จะย้ายบ้านโนนป่าก่อออกเอง โดยขอเวลา 8 เดือน แต่ถึงอย่างไรตนก็จะไม่ให้ชาวบ้านไปตัวเปล่า จะช่วยประสานงานทางพระ ทางหน่วยงานเอกชนที่พอรู้จักหาเงินมาให้ชาวบ้านคิดตัวไปทำทุน ซึ่งได้พูดในลักษณะท่าทีแข็งกร้าว สร้างความไม่พอใจและความหัวนเกรงให้กับทางชาวบ้านเป็นอย่างยิ่ง

ทางชาวบ้านจึงได้ปรึกษาหารือกันเพื่อหาที่พึ่งพิงโดย นายประยูร อินโช ยาเสนอว่าตนรู้จักกับทาง ส.ส.เอกภาพ พลซื่อ ซึ่งเป็น ส.ส.จังหวัดร้อยเอ็ดในเขตบ้านเดิมของตน และแกขอช่วยคนจนลงมือไปหาดูเมื่อบางทีแกอาจช่วยเหลือได้ หากอยู่เฉยไม่ได้แล้ว ชาวบ้านจึง ช่วยกันระดมเงินเป็นค่าใช้จ่าย ส่งตัวแทนไปขอความช่วยเหลือจาก ทาง ส.ส.เอกภาพ พลซื่อ และ ในอีกประมาณหนึ่งสัปดาห์ต่อมา ทาง ส.ส.เอกภาพ พลซื่อและครอบครัวก็ได้เดินทางมาเยี่ยมเยียน ชาวบ้านในพื้นที่บ้านโนนป่าก่อ โดยทางชาวบ้านได้เล่าเรื่องปัญหาและความต้องการที่จะอยากให้ ทาง ส.ส. ช่วยที่บ้านโนนป่าก่อเป็นบ้านที่ถูกต้องอยู่อาศัยทำกินที่นี่ได้แต่ทาง ส.ส.ก็ไม่ได้พูดในเชิง การรับปากหรือปฏิเสธ แต่แสดงความคิดเห็นว่าถ้าชาวบ้านอยู่มาก่อนก็จะนำให้ชาวบ้านอยู่

แต่อย่างไรเรื่องนี้เป็นเรื่องของนโยบายรัฐอยู่ได้ไม่ได้ก็ขึ้นกับส่วนนี้ แต่ถ้า หากให้ย้ายจริงๆ ก็น่าที่จะต้องมียกยัดชดเชยที่คุ้มค่าให้กับชาวบ้าน อย่างน้อยก็มีคนเข้าใจบ้างถึงแม้ว่าจะช่วยอะไรโดยตรงไม่ได้ก็ตาม และถัดมาไม่นานในปีเดียวกันซึ่งเป็นช่วงการหาเสียงเลือกตั้ง ส.ส. ทางนางวรสุดี ผู้สมัครรับเลือกตั้งในเขตพื้นที่อำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหารได้เข้ามาหา เสียงในบ้านโนนป่าก่อโดยมีนายอภิวัธ สุขศรี หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานเป็นผู้ร่วมเดินทางมาด้วย และทางชาวบ้านได้เล่าเรื่องที่ทาง ส.ส. เอกภาพ พลซื่อ ผู้แทนราษฎรจังหวัดร้อยเอ็ด ลงมาเยี่ยมให้ฟัง สร้างความไม่พอใจเท่าไรนักให้แก่นางวรสุดี โดยได้พูดจาในเชิงต่อว่าชาวบ้าน เล็กน้อยที่มีปัญหาไม่ไปปรึกษาจนแต่กลับไปหา ส.ส. เขตพื้นที่ จังหวัดอื่น และพูดว่าที่ชาวบ้านอยู่ หาอยู่หากินกับป่า กลัวว่าเวลาเข้าไปหาหน่อไม้ไม่ได้หาหน่อไม้อย่างเดียวแต่ตัดไม้ด้วย ไม่น่าจะ อยู่ที่นี่ได้เนื่องจากเป็นการทำลายทรัพยากรของชาติ ซึ่งช่วงนี้การต่อสู้ของชาวบ้านเป็นไปแบบการ ช่วยกันระดมความคิดปรึกษาหารือกันในชุมชน และร่วมกันหาทางออกกันเอง ซึ่งเป็นไปใน ลักษณะการคิดพึ่งพาผู้มีอำนาจในระบบการเมืองแบบเก่า

5) ยุคการเข้าร่วมขบวนการต่อสู้ในองค์กรประชาชน 2539 – ปัจจุบัน

หลังจากที่เกิดความหวาดหวั่นจากการข่มขู่ของหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน และการเข้าหาหน่วยงานราชการแต่ไม่ได้รับความร่วมมือ และเข้าหาตัวบุคคลที่คิดว่าเป็นผู้มีอำนาจแต่ก็ได้รับคำตอบไม่แตกต่างกันมากนัก และมีบทสรุปเดียวกัน คือ ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของชาวบ้าน ซึ่งในขณะนั้นมีชาวบ้านกลุ่มที่มีที่ดินทำกินในบริเวณเขตด้านซ้าย (ห้วยไผ่-ห้วยยาง) และ กลุ่มที่มีที่ดินบริเวณระหว่างห้วยบางทราย-ห้วยยาง บางส่วนได้เคลื่อนไหวเรียกร้องให้ทางราชการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน โดยเรียกร้องให้ประกาศยกเลิกเขตป่าอนุรักษ์ และออกเอกสารสิทธิในที่ดินให้แก่ประชาชนที่ครอบครองที่ดินทำกินอยู่ ในนามสมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน (สกยอ.) โดยกลุ่มที่เรียกร้องเป็นเกษตรกรที่มีที่ดินทำกินถูกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานประกาศทับ ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่อยู่เขตอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ และ บ้านแก่งนาง อำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งที่ผ่านมาทาง สกยอ.ได้ข้อตกลงกับทางราชการในการผ่อนผันการทำกินและการผ่อนผันในการใช้รถไถเดินตาม และทางชาวบ้านโนนปาก่อได้รู้จักกับสมาชิกของสกยอ. คือ นายคุณ เพธิโส และ นายผัน สืบสิงห์ ซึ่งเป็นคนบ้านแก่งนาง และได้รับคำบอกเล่าว่าเป็นองค์กรที่ต่อสู้เรื่องสิทธิของเกษตรกร เรื่องที่ดินและเรื่องหนี้สิน ทางชาวบ้านโนนปาก่อจึงปรึกษารือกันและส่งตัวแทนโดยมี นายประยูร อินโชยา นายจ้อย ถินพนา นายมัย นรบุตร นางจันทร์ ยามาตร นางท้าย อินโชยา นางสาวจิตร์ ราชคำ ไปปรึกษากับทางกลุ่ม สกยอ. ในคราวที่มีการประชุมสมาชิกที่บ้านเปียด อำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหาร โดยมี นายคุณ เพธิโส และ นายผัน สืบสิงห์ ซึ่งเป็นคนบ้านแก่งนางเป็นผู้นำไป โดยได้ไปพบแกนนำของกลุ่มมี นายรัฐสภา นามเหลา ซึ่งเป็นที่ปรึกษาฝ่ายการเมือง นายยาง วงศ์กระโซ่ ซึ่งเป็นผู้ประสานงานเขต จังหวัดมุกดาหารและนาย อุดม คนหาญ ผู้ปฏิบัติงานพื้นที่ โดยได้ตกลงใจสมัครเป็นสมาชิกของกลุ่มสกยอ.ซึ่งต้องเสียค่าบัตรสมาชิก คนละ 120 บาทต่อปี เพื่อเป็นงบประมาณใช้ในการดำเนินงานขององค์กร ซึ่งในการสมัครเป็นสมาชิกองค์กรนั้นไม่ได้สมัครที่เดียวพร้อมกันทั้งหมดบ้าน

หลังจากนั้นคณะทำงานของทางองค์กร สกยอ.ได้ลงมาพูดคุยรับรู้ปัญหาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้านในชุมชน โดยมีนายอุดม คนหาญ เป็นคนที่คอยติดตามและเชื่อมประสานกับชาวบ้านในชุมชน และมีการจัดตั้งแกนนำเพื่อประสานงานโดยได้เลือกนางสาวจิตร์ ราชคำ เป็นผู้ประสานงานและเป็นแกนนำชาวบ้าน โดยมีระดมทุนจากชาวบ้านเองในการทำกิจกรรม เช่น เวลาประชุมจะระดมทุนร่วมกัน โดยยึดหลักเจ้าของปัญหาต้องรับผิดชอบตนเอง ซึ่งชาวบ้านได้เข้าร่วมกิจกรรมขององค์กร ทั้งการประชุม การชุมนุมเสนอปัญหา อย่างต่อเนื่อง และทางองค์กรได้เข้ามาช่วยประสานงานกับทางราชการ และเครือข่ายชาวบ้านอื่นๆ และการเป็นตัวแทนในการเจรจาเมื่อเกิดปัญหา โดยมีการร่วมกิจกรรมในการเคลื่อนไหวทั้งปัญหาของบ้านตนเองโดยตรงและการหนุนเสริมเครือข่าย รวมทั้งปัญหาส่วนรวมหลายครั้งดังนี้

1. วันที่ 7 - 9 มกราคม 2540 ได้เข้าร่วมชุมนุมที่หน้าว่าการอำเภอคลองหลวง จังหวัดมุกดาหาร ร่วมกับกลุ่มชาวบ้านบ้านคำฝักกุด ตำบลกกตูม อำเภอคลองหลวง และเครือข่ายชาวบ้านอื่นๆ เรียกร้องให้ทางราชการให้ประกันตัวนายมี ชาวคง ชาวบ้านคำฝักกุด สมาชิกขององค์กร และขอให้ทางอำเภอคลองหลวงรับรายชื่อของชาวบ้านโนนปาก่อเข้ามาเป็นรายชื่อฝากไว้ที่บ้านแก่งนาง ตำบลกกตูม อำเภอคลองหลวง จังหวัดมุกดาหารและให้ผ่อนผันการทำกิน โดยหยุดการข่มขู่จับกุม ซึ่งทางราชการยอมรับข้อเสนอ

2. เดือนเมษายน 2540 ได้เข้าร่วมชุมนุมใหญ่ที่หน้าอำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา เป็นเวลาเกือบหนึ่งเดือน

3. เดือนพฤษภาคม 2541 ได้ชุมนุมที่หน้าหน่วยพิทักษ์ป่าแก่งนาง ทางเข้าบ้านโนนปาก่อ เนื่องจากทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ตั้งด่านคุมเข้มในการเข้าออกชุมชนตั้งแต่ปี 2540 และในคราวนี้ทางเจ้าหน้าที่ไม่อนุญาตให้นายประมวล วันชา ซึ่งเป็นชาวบ้านโนนปาก่อที่เดินทางกลับจากการไปทำงานที่กรุงเทพฯ ผ่านเข้าไปในหมู่บ้าน โดยทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ประจำเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานยืนยันที่จะอย่างไว้ไม่ให้เข้า ถึงกับต้องส่งตัวแทนไปเจรจากันที่ศาลากลางจังหวัดมุกดาหาร โดยมีปลัดจังหวัดเป็นผู้รับฟังปัญหาและในที่สุดก็อนุญาตให้ทางชาวบ้านเข้าออกได้ปกติ

ในระยะต่อมาหลังการไปร่วมประชุมองค์กร สกยอ. ส่วนใหญ่จะมีการพูดคุย ประเด็นเรื่องหนี้สิน และเมื่อคราวที่ทางกลุ่มประชุมคณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานพื้นที่ ห้วยไผ่ / ห้วยยาง / ห้วยบางทราย ซึ่งเป็นคณะกรรมการร่วมระหว่าง สกยอ.กับทางราชการ

ได้ประชุมครั้งที่ 1 / 2540 เมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2540 โดยมีรองผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารเป็นประธาน ซึ่งทางชาวบ้านที่ได้เข้าร่วมการประชุมเป็นชาวบ้านกลุ่มดงด่านชี (ห้วยไผ่-ห้วยยาง) เกือบทั้งหมด โดยได้เสนอให้กันเขตที่ดินทำกินออกจากที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานประกาศทับและออกเอกสารสิทธิแก่ประชาชน แต่ทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่เห็นด้วยว่าไม่สามารถทำได้ เนื่องจากเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำและประชาชนบุกรุกทำลายโดยไม่มีสิทธิ จึงเสนอว่าหากให้รับรองสิทธิหรือชดเชยให้ไม่สามารถทำได้ เพราะจะมีราษฎรกลุ่มอื่นขึ้นมาเรียกร้องอีก ทรัพยากรของชาติจะหมดไป ที่ประชุมได้เจรจาดูรองกันและมีข้อตกลง เป็นมติที่ประชุมดังนี้

1. เห็นควรให้ราษฎรที่ทำกินอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน คือกลุ่มดงด่านชี (ห้วยไผ่-ห้วยยาง) จำนวน 98 ราย กลุ่มบ้านโนนปาก่อ จำนวน 69 ราย และกลุ่มบ้านบางทราย จำนวน 30 ราย รวม 197 รายมาอยู่รวมกันบริเวณห้วยไผ่-ห้วยยาง

2. ทางราชการจะจัดสรรที่ดินทำกินให้ครอบครัวละ 8 ไร่ และที่อยู่อาศัย 1 ไร่ รวมรายละ 9 ไร่

3. ทางราชการจะดำเนินการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน แหล่งน้ำ การศึกษา อนามัย และส่งเสริมอาชีพ โดยจะผลักดันเข้าสู่โครงการพระราชดำริเพื่อพัฒนาทุกด้านอย่างเข้มข้น

4. ในระหว่างที่กำลังดำเนินการจัดที่ดิน ผ่อนผันให้ทางราชการทำกินในที่ดินเดิมตามข้อตกลงเดิม

ซึ่งจากการที่ทางกลุ่มแกนนำองค์กร เจริญตกลงกับทางราชการไป โดยไม่ได้มีการสอบถามความคิดเห็นของชาวบ้านในป่าก่อก่อน ว่าเห็นด้วยหรือไม่กับแนวทางการแก้ปัญหาเช่นนั้น ซึ่งทางชาวบ้านมารู้ในภายหลังและสิ่งที่ได้ตกลงกันไม่ได้ตรงกับความต้องการของชาวบ้าน ผนวกกับเรื่องพฤติกรรมไม่ดีบางอย่างของคนทำงานบางคนที่มาทำงานกับชาวบ้านในหมู่บ้าน จึงทำให้บ้านโนนป่าก่อได้หยุดที่จะประสานงานกับทางองค์กรดังกล่าว ในราวช่วงต้นปี 2542

ซึ่งในขณะนั้นตั้งแต่มีข้อตกลง เมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2540 เป็นต้นมา ทางราชการและชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวก็ได้เป็นคณะทำงานร่วมกันในการจัดหาที่ดินเพื่อใช้รองรับการอพยพ ซึ่งต่อมาได้ปรากฏชัดเจนว่า ทางคณะทำงานจัดหาที่ดินเห็นควรให้กันเขตที่ดินบริเวณ ห้วยไผ่-ห้วยยางเป็นที่จัดสรรให้ราษฎรและให้ทางราชการโดยกรมป่าไม้ ดำเนินการเสนอขึ้นพื้นที่ออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน และในช่วงระหว่างการจัดสรรแบ่งแปลงและสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน และอยู่ในช่วงการอพยพซึ่งคาดว่าในปี 2543 จะดำเนินการแล้วเสร็จ ทางราชการจะดำเนินการอพยพพื้นที่ในหน้าแล้ง ภายใต้สถานการณ์บีบคั้นหลังจากที่ฝั่งใครไม่ได้และภาวะการของชุมชนใกล้ถึงวาระแตกสลาย ทางชาวบ้านก็พยายามเสาะหาองค์กรหรือหน่วยงานที่จะช่วยให้เขาสามารถอยู่ที่เดิมได้ และได้ข่าวจากหมอมพร ซึ่งเป็นคนบ้านแก่งนาง และจากนายคำย นรบุตร ซึ่งเป็นชาวบ้านบ้านมะนาว อำเภอคงหลวง เกยประสบปัญหาและต่อสู้เรื่องที่ดินทำกินเช่นกันว่ายังมีองค์กรที่ต่อสู้เรื่องที่ดิน คือกลุ่ม กกอ.(เครือข่ายเกษตรกรรมภาคอีสานตอนบน) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ในเครือข่ายสมาชิกชาวนาชาวไร่อีสานเพื่อรับรองสิทธิที่ทำกินและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ (สทท.) จึงได้ปรึกษากันและได้รับข่าวว่า นายแรมเล็ก นิลนวล และนายเหลา ไท นิลนวล จะมาพบชาวบ้านที่ บ้านกวนบูน อำเภอเต่างอย จังหวัดสกลนคร ซึ่งเป็นบ้านที่ประสบปัญหาอุทยานแห่งชาติห้วยผาด ประกาศทับที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน จึงได้ส่งตัวแทนชาวบ้านไปปรึกษา คือ นายเลิม ของศิริ และนายจ้อย กิ่งพนา และต่อจากนั้นไปร่วมประชุมเครือข่ายองค์กรชาวบ้านป่าไม้ที่ดินซึ่งเป็นองค์กรชาวบ้านที่ประสบปัญหาเกี่ยวกับเรื่องที่ดินทำกิน จากการประกาศพื้นที่ป่าของรัฐ และจากนโยบายการส่งเสริมการปลูกไม้โตเร็วยุคาลิปตัสทับที่ทำกินและพื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งเป็นองค์กรชาวบ้านภาคอีสานที่ร่วมกันต่อสู้ในนาม สทท. และเข้าร่วมเป็นสมาชิกคนจน และได้สมัครเข้าเป็นสมาชิกของเครือข่าย

และในปีเดียวกัน (ปี2542) ได้เข้าร่วมประชุมการติดตามความคืบหน้าในการแก้ไขปัญหา กลุ่ม กกอ. ที่จังหวัดสกลนคร โดยมีนายอำนาจ ปะติเส รองเลขาธิการนายกรัฐมนตรีฝ่ายการเมืองเป็นประธาน และได้โอนกลุ่มปัญหาพื้นที่ป่าไม้ป่าภูสีฐาน เข้าเป็นหนึ่งในกลุ่มปัญหาในนาม กกอ. หลังจากนั้นก็ได้ร่วมกิจกรรมของเครือข่ายเรื่อยมา

และในปี 2543 ทางราชการได้เตรียมพื้นที่รองรับในการอพยพโดยได้ทำการจัดสรร แบ่งแปลงแล้วเสร็จ โดยได้ตั้งชุมชนใหม่ 2 ชุมชนเรียกว่าบ้านฟ้าประทานและบ้านศรีถาวร และในเดือนกันยายนได้มีหนังสือให้ราษฎรมาแจ้งความประสงค์ในการขนย้ายและเข้าในพื้นที่รองรับ ซึ่งหากใครไม่มาแจ้งภายในกำหนด วันที่ 15 กันยายน 2543 ถือว่าละสิทธิและทางราชการจะดำเนินการคดีตามกฎหมายโดยเด็ดขาดต่อไป ซึ่งขณะนั้นบ้านโนนปาก่อมีจำนวน 69 ราย จากการสำรวจของเจ้าหน้าที่

จากประสบการณ์เมื่อปี 2537 ทำให้ชาวบ้านมีความหวั่นเกรงเนื่องจากหากไม่ยอมย้ายทางการเมืองจะดำเนินการคดีตามกฎหมาย หรือหากย้ายเข้าที่รองรับก็ไม่เชื่อมั่นว่าจะทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น อีกทั้งที่ดินที่ทางการจัดเป็นที่รองรับเป็นที่ดินทำกินเดิมของชาวบ้านอำเภอเขาวง และชาวบ้านบ้านแก่งนาง ซึ่งบางส่วนยังไม่ได้ข้อยุติในการแก้ไขปัญหาและเป็นเครือข่ายกลุ่มเดียวกันที่เรียกร้องสิทธิในนาม คกอ. และชาวบ้านก็มีความรู้สึกมักคั่นกัน หากไปที่ดินของคนอื่นจะทำให้เกิดปัญหาเรื่องความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และในช่วงนั้นก็มิได้มีการเข้ามาชักชวนการข่มขู่จากเจ้าหน้าที่ และส่งเสริมให้ลูกจ้างชั่วคราวของทางกรมป่าไม้มาเป็นเครือข่ายกับชาวบ้านโดยการมาลู่ลอบ มีชาวบ้านบางส่วนยอมย้ายเข้าที่รองรับ จำนวน 7 ราย และย้ายกลับภูมิลำเนาเดิม จำนวน 12 ราย และไม่ยอมย้าย จำนวน 50 ราย เนื่องจากมีความประสงค์อยู่ในที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยเดิมซึ่งทำมาหากินดีกว่า คนที่ไม่ยอมย้ายได้รับการข่มขู่จากเจ้าหน้าที่อย่างต่อเนื่องว่าจะดำเนินการคดีตามกฎหมายอย่างถึงที่สุด

ในช่วงต้นปี 2544 ทางเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ได้แจ้งความดำเนินคดีกับชาวบ้านโนนปาก่อ 64 ราย ในข้อหา บุกรุกป่าสงวนแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานโดยไม่ได้รับอนุญาต ชาวบ้านโนนปาก่อจึงได้ร่วมกับชาวบ้านบ้านแก่งนาง อำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหารที่ประสบปัญหาการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานทับที่ดินทำกิน และการจัดแบ่งรองรับการอพยพทับที่ดินทำกิน กลุ่มชาวบ้านจากอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ และกลุ่มชาวบ้านจากอำเภอดำชะอี จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งประสบปัญหาการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานทับที่ดินทำกินเช่นเดียวกัน เข้าร่วมชุมนุมกับสมาชิกราชชนจนเรียกร้องให้รัฐบาลรับรองสิทธิที่ดินทำกิน

และเมื่อวันที่ 3 เมษายน 2544 คณะรัฐมนตรี รัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร มีมติรับทราบแนวทางการแก้ไขปัญหาสมัชชาคนจน ที่เกี่ยวกับกรณีป่าภูสีฐานมีดังนี้คือ

1. ผ่อนผันการทำกินในที่ดินเดิมในระหว่างที่ปัญหายังไม่สามารถหาข้อยุติได้
2. ยุติการจับกุม ข่มขู่คุกคาม
3. ตั้งคณะทำงานไปตรวจสอบ

หลังจากที่ได้มติ ครม. รับทราบแนวทางการแก้ไขปัญหาชาวบ้านบ้านแก่งนางได้กลับเข้าไปทำกินในที่ดินเดิม ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีผู้อพยพได้รับการจัดสรรให้เข้าทำกิน จึงได้ถูกจับกุม

ในข้อหา บุกรุกบงกชการถือครองโดยสงบและทำลายทรัพย์สินทางการเกษตร เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2544

ต่อมาเมื่อวันที่ 25 เมษายน 2544 ได้ตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหามลพิษชุมชน จน กรณีป่าไม้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออก โดยมีรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวง เกษตรและสหกรณ์ นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์เป็นประธาน และมีตัวแทนหน่วยงานราชการที่ เกี่ยวข้องและตัวแทนชาวบ้านผู้เดือดร้อน แต่ไม่ได้ดำเนินการประชุมใดๆ

จึงได้ร่วมชุมนุมเคลื่อนไหวให้รัฐบาลแก้ไขปัญหามลพิษที่ทำกินและให้ความเป็นธรรมกับ ชาวบ้านที่ถูกจับกุม โดยการเดินเท้าและขบวนรถไถทางไกลจากบ้านแก่งนางถึงจังหวัดขอนแก่น ตั้งแต่วันที่ 3 พฤษภาคม 2544 และในระหว่างการเดินรณรงค์ทางเจ้าหน้าที่ตำรวจได้นำหมายเรียก ชาวบ้านโนนปากเป่าจำนวน 54 รายมามอบให้ โดยระบุ ให้ไปที่สถานีตำรวจภูธรคำชะอี ในช่วงวันที่ 22 - 28 มิถุนายน (ทางตำรวจให้ไปพบเป็นกลุ่มแต่ไปคนละ 1 วัน ซึ่งทางชาวบ้านไม่ได้ไปตาม หมาย) และได้เจรจากับทางราชการในวันที่ 12 กรกฎาคม 2544 ที่ศาลากลางจังหวัดขอนแก่น โดย เป็นการประชุมคณะกรรมการแก้ไขปัญหามลพิษชุมชน จน กรณีป่าไม้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออก ครั้งที่ 1 / 2544 โดยมีรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นาย ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์เป็นประธาน ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากที่กลุ่มชาวบ้านได้เดินรณรงค์ ซึ่งมี มติที่ประชุมดังนี้ คือ

1. กรณีเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานประกาศทับที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน

1.1 กรณีบ้านโนนปากเป่า

1.1.1 ให้ผ่อนผันการทำกินในที่ดินเดิม

1.1.2 ยุติการจับกุม คุกคาม ข่มขู่

1.1.3 ห้ามบุกรุกพื้นที่เพิ่มเติม

1.1.4 ให้ตั้งคณะกรรมการศึกษารูปแบบการอยู่อาศัย และผลกระทบ

ในด้านสังคม การเมือง และระบบนิเวศน์โดยให้ คณะทำงานแก้ไขปัญหามลพิษ พื้นที่ป่าไม้จังหวัดมุกดาหาร ไปดำเนินการคัดเลือกสถาบันการศึกษาที่เป็น กลางในภาคอีสานมาทำการศึกษาโดยใช้ระยะเวลาศึกษา 1 ปี

และทางรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ได้ให้ความเห็นว่าในการอยู่กับป่าต้องมีการปรับตัว เช่น ทำอย่างไรให้ใช้พื้นที่ทำกินน้อยลง แต่สามารถทำการผลิตได้พอกินเลี้ยง ตัวเองรอด และไม่ทำลายป่าหรือสร้างมลพิษแก่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

2. กรณีเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานประกาศทับที่ดินทำกิน บ้านดงหมู บ้านนาวิ บ้านแก่งนางและตำบลบ้านเหล่า

2.1 ให้ผ่อนผันการทำกินในที่ดินเดิม

2.2 ยุติการจับกุม คุกคาม ช่มชู้

2.3 ให้ตั้งคณะกรรมการลงไปสำรวจข้อเท็จจริงในระดับพื้นที่

3. กรณีการจัดแปลงรองรับการอพยพจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานทับที่ดินทำกิน บ้านแก่งนาง บ้านดงหมู และบ้านนาวิ

3.1 ผ่อนผันให้ทำกินในที่ดินเดิมที่ไม่มีความขัดแย้ง (ยังไม่มีคนลงทำประโยชน์) ส่วนพื้นที่ที่มีความขัดแย้ง (มีคนลงทำประโยชน์แล้ว) ให้ตั้งคณะกรรมการลงไปสำรวจข้อเท็จจริงในระดับพื้นที่

3.2 ยุติการจับกุม คุกคาม ช่มชู้

3.3 ให้ตั้งคณะกรรมการลงไปสำรวจข้อเท็จจริงในระดับพื้นที่

6) ยุติการปรับเปลี่ยนรูปแบบการอยู่อาศัย สิงหาคม 2544 - ปัจจุบัน

หลังจากที่ได้กลับจากเจรจากับรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ที่จังหวัดขอนแก่น ชาวบ้านโนนป่าก่อได้มาพูดคุยหารือกันว่าชาวบ้านคิดอย่างไรกันต่อไปข้างหน้า เนื่องจากทางราชการยังมีความคิดยืนยันที่จะอพยพบ้านโนนป่าก่อซึ่งสถานการณ์ต่อไปมีแนวโน้มว่าจะหาความสงบปกติสุขยากขึ้น จึงมีการสร้างทางเลือกร่วมกัน 5 ข้อ ข้อที่ 1 ย้ายกลับบ้านเดิมโดยไม่เรียกร้องสิ่งใด ข้อที่ 2 ย้ายเข้าที่รองรับ ข้อที่ 3 ย้ายออกขอค่าชดเชย ข้อที่ 4 อยู่อาศัยที่เดิมโดยทำมาหากินคงวิถีการทำมาหากินแบบเดิม ข้อที่ 5 อยู่ที่เดิมโดยมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการอยู่อาศัยใหม่ให้สอดคล้องกับธรรมชาติ และทางชาวบ้านได้ร่วมกันเลือกข้อที่ 5 ทั้งหมด จึงได้หารือกันเพื่อวางแผนทางในการที่จะอยู่อาศัยที่นี่ได้ต่อไปอย่างยั่งยืน โดยในเดือนกันยายน จึงได้ตกลงกันส่งตัวแทนประมาณ 10 คน ไปแลกเปลี่ยนศึกษาดูงานตัวอย่างบ้านที่สามารถอยู่กับป่าได้ ว่าเขาอยู่กันอย่างไร โดยได้เลือกไปดูงานที่ บ้านชำผักหนาม ตำบลนาหนองทุ่ม อำเภอมัญจาคีรี และบ้านดงสระคว้น ตำบลวังสาว อำเภอภูพาน จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นพื้นที่ ที่เป็นหมู่บ้านเป้าหมายส่วนหนึ่งของการอพยพ .ตามโครงการจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่เกษตรกรที่ยากไร้ในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม (คจก.) ซึ่งเริ่มดำเนินการเมื่อปี 2534 เนื่องจากอยู่ในเขตต้นน้ำและพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ซึ่งต่อมาทางชาวบ้านหลายพื้นที่ได้ร่วมกันเคลื่อนไหวเรียกร้องจน โครงการ คจก.ได้ยกเลิกไปเมื่อ เดือนกรกฎาคม 2535 รวมทั้งลักษณะของปัญหาของพื้นที่ดังกล่าวได้มีความเหมือนกันกับสิ่งที่ชาวบ้านโนนป่าก่อประสบอยู่ คือ

1.อยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์

2.ทางราชการมีนโยบายการอพยพ

3.เป็นชุมชนที่มีคนอพยพมาจากหลายที่มาอยู่รวมกัน และ

4.ตกเป็นเหยื่อทางความคิดของทางราชการและสังคมว่าไม่สามารถชุมชน

อยู่ร่วมกับป่าได้ ซึ่งปัจจุบันทางบ้านชำผักหนามและบ้านดงสระคว้นสามารถอยู่ทำกินได้ปกติ โดย

มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการอยู่อาศัยและการทำกิน เช่น มีป่าชุมชน มีกฎกติกาหมู่บ้าน มีคณะกรรมการชาวบ้านรับผิดชอบด้านต่างๆ มีการทำเกษตรตามแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืน มีการจัดสรรที่ดินทำกินใหม่โดยการจำกัดการถือครอง การกระจายการถือครอง การจำกัดการใช้ประโยชน์ ฯลฯ

หลังจากกลับมาจากการไปงานชุมชนที่สามารถอยู่ร่วมกับป่าได้ ทางชาวบ้านได้ตื่นตัวเมื่อเห็นชุมชนที่เขาสามารถต่อสู้จนทางราชการเริ่มยอมรับ จึงได้นำบทเรียนประสบการณ์ของบ้านซำผักหนามและบ้านคงสะคร่าน มาเป็นแนวทางในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการอยู่อาศัย

โดยได้เลือกตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยมีโครงสร้าง คือ ประธานชุมชน รองประธาน เลขานุการ เภรัญญิก และมีกรรมการฝ่ายต่างๆ กรรมการฝ่ายป่าชุมชน กรรมการฝ่ายแม่บ้าน กรรมการฝ่ายเกษตร กรรมการฝ่ายเยาวชน กรรมการฝ่ายที่ปรึกษา โดยที่ทุกครอบครัวทั้งชุมชนได้เป็นกรรมการร่วมกัน

กฎ กติกาของชุมชน

- 1.ห้ามมิให้ผู้ใดกระทำหรือชักนำบุคคลภายนอก เข้ามาตัดไม้ทำลายป่าสัตว์ ในบริเวณชุมชนโนนป่าก่อ เว้นแต่ทำตามกฎระเบียบของชุมชน หากบุคคลใดฝ่าฝืนจะต้องถูกปรับตั้งแต่ 500 – 10,000 บาท
- 2.ห้ามมิให้ผู้ใดทำหรือชักนำบุคคลภายนอกเข้ามาบุกเบิกพื้นที่ทำกิน หากบุคคลใดฝ่าฝืนจะต้องถูกปรับตั้งแต่ 500 – 10,000 บาท
- 3.ห้ามมิให้ผู้ใดนำที่ดินที่ได้รับการจัดสรรไปให้ผู้อื่นเช่าหรือขาย หากบุคคลใดฝ่าฝืนทางคณะกรรมการจะยึดเป็นของส่วนรวมของชุมชน
4. หากผู้ใดที่มีที่ดินทำกินในชุมชน และละทิ้งไม่ทำประโยชน์เกิน 1 ปี ทางคณะกรรมการจะยึดเป็นของส่วนรวมของชุมชน
- 5.ห้ามมิให้ผู้ใดยิงปืนในชุมชน เว้นแต่มีเหตุจำเป็นอันควร หากบุคคลใดฝ่าฝืนจะต้องถูกปรับ 500
- 6.ห้ามมิให้ลักขโมย หากบุคคลใดฝ่าฝืนจะต้องถูกปรับ 5 เท่าของจำนวนทรัพย์สิน
- 7.หากบุคคลใดไม่เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนจะต้องถูกปรับครั้งละ 50 บาท
- 8.ห้ามมิให้ก่อการทะเลาะวิวาทในชุมชน หากบุคคลใดฝ่าฝืนจะต้องถูกปรับตั้งแต่ 500 – 2,000 บาท
- 9.บุคคลภายนอกที่ได้เข้ามาในชุมชนต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน

โดยหากกระทำความผิดและไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนจะมีมาตรการคือ

1. ตักเตือน
2. ลงโทษทางสังคม เช่น การไม่ให้ความร่วมมือ
3. ส่งดำเนินการตามกฎหมาย และ

การจำแนกพื้นที่การใช้ประโยชน์ในเขตป่าชุมชน

แบ่งเป็นป่าชุมชนอนุรักษ์ 300 ไร่ และป่าชุมชนใช้สอย 687 ไร่ พื้นที่ 986

ไร่ กฎระเบียบการจัดการป่าและข้อตกลงการใช้ประโยชน์ คือ

1. ป่าชุมชนอนุรักษ์

- 1.1 ห้ามบุกรุกแผ้วถางยึดถือครอบครอง
- 1.2 ห้ามเก็บหาของป่าสัตว์
- 1.3 ห้ามจุดไฟเผา
- 1.4 ห้ามนำสัตว์เข้าไปเลี้ยง

2. ป่าชุมชนใช้สอย

- 2.1 ห้ามบุกรุกแผ้วถางยึดถือครอบครอง
- 2.2 ห้ามจุดไฟเผา
- 2.3 ห้ามล่าสัตว์

การจัดการการถือครองที่ดินในชุมชนใหม่ ดังนี้คือ

1. บุคคลใดถือครองที่ดินเกิน 25 ไร่ ให้ลดเหลือ 25 ไร่
2. บุคคลใดมีที่ดินตั้งแต่ 15 ไร่ ขึ้นไปแต่ไม่เกิน 25 ไร่ ให้ได้เท่าเดิม
3. บุคคลใดมีที่ดินน้อยกว่า 15 ไร่ ให้จัดให้ 15 ไร่

โดยมีหลักเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์ ดังนี้คือ

1. ที่ดินทำกินต่อเนื่อง เช่น ที่นา ที่ไร่ ที่สวน ทำประโยชน์ทางการเกษตรได้ปกติ

2. ที่ดินที่เป็นไร่ร้างที่มีสภาพเป็นป่าหญ้าคา ป่าสาบเสือ (ป่าหญ้าคาป่าเสือหมอบ) ทำประโยชน์ทางการเกษตรได้ปกติ

3. ที่ดินที่มีสภาพเป็นป่าดั้งเดิม หรือที่ดินที่เป็นไร่ร้างที่ป่าฟื้นตัวมากให้ใช้ประโยชน์ได้ในทางยั่งยืน ใช้หาอยู่หากิน ในลักษณะของป่าครอบครัว ห้ามถางหรือปรับเป็นที่ทำกิน โดยทางคณะกรรมการชุมชนและทางชาวบ้านจะไปพิจารณาร่วมกันและทำเครื่องหมายให้

การตั้งกองทุนสัจจะออมทรัพย์กระต๊อบข้าว โดยเป็นการสร้างการออมและระดมทุนช่วยเหลือกันในชุมชน โดยใช้ปล่องกระต๊อบข้าวที่ยังไม่ได้เย็บเป็นกระต๊อบสำเร็จส่งเป็นสัจจะออมทรัพย์ หรือเงินหากไม่มีกระต๊อบโดยเปรียบเทียบมูลค่าเท่ากับราคากระต๊อบข้าวในช่วงนั้นๆ (ประมาณ 22 - 30 บาท) เนื่องจากในชุมชนมีอาชีพสานกระต๊อบข้าวจากไม้ไผ่ และมีสมาชิกเริ่มต้น 44 ครอบครัว ครอบครัวละ 1 หุ่น

ซึ่งจากการเริ่มดำเนินการตามแผนการปรับเปลี่ยนรูปแบบการอยู่อาศัย ในช่วงแรกๆ ชาวบ้านได้สร้างข้อตกลงต่างๆ กันไม่ยากนักและได้ร่วมมือกันดี เนื่องจากอยู่ในช่วงที่สถานการณ์ถูกบีบคั้นจากภายนอก ต่างคนจึงพยายามมองข้ามประโยชน์ส่วนตัวให้เข้ากับความเป็นของชุมชน

แต่หลังจากที่ได้ดำเนินการมาระยะหนึ่งก็ให้เห็นปัญหาในการปฏิบัติซึ่งทางชาวบ้านในชุมชนได้ร่วมกันหาทางออก เช่น เรื่องเกี่ยวกับกฎระเบียบของชุมชน เกี่ยวกับการปรับ 50 บาท เมื่อไม่เข้าร่วมกิจกรรมส่วนรวมของชุมชนทางคณะกรรมการไม่สามารถดำเนินการตามกฎหมายได้ในกรณีที่ ชาวบ้านฝ่าฝืน จึงมีการหารือกันถึงสาเหตุที่คนไม่ร่วมกิจกรรมหรือให้ความสำคัญกับกิจกรรมส่วนรวมน้อย ซึ่งส่วนใหญ่เบื่อกับมีคนทำความผิดแล้วดำเนินการตามกฎหมายของชุมชนไม่ได้ และบางคนไม่ชอบการบังคับอยากให้การเข้าร่วมกิจกรรมเป็นสำนึกของคนในชุมชนเองมากกว่าและคิดว่ากฎที่เข้มงวดมากจะทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ไม่ดีต่อกันในชุมชน จึงได้มีการยกเลิกกฎข้อนี้ ส่วนกฎข้ออื่นๆ หากข้อใดที่ไม่เกี่ยวกับการตัดไม้ สัตว์ ให้ใช้การเตือนกันโดยให้ผู้เฒ่าในชุมชนตักเตือน หรือเรื่องการล่าสัตว์หากเป็นการหาอาหารกิน ก็สามารถทำได้ และชุมชนได้ร่วมกันกำหนดชนิดสัตว์ที่หาได้ คือ 1.จำพวกสัตว์น้ำ เช่น ปลาต่างๆ 2.จำพวกสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ เช่น กบ เขียด 3.จำพวกแมลงต่างๆ 4.จำพวกสัตว์สี่เท้าที่เป็นสัตว์เล็ก เช่น หนู กิ้งก่า โดย

เรื่องที่เป็นปัญหาขัดแย้งมากที่สุดคือเรื่องการจัดที่ดินใหม่ เนื่องจากชาวบ้านมีความหวงแหนที่ดิน เพราะบางคนบุกเบิกด้วยความลำบากมานาน บางคนขายมรดกขายมั่ง จากบ้านเดิมมาซื้อ การที่จะยกให้ผู้ใดง่าย ๆ หรือจัดสรรใหม่จึงเป็นเรื่องที่ยาก และการที่จะให้ใครได้อะไรแบบง่ายโดยไม่ลงทุนอะไรเลยนั้นไม่ถูกต้อง จากข้อตกลงเดิม ข้อ 3 ที่บอกว่า บุคคลใดมีที่ดินน้อยกว่า 15 ไร่ ให้จัดให้ 15 ไร่ จึงไม่สามารถปฏิบัติได้ และมีการปรับเปลี่ยนกฎข้อตกลงเสียใหม่ เป็นแบบไม่กำหนดเกณฑ์ขั้นต่ำ แต่กำหนดขั้นสูงคือไม่เกิน 25 ไร่ เหมือนเดิม โดยมีหลักเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์แบบเดิม

บ้านโนนปาก่อตั้งอยู่ที่เขต ตำบลบ้านเหล่า อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ไม่เป็นทางการ และรายชื่อของชาวบ้านที่ย้ายทะเบียนบ้านมาจากบ้านเดิม มีรายชื่ออยู่ในท้องที่บ้านแก่งนาง ตำบลกกชุม อำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งปัจจุบันยังมีความขัดแย้งกับทางราชการในกรณีประกาศพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทับที่ดินทำกิน

ตาราง แสดงจำนวนประชากร

ช่วงอายุ (ปี)	ชาย (คน)	หญิง (คน)	รวม (คน)
0 - 5	11	12	23
6 - 10	9	5	14
11 - 15	11	11	22
16 - 20	7	7	14
21 - 25	12	7	19
26 - 30	7	6	13
31 - 35	12	7	19
36 - 40	5	8	13
41 - 45	5	3	8
46 - 50	3	3	6
51 - 55	4	3	7
56 - 60	4	8	12
61 - ขึ้นไป	5	3	8
รวม	95	83	178

ทรัพยากรสาธารณะของชุมชน

1. วัดป่าบ้านโนนปาก่อ
2. โบสถ์คริสต์
3. โรงเรียนบ้านโนนปาก่อ
4. ศาลาประชุม
5. บ่อน้ำตื้น (สร้าง) จำนวน 8 บ่อ
6. ถนนดินปรับตามธรรมชาติ

ไม่มีไฟฟ้าและระบบน้ำประปาชาวบ้านใช้ตะเกียงน้ำมันและหม้อนึ่งเตา
น้ำอุปโภคบริโภคใช้บ่อน้ำตื้น โดยมีการใช้ประโยชน์และดูแลพื้นที่ร่วมกันตามกลุ่มการใช้
ประโยชน์

กลุ่มกิจกรรมในชุมชน

1. กลุ่มคณะกรรมการชุมชน

- 2.กลุ่มกองทุนลัจจะออมทรัพย์กระต๊อบข้าว
- 3.กลุ่มเยาวชน
- 4.กลุ่มแม่บ้าน
- 5.กลุ่มกรรมการป่าชุมชน
- 6.กลุ่มเกษตรอินทรีย์

คณะกรรมการของชุมชน

1) โครงสร้างคณะกรรมการของชุมชนประกอบด้วย

1.นายเล็ม	ของศิริ	ประธานชุมชน
2.นางสว่างจิต	ราชคำ	รองประธาน
3.นายคำสน	อินไชยา	รองประธาน
4.นายชวน	ไชยปัตตา	เลขานุการ
5.นางสมควร	ไชยชนะ	ปฏิคม
6.นายสมบัติ	สุวรรณวงษ์	ทะเบียน
7.นายชวน	ไชยปัตตา	เหรัญญิก
8.นายฝ่าย	คนชื่อ	กรรมการฝ่ายป่าชุมชน
9.นายวินัส	อุทโท	กรรมการฝ่ายเกษตร
10.นายมานะ	คำพันธ์	กรรมการฝ่ายเยาวชน
11.นางสุรกานต์	ไชยปัตตา	กรรมการฝ่ายแม่บ้าน
12.นางจำปี	สุวรรณวงษ์	กรรมการฝ่ายกองทุน

โดยคณะกรรมการชุมชนมีหน้าที่บริหารดำเนินงานภายใต้การมีส่วนร่วมและมติของที่ประชุมชาวบ้านและกฎระเบียบของชุมชน

2) โครงสร้างคณะกรรมการกองทุนลัจจะออมทรัพย์กระต๊อบข้าว

1. นางจำปี	สุวรรณวงษ์	ประธาน
2.นางทองลม	อุทโท	รองประธาน
3.นางสมควร	ไชยชนะ	เหรัญญิก
4.นายจำรัส	สุวรรณวงษ์	กรรมการฝ่ายบัญชี
5.นายพงษ์ศักดิ์	อินไชยา	กรรมการฝ่ายเลขานุการ
6.นายชวน	ไชยปัตตา	กรรมการฝ่ายประเมินราคา
7.นายผง	ของศิริ	กรรมการฝ่ายประเมินราคา
8.นายวินัส	อุทโท	กรรมการฝ่ายตรวจสอบ

จึงเริ่มเกิดขึ้น โดยการยอมรับซึ่งกันและกันของคนในชุมชน แต่ไม่มีการหวงห้ามในการเข้ามาใช้ประโยชน์เช่น หาลา หายอย หามัก หักพิน ฯลฯ

1.3.6 เศรษฐกิจชุมชน

ในอดีต บ้านหนองแคเป็นหมู่บ้านที่อาศัยป่าทาม เป็นแหล่งทำมาหากิน เพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์เป็นส่วนใหญ่ บางครอบครัวก็มีพื้นที่ทำกินที่เป็นนาทุ่ง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "นาเทิง" ควบคู่กันไป แต่การทำนาจะเป็นการทำนาทามมากกว่านาทุ่ง นาทามให้ผลผลิตต่อไร่มากกว่านาทุ่ง ต้นทุนต่ำ ไม่ต้องใส่ปุ๋ย ดินเป็นดินตะกอนแม่น้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ พันธุ์ข้าวที่ใช้เป็นพันธุ์พื้นบ้านเช่น ข้าวอีขาว อีดำ ข้าวหิวดิน ข้าวน้ำผึ้ง ข้าวคดลาว ข้าวเหลืองแก้ว ฯลฯ ระยะเวลาในการเพาะปลูกต้นประมาณ 3 เดือนในฤดูแล้ง เก็บเกี่ยวเสร็จก่อนฤดูน้ำหลากของทุกปี พันธุ์ข้าวนาทามดังกล่าวล้วนเป็นพันธุ์ข้าวเหนียวซึ่งชาวบ้านปลูกไว้เพื่อบริโภคเป็นหลัก

เดิมบ้านหนองแค จะทำนาปีละ 2 ครั้งคือ นาทาม และ นาปี นาทามจะปักดำช่วง พฤษภาคม - สิงหาคม ใช้ระยะเวลา 3 เดือนก็สามารถเก็บเกี่ยวได้ ซึ่งทุกปีจะทำการเก็บเกี่ยวเสร็จก่อนช่วงน้ำหลาก ส่วนนาปี ชาวบ้านจะทำในพื้นที่นาทุ่ง เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม - ธันวาคม

ปัจจุบันหากครอบครัวไหนขยัน ก็จะทำนา 3 ครั้งคือ นาทาม นาปีและนาปรัง เพราะเมื่อปี 2521 กรมชลประทานได้ไปตั้งสถานีสูบน้ำเริ่มฝั่มแม่น้ำมุดแล้วส่งเสริมให้ชาวบ้านทำนาปรัง โดยสนับสนุนน้ำมันในการสูบน้ำและพันธุ์ข้าวในการทำนาปรัง ชาวบ้านส่วนใหญ่เปลี่ยนการทำนาทามมาทำนาปรัง เพราะมีความเสี่ยงต่อภาวะน้ำท่วมน้อยกว่า ต้นทุนต่ำกว่านาปี และผลผลิตต่อไร่ได้มากกว่า

การเลี้ยงสัตว์ บ้านหนองแค ถือว่าเป็นหมู่บ้านที่มีการเลี้ยง วัว - ควายจำนวนมาก เช่นเดียวกับชุมชนอื่น ๆ รอบพื้นที่ป่าทาม ครอบครัวหนึ่ง ๆ จะมีวัว - ควายตั้งแต่ 5 - 100 ตัว ขึ้นไป และครอบครัวที่ถือว่ายากจนที่สุดของหมู่บ้านในอดีตก็ยังมีวัว ไม่ต่ำกว่า 5 ตัว

พื้นที่ในการเลี้ยงวัว - ควายที่สำคัญของชุมชนคือ ป่าทาม ในอดีตจะเลี้ยงโดยการปล่อย ไปเป็นฝูงในป่าทาม ให้หากินเองและปล่อยให้วัวควายอาศัยอยู่ในป่าทาม ในรอบ 1 เดือน จะลงไปดูแล ประมาณ 2 - 3 ครั้ง บางคอกก็จะมีกรต้อนกลับคอก เดือนละครั้ง หรือบางที่เจ้าของก็ไปทำคอกไว้ในป่าทามเลย

การมีวัวควายฝูงถือเป็นสมบัติที่สำคัญของคนในชุมชน เป็นฐานเศรษฐกิจสำคัญของคนลุ่มน้ำมูน แม้ไม่มีนาทำ ครอบครัวเล็ก ๆ ก็สามารถขายวัวเพียง 1 ตัว ซื้อข้าวกินได้ตลอดปี

ต่อมาปี 2525 ได้มีการนำรถไถนาเดินตามมาใช้ไถนาแทนควาย ประกอบกับการสร้างเขื่อนราษีไศล น้ำท่วมป่าทามส่วนหนึ่งอย่างถาวร ทำให้จำนวน วัว - ควายในชุมชนลดลงเรื่อย ๆ และปัจจุบัน ชาวบ้านเริ่มกลับมาเลี้ยงวัว ควายเพิ่มมากขึ้น ด้วยมีการเปิดเขื่อนตามมติคณะรัฐ

มนตรี 25 กรกฎาคม 2543 และมีทุนบางก้อนจากรัฐบาลมาสนับสนุน ทำให้จำนวนวัว - ควายในชุมชนเพิ่มขึ้น

1.3.7 ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อ

ชาวบ้านหนองแค ทั้ง 2 หมู่มีการนับถือศาสนาพุทธมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยมีวัดบ้านหนองแค(วัดโพธิ์ศรีสว่าง)เป็นวัดประจำหมู่บ้าน ตั้งอยู่ทางทิศใต้ติดถนนลาดยางไปอำเภอสุวรรณภูมิ - ราชโกลด ก่อตั้งมาตั้งแต่ตั้งหมู่บ้าน มีเจ้าอาวาสมาแล้ว 6 รูป คือ พระอาจารย์เจริญ พระอาจารย์จันทร์ พระอาจารย์สุด พระอาจารย์โถม(ผู้ก่อสร้างโบสถ์) พระอาจารย์งาม พระอาจารย์ชอบ(ปัจจุบัน)

อีกด้านหนึ่ง ชาวบ้านยังมีความเชื่อเรื่องผีอย่างแนบแน่น และมีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการแสดงความเคารพบูชาผีในเกือบทุกโอกาส นอกจากผีบรรพบุรุษที่ทุกครัวเรือนนับถือแล้ว ยังมี ผีปูด ซึ่งเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองคนทั้งหมู่บ้าน โดยจะมีพิธีเลี้ยงผีปูดในเดือน 6 นายจันทร์ ตีระบาล และ นางแสง ตีระบาลมีบทบาทหน้าที่เป็น " ขจ่า " (ผู้ติดต่อสื่อสารระหว่างผีกับคน) ประจำบ้านหนองแคหมู่ 17 และ นายสมัย สังวร เป็น " ขจ่า " ประจำบ้านหนองแคหมู่ 1 ซึ่งจะเป็นผู้ติดต่อสื่อสารกับผีปูด ผีบรรพบุรุษในวันเลี้ยงผีปูดเพื่อให้อยู่ดีมีความสุข ปกปักษ์รักษาคนในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข การสืบทอดการเป็น " ขจ่า " จะมีการถ่ายทอดตามระบบเครือญาติ บางครั้ง ผีปูดจะมา " เทียม " (เข้าร่าง) ผู้ที่ผีปูดต้องการให้เป็นผู้ติดต่อสื่อสารกับวิญญาณแทนคนเดิม

หมอธรรม ชาวบ้านหนองแค มีความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับ หมอธรรม หรือเรียกสั้น ๆ ว่า " ธรรม " เป็นคนที่มีวิชาอาคม ช่วยปกป้องดูแลให้อยู่ดีมีสุข ป้องกันผีสิงไม่ให้มารบกวนทำร้าย ชาวบ้านคนใดที่มีความศรัทธาจะต้องนำขันดอกไม้ ไปขออยู่กับหมอธรรมคนนั้น ๆ และทุกวันพระจะต้องนำดอกไม้มารูปเทียนไปถวายพระ บทบาทของหมอธรรมในชุมชนคือ การเสกฝ้ายผูกแขน เป่าหัวเด็กที่ร้องไห้ไม่หยุด ฯลฯ นอกจากนั้นยังมีพิธีที่เรียกว่า " ส่อง " คือการตรวจดู ทำนายทายทัก ยามมีสิ่งของ วัว ควาย หายหรือกรณีเจ็บป่วยไม่รู้สาเหตุ มีความเชื่อว่า ผีบรรพบุรุษ มาทำให้เจ็บป่วย หมอธรรมจะเป็นผู้ส่องหา และบอกถึงสาเหตุที่เกิดขึ้น รวมทั้งวิธีแก้ไขให้หายจากอาการนั้น ๆ ได้ กระบวนการสืบทอดหมอธรรมส่วนใหญ่จะเป็นการถ่ายทอดตามสายเลือดและระบบเครือญาติ โดยหมอธรรมคนเก่าจะเป็นผู้เลือกเอง หมอธรรมในบ้านหนองแค มี 4 คน คือ ธรรมจันทร์ ธรรมบุญ ธรรมเพ็ง และธรรมเป่า

หมอสูตรวัว ชาวบ้านหนองแคมีประเพณี ความเชื่อ เช่น การสูตวัวตัว การสะเดาะเคราะห์ งานบวช งานแต่งงาน ซึ่งจะมี นายแดง ชินราช เป็นผู้นำทางพิธีกรรม ต่างๆ เป็น การดูแลรักษาทางจิต โดยมีความเชื่อว่าหลังจากสูตวัวแล้ว จะหายเจ็บไข้ได้ป่วย จะได้รับแต่สิ่งดี ๆ มีโชคลาภ

หมอยาสมุนไพร การรักษาโรคของชาวบ้านหนองแค ในยามเจ็บป่วย นอกจากการรักษาโดยแพทย์สมัยใหม่แล้ว ชาวบ้านหนองแคยังนิยมรักษาด้วยสมุนไพร แต่ส่วนมากเป็นโรคที่เจ็บป่วยเพียงเล็กน้อย เช่น ผิดสำแดง ปวดเมื่อยตามร่างกาย อีสุกอีใส ลมพิษ โดยมีพ่อเสถียร อาจหาญ เป็นหมอยาสมุนไพรประจำหมู่บ้าน ยาที่ใช้รักษาเป็นรากไม้ ยาชุม วิธีการรักษาใช้การต้ม ต้มอาบ ฝนกับน้ำ ทาหรือดื่ม แหล่งเก็บตัวยาสสมุนไพรมีทั้งในป่าทาม ป่าโคก ทั้งใกล้บ้านและไกลออกไป

1.3.8 กลุ่มกิจกรรมในชุมชน

1. กลุ่มแม่บ้านหนองแค เป็นการรวมกลุ่มของแม่บ้านที่หน่วยงานราชการส่งเสริมให้รวมกลุ่มในชุมชน เป็นกลุ่มที่คอยจัดเตรียมงานประเพณีในชุมชน คนที่เข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม ส่วนมากเป็นญาติหรือคนสนิทกับผู้ใหญ่บ้านหรือคนที่สนใจการทำงานในชุมชน ต่อมาสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอราชสีห์ได้เข้ามาสนับสนุนอาชีพให้กลุ่มแม่บ้านคือ การทอผ้าไหม การทำหมอนชิต เพื่อให้สมาชิกทำใช้เองในครอบครัว และขายบ้างในบางครั้ง ซึ่งปัจจุบันกลุ่มแม่บ้านทั้ง หมู่ 1 และหมู่ 17 ยังไม่มีการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ต่อเนื่อง แต่ได้วางโครงสร้างของคณะกรรมการทั้ง 2 หมู่บ้านคือ ประธาน รองประธาน เลขานุการ เภรัญญิก และกรรมการกลุ่ม

2. กลุ่มผู้ใช้น้ำประปา ในบ้านหนองแคมีการใช้น้ำเพื่อบริโภคจาก 2 แหล่ง คือ น้ำประปา ใช้น้ำดิบที่สูบมาจากหนองแค และน้ำบาดาล ซึ่งภายในหมู่บ้านจะใช้น้ำประปามากกว่าน้ำบาดาล หรือบางครั้งรอบครัวก็จะใช้ควบคู่กันไป มีการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำประปาบ้านหนองแคขึ้น เพื่อเป็นเวทีในการพูดคุยเกี่ยวกับการใช้น้ำของหมู่บ้านและตรวจสอบการทำงานร่วมกัน โดยมีระบบการทำงานคือ ฝ่ายดูแลรักษาเครื่อง ฝ่ายประสานงาน ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมด 105 ครอบครัว มีคณะกรรมการดูแลมาตั้งแต่ปี 2536 มีคณะกรรมการดูแลคือ นายวิรัช สังวร นายสุน สมศรี และนายแหวน สุระบุตร

3. กลุ่มผู้ทำนาปรัง ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อบริหารจัดการน้ำในการทำนาปรัง ในบ้านหนองแค-สวนสวรรค์มีกลุ่มผู้ใช้น้ำทั้งหมด 7 กลุ่ม สมาชิกแต่ละกลุ่มในแต่ละปีจะไม่คงที่ ขึ้นอยู่กับว่าปีนั้นสมาชิกจะทำนาปรังหรือไม่

กลุ่มที่ 1	กลุ่มท่าปากกุดน้อย(โนนเหมือด)เป็นประธานกลุ่มและกรรมการอีก 3 คน
กลุ่มที่ 2	กลุ่มปากกุดน้อย บริเวณโนนพยอม มีสมาชิกประมาณ 20 คน โดยมีนายสายัณห์ ศรีธรรม เป็นประธาน
กลุ่มที่ 3	กลุ่มหนองแค บริเวณโนนหิกระต่าย มีสมาชิกประมาณ 30 คน หัวหน้าคือ นายสุตใจ บุญธรรม

กลุ่มที่ 4	กลุ่มหนองแค 2 บริเวณโนนน้อย มีสมาชิกประมาณ 30 คน หัวหน้าคือ นายยศ บุญธรรม
กลุ่มที่ 5	กลุ่มท่าทราย มีสมาชิก 24 คน หัวหน้ากลุ่มคือ นายเลิศ สีหบุตร
กลุ่มที่ 6	กลุ่มท่าหินดัด มีสมาชิกประมาณ 31 คน หัวหน้ากลุ่มคือ นายเลิศ สีหบุตร
กลุ่มที่ 7	กุศหวาย มีสมาชิกประมาณ 19 คน หัวหน้ากลุ่มคือ นายสง่า ตีระบาล

4. กลุ่มสตรี เป็นกลุ่มที่ ส.ส. ผ่องศรี แซ่จึ้ง ลงมาจัดตั้งในชุมชน เป็นการรวมกลุ่มของแม่บ้าน เป็นคนละกลุ่มกับกลุ่มที่ 1 ทุกปีจะมีการจ่ายค่าบำรุงสมาชิก 100 บาท กิจกรรมที่ทำร่วมกันไม่ชัดเจน แต่ภายในกลุ่มจะมีระบบการดูแลเรื่องค่ารักษาพยาบาลและเมื่อเสียชีวิต ส.ส. ผ่องศรี แซ่จึ้ง จะมีงบประมาณมาช่วยในงานศพ จำนวนสมาชิกยังไม่ชัดเจน

5. กลุ่มฌาปนกิจศพ เป็นกองทุนสงเคราะห์ สำหรับครอบครัวที่เสียชีวิต ทุกครอบครัวในหมู่บ้านหนองแค ถือว่าเป็นสมาชิกโดยปริยาย โดยจะต้องจ่ายค่าทำบุญให้กับครอบครัวที่มีคนตายศพละ 50 บาท ต่อครอบครัว กลุ่มนี้จะไม่มียกเว้นคณะกรรมการบริหารอย่างเป็นทางการ แต่ให้ถือว่าผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จะต้องเป็นผู้เดินเก็บเงินกับสมาชิกและส่งมอบให้กับครอบครัวที่มีคนเสียชีวิต

6. กลุ่มสมาชิกคนจน เป็นกลุ่มชาวบ้านที่ร่วมกันผลักดันแนวทางการแก้ไขปัญหามาจากเขื่อนห้วยนา ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมด 66 คน โดยมีแกนนำทั้งหมด 6 คน คือ นายแหวน สุระบุตร นายสุรย์ ทิพย์ไชย นางบัวดา แก่นแก้ว นางเดือน ตีระบาล นายเพ็ง ย่านศรี และนายสมัย ตีระบาล

7. กลุ่มกองทุน 1 ล้านบาท เป็นกลุ่มกองทุนตามนโยบายรัฐบาลปัจจุบัน ในการบริหารงบประมาณกองทุนในชุมชน มีคณะกรรมการ 13 คน คือ

1. นาย潤 สมศรี ประธาน
2. นายแหวน สุระบุตร รองประธาน
3. นางสินจง คำเพ็ง เลขานุการ
4. นางวิรัตน์ สังวร เภรัญญิก
5. นางสิมมาลา บุญธรรม กรรมการ
6. นางประไพ บุญธรรม "

7. นายประกอบ ตีระบาล *
8. นางบุญช่วย ตีระบาล *
9. นางทองดี สุขาวรรณ *
10. นางสาวน สมศรี *
11. นางสาวน คำพันธ์ *
12. นางแหวน ลาดบาศรี *
13. นาย สายันต์ สีธรรม *

1.3.9 รายชื่อบุคคลที่มิวิจัยไต่บ้าน

ในการศึกษาองค์ความรู้กรณี หนองแค - สวนสวรรค์

1. นายแหวน สุรบุตร	กรรมการผู้ใช้น้ำบ้านหนองแค
2. นายคนตรี สีหบุตร	ผู้นำเครือข่ายบ้านสวนสวรรค์
3. นายสม บุตรวงศ์	กรรมการผู้ใช้น้ำบ้านร่องอโคก
4. นางเรณู ทองด้วง	ผู้ใช้น้ำบ้านร่องอโคก
5. นายไธ สมศรี	กรรมการผู้ใช้น้ำบ้านสวนสวรรค์
6. นายเลง สมศรี	กรรมการผู้ใช้น้ำบ้านสวนสวรรค์
7. นายวัน หงษ์กลาง	แกนนำชุมชนบ้านหนองตูลิง
8. นายทัต สีหบุตร	ผู้ใช้น้ำบ้านหนองแค
9. นายเยี่ยม อจหาญ	ผู้ใช้น้ำบ้านหนองแค
10. นางบัวลา แก่นท้าว	ผู้ใช้น้ำบ้านหนองแค
11. นางเดือน ตีระบาล	แกนนำบ้านหนองแค
12. นายสง่า ตีระบาล	แกนนำบ้านหนองแค

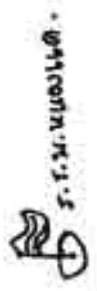
1.3.10 งานศึกษาที่เกี่ยวข้อง

ศักดิ์ดา สิงามและอภิรักษ์บุญพูน (2545) ได้ศึกษารูปแบบการจัดการน้ำโดยภูมิปัญญาชาวบ้านในลุ่มน้ำมูลตอนกลาง เสนอต่อเครือข่ายองค์กรชุมชนลุ่มน้ำมูล (คชม.) พบว่า ภูมิปัญญาการจัดการน้ำและการใช้ประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการลงมือทดลองและถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างสมาชิกในครัวเรือนและระหว่างสมาชิกในชุมชน สามารถนำไปปรับให้สอดคล้องตามความเหมาะสมของภูมิถิ่น ดิน ฟ้า อากาศและเทคโนโลยีสมัยใหม่ เป็นการจัดการน้ำขนาดเล็กได้ประโยชน์สูง ชาวบ้านมีส่วนร่วมและสามารถใกล้เคียงข้อ

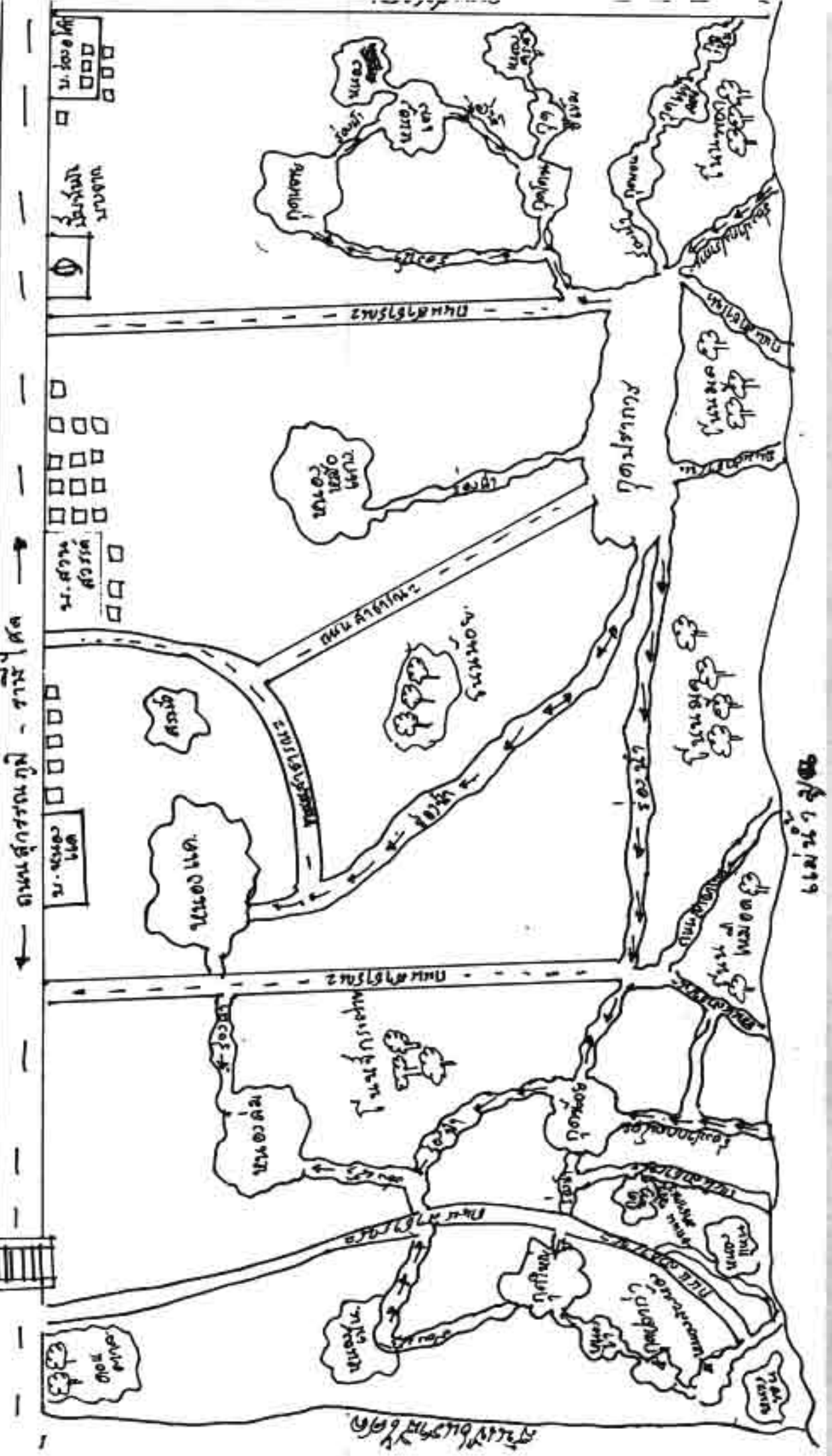
พิพาทของชุมชน สามารถควบคุมเทคโนโลยีและเข้าช่วยในการจัดการทรัพยากรน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผู้ศึกษาได้ศึกษาใน 2 กรณี คือ กรณีกุดขาคิม บ้านลำเพ็ญ ตำบลกุดขาคิม อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ และกรณีหนองแค - สวนสวรรค์ ตำบลหนองแค อำเภอรามัญ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งทั้งสองพื้นที่เป็นระบบนิเวศน์แบบปung - ทาม หรือบริเวณน้ำท่วมถึง ชาวบ้านได้ระดมแรงงานและทุนภายในในการขุดคลองชลประทานขนาดเล็ก ขาดน้ำที่ใช้เครื่องสูบน้ำขนาดเล็ก สูบน้ำในพื้นที่ทาม และใช้ในการทำนาปรังมาแล้ว 20 กว่าปี เป็นระบบย่อยที่เหมาะสม ชาวบ้านสามารถจัดการกันเองได้ โดยการสนับสนุนจากรัฐ เพียงเครื่องสูบน้ำขนาดเล็ก ผู้ศึกษาเสนอให้มีการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อพัฒนาให้เป็นองค์ความรู้สามารถนำไปใช้ในพื้นที่ยื่น ๆ โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ ทดลอง เพื่อพัฒนารูปแบบ

အမည်အားဖြင့် ဝန်ထမ်းများ၏ အသွင်အပြင်ကို ဖော်ပြရန်

အမည်အားဖြင့် ဝန်ထမ်းများ၏ အသွင်အပြင်ကို ဖော်ပြရန်

အမည်အားဖြင့် ဝန်ထမ်းများ၏ အသွင်အပြင်ကို ဖော်ပြရန်

1.4 ข้อมูลพื้นฐานบ้านโพธิ์ทราย ตำบลหนองบัว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัด

ศรีสะเกษ

1.4.1 ข้อมูลเกี่ยวกับเขื่อนหัวนา

เขื่อนหัวนาเป็นองค์ประกอบหนึ่งของโครงการโขง ชี มูล ซึ่งรับผิดชอบ โดยกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม (ปัจจุบันรับผิดชอบโดย กรมชลประทาน) ก่อสร้างกันแม่น้ำมูลที่บ้านกอก ต.หนองแก้ว อ.กันทรารมย์ จ.ศรีสะเกษ ซึ่งอยู่ห่างจากเขื่อนราษีไศล ไปทางตอนปลายแม่น้ำมูลเป็นระยะทาง 90 กิโลเมตร เริ่มก่อสร้างตั้งแต่ปี 2533 ปัจจุบันการก่อสร้างตัวเขื่อนเสร็จสิ้นแล้วเหลือเพียงการถมสำน้ำมูล โครงการก็จะเสร็จสมบูรณ์

ตัวเขื่อนมีความกว้าง 207.5 เมตร มีประตูเหล็กควบคุมน้ำจำนวน 14 บาน ขนาด 12.5 x 8.0 เมตร ซึ่งขนาดของเขื่อนใหญ่กว่าเขื่อนราษีไศล 2 เท่า จะมีการสร้างเขื่อนปิดกั้นสำน้ำมูลเดิมสูงจากระดับพื้นที่สูง 17 เมตร ซึ่งจะอยู่ในระดับ 122 ม.รทก.

มีการสร้างคันดินกันน้ำ(DIKE) เลียบฝั่งแม่น้ำมูลสูงขนาด 0 - 4 เมตร ซึ่งระดับความสูงของคันดินเท่ากับ 117 ม.รทก. ตลอด 2 ฝั่งแม่น้ำมูลเป็นระยะทาง 90 กิโลเมตร ทั้งนี้เพื่อบิดกันน้ำมิให้น้ำในแม่น้ำซึ่งถูกยกกระตักสูงขึ้นทะลักท่วมที่นาของชาวบ้าน 2 ฝั่งแม่น้ำมูล

เขื่อนจะเก็บกักน้ำในสำมูลในระดับ 115 ม.รทก. และระดับเก็บกักสูงสุด 115.5 ม.รทก.ปริมาณน้ำที่จะเก็บกัก 115.62 ล้านลูกบาศก์เมตร อ่างเก็บน้ำ มีความยาว 90 กิโลเมตร อยู่ในพื้นที่ 5 อำเภอ คือ อ.กันทรารมย์ อ.เมืองศรีสะเกษ อ.ยางชุมน้อย อ.อุทุมพรพิสัย อ.ราษีไศล ส่วนพื้นที่อ่างเก็บน้ำไม่มีการระบุไว้ในเอกสารเผยแพร่ของโครงการ

น้ำที่ถูกกักเก็บไว้จะมีสถานีสูบน้ำด้วยพลังไฟฟ้าจำนวน 15 สถานี ซึ่งจะมีพื้นที่รับน้ำในฤดูฝน 154,000 ไร่ และในฤดูแล้ง 83,590 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 61 หมู่บ้านของจังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดอุบลราชธานี

งบประมาณ ในเอกสารเผยแพร่ของโครงการระบุค่าก่อสร้างตัวเขื่อนและคันดินกันน้ำ 1,102,181,855 บาท ติดตั้งบานประตูเหล็ก 14 บานๆ ละ 10 ล้านบาท เป็นเงิน 140 ล้านบาท ค่าคุมการก่อสร้าง 29,705,900 บาท ส่วนคลองส่งน้ำ สถานีสูบน้ำและระบบกระจายน้ำ โครงการไม่ได้ให้ข้อมูลไว้ รวมทั้งค่าจ้างศึกษาความเหมาะสมและออกแบบโครงการไม่ได้ให้ข้อมูลไว้เช่นเดียวกัน คาดว่ามีการใช้งบประมาณก่อสร้างไม่ต่ำกว่า 1,500 ล้านบาท

1.4.2 ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สิทธิชุมชน

จากประสบการณ์ของชาวบ้านในเขตน้ำมูลตอนกลางที่ประสบปัญหาอันเนื่องมาจากการสร้างเขื่อนราษีไศล ทำให้ชาวบ้านมีความกังวลและคาดว่าจะเกิดผลกระทบต่อชุมชน และทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งผลที่คาดว่าจะเกิดจากการสร้างเขื่อน และ เก็บกักน้ำเขื่อนห้วยนา คือ

1) การอพยพราษฎร มีราษฎร 2 หมู่บ้านที่คาดว่าจะระดับน้ำ 115.50 ม.รทก. จะทำให้น้ำท่วมที่อยู่อาศัยจนต้องอพยพคือ บ้านหนองโอง 73 หลังคาเรือนและบ้านหนองหวาย 80 หลังคาเรือน ทั้ง 2 หมู่บ้านอยู่ในตำบลโนนสัง อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ทั้ง 2 หมู่บ้านตั้งอยู่ติดริมแม่น้ำมูล มีการก่อสร้างเรือนมากกว่า 100 ปี มีวัด โรงเรียนและสิ่งปลูกสร้างแน่นหนา อาชีพหลัก คือ การทำนาและหากินอิงอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติแม่น้ำมูลคือ การหาปลา (ปัจจุบัน ปลาชนิดน้อยลงเพราะได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล) การเก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่าชุมชนสองฝั่งแม่น้ำมูลซึ่งเป็นป่าดิบแล้ง มีเห็ดและของป่านานาชนิดเป็นรายได้เสริมสำคัญ ทั้ง 2 บ้านมีพื้นที่ทำนาอยู่ในทุ่งหนองโอง - หนองหวาย ทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง

เฉพาะบ้านหนองโอง ถนนกลางหมู่บ้านอยู่ในระดับต่ำกว่า 115.50 ม.รทก. ประมาณปี 2536 เจ้าหน้าที่โครงการเขื่อนห้วยนามอกกับชาวบ้านว่า อย่าเพิ่งต่อเติมอาคารอะไร เพราะอาจจะมีการอพยพ ถึงปัจจุบัน เวลาผ่านไป 5 แล้ว แต่การชี้แจงข้อมูลต่าง ๆ จากโครงการยังไม่กระจ่างราษฎรทั้ง 2 หมู่บ้านตกอยู่ในความกังวล

1.1 อย่างเก็บน้ำท่วมที่ดินทำกิน โดยเฉพาะเขตพื้นที่ อำเภอราษีไศล , อุทุมพรพิสัยและอำเภอเมืองศรีสะเกษมีป่าทามซึ่งบางส่วนราษฎรบุกเบิกที่ทำกินมาเป็นเวลานาน ทั้งมีเอกสารสิทธิ์ เช่น โฉนด , นส.3 และบางส่วนเป็นที่ทำเลสาธารณะและป่าชุมชนซึ่งประชาชนใช้ร่วมกัน พื้นที่ดังกล่าวอยู่บริเวณใต้เขื่อนราษีไศลลงมา 1 - 30 กิโลเมตรเมื่อเขื่อนห้วยนาเก็บกักน้ำในระดับ 115.50 ม.รทก. (ซึ่งจะถึงกึ่งกลางตัวเขื่อนราษีไศลนั่นเอง) พื้นที่ดังกล่าวจะจมอยู่ใต้อ่างเก็บน้ำเขื่อนห้วยนาอย่างไม่ต้องสงสัย

ประมาณปี 2536 ทางราชการอำเภอราษีไศลได้ออกสำรวจพื้นที่ป่าทามและทุ่งนาดังกล่าวแล้วมีการออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง (น.ส.ด.) หลายแปลงรวม 5 ตำบล คือ ตำบลหนองแคว ตำบลหนองอีเก้ง ตำบลบัวหุ้ง ตำบลเมืองคงและตำบลสัมปอ่ย เช่น ในป่าทามบริเวณท่าโพธิ์, ป่าทามหนองอีเก้ง เป็นต้น

การออก น.ส.ด. ดังกล่าว ราษฎรที่ทำกินอยู่บริเวณดังกล่าวมิได้ยินยอมและเกิดการพิพาทขึ้นหลายครั้ง ปัจจุบันปรากฏรูปแบบ น.ส.ด. กับที่ดินทำกินของชาวบ้านจำนวนประมาณ 1,500 ครอบครัวย เป็นพื้นที่ประมาณ 25,000 ไร่

ส่วนคำกล่าวของกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานยังยืนยันว่า เขื่อนหัวน่าน้ำไม่ท่วม ป่าทามและที่ดินทำกิน เพราะเก็บกักน้ำไว้ในลำน้ำมูลเท่านั้น (เป็นข้อมูลเดียวกับเขื่อนราษีไศล)

ดังนั้น ถ้าไม่มีการเปิดเผยข้อมูลใด ๆ หรือทำความเข้าใจเกี่ยวกับผลกระทบของ โครงการกอนเก็บกักน้ำแล้ว พื้นที่ที่ถูกน้ำท่วมไป กรมพัฒนาฯ ก็คงจะชี้แจงไปว่า พื้นที่น้ำท่วมเป็น พื้นที่ น.ส.จ.และคงเช่นเดียวกับเขื่อนราษีไศลที่จะไม่สามารถเดินรั้ววัดพิสูจน์ได้ว่า ที่ตรงไหน เป็นของใครเพราะจมอยู่ใต้น้ำหมดแล้ว

1.2 ภาวะน้ำท่วมที่ทำกิน "นอกเขตอ่างเก็บน้ำ" ตลอดระยะทาง 90 กิโลเมตร นับจากใต้เขื่อนราษีไศลถึงเขื่อนหัวน่าน้ำมีลำห้วยและร่องน้ำซึ่งถือว่าเป็นลำน้ำสาขาที่ไหลลงแม่น้ำมูล ทั้ง 2 มฝั่ง จำนวนไม่น้อยกว่า 30 สาย โครงการเขื่อนหัวนาได้สร้างคันดินปิดกั้นลำห้วยเหล่านั้น เกือบทุกสาย เพื่อป้องกันมิให้น้ำในอ่างเก็บน้ำระดับ 115.50 ม.รทก. ไหลทะลักเข้าสู่ลำน้ำดังกล่าว คันดินดังกล่าวโครงการเรียกว่าหนังกั้นน้ำ (DIFE) แต่ความจริงแล้ว สิ่งก่อสร้างดังกล่าว คือ " เขื่อน" ปิดปากห้วยนั่นเอง น้ำในเขื่อนจะไม่ทะลักเข้าลำห้วย แต่ลำน้ำในลำห้วยจะไหลลงแม่น้ำมูลไม่ได้อีกต่อไป จะอัดเอ่อขึ้นท่วมเป็นอ่างเก็บน้ำน้อยใหญ่จำนวนมาก บริเวณสองฝั่งลำห้วยต่าง ๆ เหล่านั้น ส่วนเป็นที่ทำนาของราษฎรซึ่งมีระดับพื้นดินอยู่ประมาณ 111 - 114 ม.รทก. น้ำในลำห้วย จะไหลลงสู่แม่น้ำมูลได้ก็ต่อเมื่อระดับน้ำในลำห้วยสูงกว่า 115.5 ม.รทก. เท่านั้น ซึ่งจะทำให้น้ำท่วม ที่ดินทำกินของราษฎร 2 มฝั่งแม่น้ำมูลอย่างกว้างขวาง

นับจากเขื่อนหัวนาขึ้นมา ปัจจุบันลำห้วยสายต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะถูกปิดปากด้วย คัน DIKE เกือบทุกสาย แต่ยังไม่เกิดผลกระทบชัดเจนเพราะยังไม่มีมีการกักเก็บน้ำในแม่น้ำมูล

ห้วยต่าง ๆ (เฉพาะเขต อำเภอกันทรารมย์) เช่น ห้วยขึ้นาค ของหนองบัวไฮ วาน ห้วยอีไธ (ตำบลโนนสัง) ห้วยคดะ ห้วยคำ (ตำบลตุน) ห้วยหล่ม (ตำบลหนองบัว) ของหนอง ยองปากพระเจ้า (ตำบลหนองแก้ว) ของสิลาอาต ของหนองเบ็นและห้วยที่อยู่เหนือขึ้นมาเช่น ปาก คดะ ปากสองคำ ปากห้วยเทิน ปากห้วยตะปัด ปากกุดนาแซง ห้วยไข่นุ่น ฯลฯ (ลำห้วยบางแห่ง ที่ไม่มีการกั้นเขื่อนก็จะเกิดผลกระทบน้ำทะลักเข้าไปโดยตรง)

ที่ดินทำกินที่จะถูกน้ำเหนือห้วยต่าง ๆ เอ่อท่วมเกือบทั้งหมดเป็นที่ดินมีเอกสาร สิทธิ์และเป็นที่ดินอุดมสมบูรณ์เพราะมีน้ำจากพื้นที่สูงไหลผ่าน เป็นน้ำที่พัดพาปุ๋ยธรรมชาติมาตก ตะกอนทุกปีและเฉพาะเขตอำเภอกันทรารมย์อำเภอเดียว ราษฎรที่จะเข้าขายเนื้อคร่อนในกรณีนี้ เข้าซื้อกันเรียกร้องให้กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ ทำการศึกษาและตรวจสอบแล้วมีประมาณ 900 ครอบครัวใน 6 ตำบล

ขณะนี้กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานชี้แจงต่อราษฎรว่า พื้นที่ดังกล่าวอยู่ "นอก อ่างเก็บน้ำ" และคันดินที่ก่อสร้างปิดปากลำห้วยจะใส่ประตูระบายน้ำทางเดียว (Flap gate) เมื่อ

ชาวบ้านถามว่า น้ำในแม่น้ำมูลอยู่สูง (115.5 ม.รทก.) น้ำในลำห้วยจะไหลลงสู่แม่น้ำมูลได้อย่างไร
"จะมีการติดตั้งเครื่องสูบน้ำ สูบน้ำจากลำห้วยเข้าไปในแม่น้ำมูล"

ชาวบ้านไม่เชื่อว่าจะทำได้ เพราะคงต้องลงทุนมหาศาล เรื่องภาวะน้ำท่วมหลัง
คันดินนี้ มีปัญหาเกิดขึ้นชัดเจนมาแล้วที่ทุ่งหนองหัวและทุ่งหาญฮี เทนือเขื่อนราษีไศล กรมพัฒนา
ฯ ยังไม่ได้ติดตั้งเครื่องสูบน้ำเพื่อแก้ปัญหาและปัญหาก็เกิดทุกปี ที่เขื่อนหนองทานกุ่มภาวปี
จังหวัดอุตรธานีและเขื่อนอื่น ๆ ในโครงการโขง ชี มูล ก็มีปัญหาย่อยๆ เดียวกัน

1.4. น้ำท่วมป่าทาม ป่าดิบแล้งและป่าเต็งรังริมฝั่งแม่น้ำมูล ตลอด 90 กิโลเมตร
เทนือเขื่อนหัวนา ริมฝั่งตลิ่งแม่น้ำซึ่งเป็นพื้นที่สูงหว่าบริเวณที่ไหลออกไป มีพื้นที่ป่าดิบแล้งอยู่
ตลอดฝั่งแม่น้ำ โดยเฉพาะเขตอำเภอเมืองถึงเขตอำเภอกันทรารมย์มีป่าดิบแล้งขึ้นหนาแน่น บาง
บริเวณมีอาณาเขตห่างจากแม่น้ำมูลถึง 1 กิโลเมตร เช่น ในพื้นที่ ตำบลโนนสัง มีป่าซึ่งมีต้นไม้ใหญ่
เช่น ยางนาขนาดหลายคนโอบ ประดู่ พยอม ตะเคียน ฯลฯ ทั้งยังคงมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่หลายชนิด เช่น
เก้ง เม่น ลิง ไก่ป่า ฯลฯ ความรกริบและอุดมสมบูรณ์ ของป่าดังกล่าวยังคงอยู่ได้เพราะชาวบ้าน
ช่วยกันสงวนเอาไว้เป็นแหล่งหาเห็ด หน่อไม้ ผลไม้ป่า ฟืน ฯลฯ

พื้นที่ที่อยู่ในบริเวณสูงชันมาจะเป็นป่าโคก มีไม้เต็ง รัง เหียง ฯลฯ ซึ่งขึ้นสลับกับ
ป่าดิบแล้งอยู่ตลอดริมฝั่ง

ป่าเหล่านี้เป็นแนวยึดกันคลื่นพัง ทั้งเป็นแหล่ง "ต้นน้ำ" ที่สำคัญไม่น้อย เพราะมี
แหล่งน้ำซึมน้ำซับไหลลงสู่แม่น้ำมูลตลอดปี พื้นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำและริมฝั่งลำห้วยทุกสายเป็นป่าทุ่ง
ป่าทาม เป็นไม้พุ่มไม้หนามซึ่งเป็นแหล่งเพาะพักและหลบภัยของสัตว์น้ำได้เป็นอย่างดี ทั้งยังเป็น
แหล่งหากินที่สำคัญของชุมชนอีกด้วยในเขต ตำบลหนองบัว อำเภอกันทรารมย์ มีป่าทามชุมชน
ประมาณ 400 ไร่ ป่าทามยังกระจายตัวอยู่ทั่วไปตามบริเวณลุ่มต่ำน้ำท่วมถึงปีละ 2 - 3 เดือน
(ตลอดฝั่งแม่น้ำมูล)

เมื่อเขื่อนหัวนากักเก็บน้ำที่ระดับ 115.5 ม.รทก. ป่าทามจะจมอยู่ใต้น้ำอย่างถาวร
พืชพรรณจะตายไปแบบเดียวกับเขื่อนราษีไศล ป่าดิบแล้งจะดับขึ้นส่วนหนึ่งจะถูกน้ำเซาะพังตายไป
ส่วนหนึ่งจะเหลือเป็นเกาะกลางน้ำ

ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสภาพนิเวศน์ของพื้นที่แม่น้ำมูล ที่เคยมีวัฏจักรการเปลี่ยนแปลง
ทางธรรมชาติที่ลงตัวและจะส่งผลกระทบต่อการค้ารังสีของราษฎรที่พึ่งพาอาศัยป่าเหล่านี้อยู่
อย่างแน่นอน

ไม่ปรากฏข้อมูลส่วนนี้ของโครงการเขื่อน เพราะไม่ได้ศึกษาผลกระทบใด ๆ มา
ก่อน

1.5 น้ำท่วมแหล่งดินปนหม้อ หลายชุมชนที่อาศัยดินตะกอนหรือ "ดินทาม" ที่มีคุณสมบัติเหนียว เมื่อดินและเอียงตามบ้านนาชนะต่าง ๆ เช่น หม้อ ไท กระตางตันไม้ ขายเป็นอาชีพเสริมและบางครั้งเรือไม่ได้ทำนานแต่มีรายได้หลักจากการทำเครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้

หมู่บ้านที่มีความเชี่ยวชาญและทำเครื่องปั้นดินเผากันเกือบทุกหลังคาเรือน คือ บ้านกุดโง้ง ตำบลส้มป่อย อำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ และบ้านโพนทราย ตำบลหนองบัว อำเภอกันทรารมย์ การกักเก็บน้ำที่ระดับ 115.5 ม.รทก. น้ำจะท่วมแหล่งวัตถุดิบของทั้ง 2 ชุมชน และชุมชนอื่นที่มีอาชีพนี้ประปรายไปอย่างถาวร

1.6 แหล่งโบราณคดี ชุมชนเมืองเก่าซึ่งมีลักษณะการตั้งชุมชนแต่สมัยโบราณหลายแหล่ง เช่น โนนเมืองเก่าใกล้บ้านหนองหวาย โนนบกค้อใกล้บ้านโนนเม็ง มีการขุดค้นพบพระพุทธรูปและเครื่องปั้นดินเผา บางชุมชนมีระบบการขุดคูรอบชุมชน อันเป็นลักษณะชุมชนที่เคยรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยโบราณ คาดว่ามีแหล่งโบราณคดีที่มีความสำคัญต่อการศึกษาด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีหลายแห่งด้วยกัน แต่ยังไม่มีการศึกษาด้านนี้มาก่อน ถ้ามีการกักเก็บน้ำเขื่อนห้วยนา โดยไม่ได้ศึกษา เราอาจสูญเสียสิ่งเหล่านี้ไปอย่างน่าเสียดาย

1.7 พันธุ์ปลา แม่น้ำมูลบริเวณนี้มีลักษณะภูมิฐานคล้ายบริเวณเหนือเขื่อนปากมูล คือ มีแก่งหินเป็นที่หลบภัยของปลาอยู่หลายแก่ง และนี่เป็นเหตุผลให้ชุมชนบ้านหนองโอง หนองหวาย มี "พรวนปลาเมืองมั่ง" อยู่หลายคนโดยเฉพาะคนรุ่น 40 ปีขึ้นไป ปัจจุบันแม้ปลาจะลดจำนวนลงมากซึ่งเป็นผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล แต่ก็ยังเป็นแหล่งหากินที่เป็นเศรษฐกิจสำคัญของชุมชนอยู่ ชุมชนบ้านหนองโองมีเศรษฐกิจที่มั่นคงเพราะการทำปลาและการที่พึ่งป่าดิบแล้งผืนใหญ่ที่เป็นป่าชุมชนนั่นเอง จนเป็นที่รู้กันว่าชาวบ้านหนองโองสามารถส่งลูกหลานเรียนสูง ๆ จนได้เป็นข้าราชการกันเกือบทุกหลังคาเรือน (ไม่น้อยกว่า 60 จาก 73 หลังคาเรือน มีลูกหลานรับราชการ)

แต่ถ้ามีการกักเก็บน้ำในระดับ 115.5 ม.รทก. ปลา ก็จะลดน้อยลงเพราะไม่สามารถว่ายข้ามเขื่อนขึ้นมาได้ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งคือ ทักษะและเครื่องมือการประมงแบบพื้นบ้านซึ่งเขาสังสมกันมาเป็นวัฒนธรรมการทำกิน จะไม่สามารถใช้ได้อีกต่อไปในอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ บทเรียนนี้เกิดขึ้นชัดเจนและทุกฝ่ายยอมรับอย่างไม่มีข้อสงสัยแล้วที่เขื่อนปากมูล

1.8 ผลกระทบทางสังคม

1.8.1 การสูญเสียอาชีพ

- 1) ความขัดแย้งระหว่างผู้สูญเสียที่ดินและแหล่งดำรงชีพกับกลุ่มราษฎรที่จะได้น้ำ ซึ่งบทเรียนเก่า ๆ ทางราชการมักจะปลุกระดมให้มาปะทะกันเสมอ

- 1.2) ความขัดแย้งระหว่างราชการกับราษฎร ที่ผ่านมากไม่มีระบบหรือกลไกที่จะเปิดเผยข้อมูล จัดเวทีที่ความเข้าใจกัน เช่น การทำประชาพิจารณ์ จะทำให้เกิดช่องว่างขึ้นอย่างกว้างขวางตามปมจนแก่ยากเช่นที่เขื่อนราษีไศล
- 1.3) การแพร่กระจายของโรคต่าง ๆ เหมือนเขื่อนอื่น ๆ
- 1.4) ความแตกแยกในชุมชน ซึ่งเป็นบาดแผลที่เกิดขึ้นในทุกที่และคนเจ็บปวดก็คือคนในชุมชนระหว่างพี่น้องกันเอง

เครือข่ายความสัมพันธ์ชาวบ้านเขื่อนห้วยนา

การรวมกลุ่มของชาวบ้านเขื่อนห้วยนา เกิดจากความวิตกกังวลว่าจะได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนห้วยนา ในด้านต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาข้างต้น แม้ว่าโครงการเขื่อนห้วยนาจะไม่ได้รับรู้อ่างเก็บน้ำของโครงการจะมีพื้นที่ครอบคลุมไปถึงบริเวณใด แต่เมื่อชาวบ้านได้รับฟังคำชี้แจงจากนายช่างหัวหน้าโครงการเขื่อนห้วยนาว่า ระดับน้ำ 115 ม.รทก.ที่เขื่อนห้วยนาจะเก็บกักไว้ ก็คือระดับเครื่องบานประตูของเขื่อนราษีไศล ชาวบ้านก็พอคาดการณ์ได้ว่า ที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน ฝืนป่าและแหล่งน้ำบริเวณใดที่จะได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนห้วยนา ประกอบกับกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานไม่มีทำที่ในการที่จะรับผิดชอบความเสียหายที่จะเกิดขึ้น

ชาวบ้านในชุมชน 2 ฝั่งแม่น้ำมูล ในพื้นที่ 3 อำเภอ คือ อ.กันทรารมย์ อ.อุทุมพรพิสัย อ.ราษีไศล ที่ตระหนักถึงผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อนห้วยนา จึงได้เกิดการรวมตัวกันขึ้นเพื่อติดตามข้อมูลของโครงการและปกป้องสิทธิของตนเอง

โดยมีพัฒนาการของการเรียกร้องดังนี้

- 1.เปิดเผยข้อมูลของโครงการ
- 2.ปักระดับน้ำ 115 ม.รทก.(ระดับเก็บกัก)
- 3.ยุติการถมแม่น้ำมูล
- 4.ศึกษาผลกระทบ
- 5.ตรวจสอบทรัพย์สิน

ปัจจุบันเครือข่ายชาวบ้านที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนห้วยนาเข้าร่วมเป็นเครือข่ายกับสมาชิคนจน

1.4.3 ข้อมูลพื้นฐานบ้านโพนทราย

1) ประวัติหมู่บ้าน

เมื่อประมาณ 200 กว่าปีมีกลุ่มคนมาจากเวียงจันทร์ประมาณ 9 ครอบครัว มาพบทำเลแถวบ้านโพนทรายเห็นว่ามีสภาพเหมาะจะตั้งถิ่นฐาน จึงได้ยุดั้งบ้านตั้งแต่นั้นมาต่อมา ประมาณ 10 กว่าปี มีชาวบ้านจากบ้านโก อำเภอรามัญไซส มาขายหม้อตามลำน้ำมูนได้มาเห็นว่า บ้านโพนทรายมีดินสำหรับปั้นหม้อได้ จึงกลับไปตามสมาชิกในครอบครัวมาตั้งรกรากถิ่นฐานอยู่ บ้านโพนทรายร่วมกับชาวเวียงจันทร์ โดยชาวบ้านโกมีอาชีพปั้นหม้อเป็นหลัก ส่วนกลุ่มเวียงจันทร์ จะทำนาเป็นหลัก

ซึ่งชาวบ้านโกจากการสัมภาษณ์ผู้รู้ได้กล่าวว่าบรรพบุรุษชาวบ้านโกอพยพ ย้ายมาเมืองกลาง (ปัจจุบันเข้าใจว่าเป็นอำเภอนนทบุรี) จังหวัดนครราชสีมา โดยอพยพลงเรือมา ตามแม่น้ำมูน เนื่องจากชุมชนเดิมประสบปัญหาความแห้งแล้งและอดอยาก ประกอบกับผู้ชายใน หมู่บ้านถูกเกณฑ์แรงงานไปคล้องช้าง และเข้าป่าไปแล้วหายไปไม่ได้ข่าวคราว ผู้หญิงในหมู่บ้าน ต้องหาเลี้ยงครอบครัวด้วยอาชีพปั้นหม้อ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "ตีหม้อ"

ต่อมาการประกอบอาชีพปั้นหม้อแต่เพียงอย่างเดียวไม่สามารถเลี้ยงชีพได้ จึงอพยพย้ายแสวงหาแหล่งทำมาหากินแบบต่างคนต่างไป ซึ่งแต่ละคนมีทักษะ และความชำนาญในการปั้นหม้อเป็นพื้นฐาน จึงแสวงหาแหล่งวัตถุดิบที่เหมาะสมกับการประกอบอาชีพปั้นหม้อ จนกระทั่งอพยพมาถึงฝั่งลำน้ำมูนบริเวณบ้านโกซึ่งมีทำเล และดินเหมาะสมตามที่ต้องการ ใช้สำหรับปั้นหม้อแล้วมีความคงทน และเมื่อเผาแล้วมีสีแดงปนมีความสวยงามสามารถแลกเปลี่ยนค้าขายได้ดี จึงตัดสินใจตั้งรกรากถิ่นฐาน นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านบางส่วนจากบ้านโก และบ้านโพนทราย ได้อพยพไปอยู่ที่บ้านราชบุรีรังษี ตำบลคู่อ้อย กิ่งอำเภอนนทบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด บ้านโนนศิริ ตำบลแสนคำ อำเภอกันทรลักษ์ บ้านโนนงาม อำเภอน้ำแกฮ้าง บ้านกล้วย อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งสมาชิกที่อพยพย้ายไปตั้งถิ่นฐานในชุมชนอื่นๆ ยังคงพึ่งพาอาศัยแหล่งวัตถุดิบดินทามสำหรับการปั้นหม้อทั้งที่บ้านโพนทราย และบ้านโก เนื่องจากชุมชนดังกล่าวไม่สามารถหาแหล่งดินทามที่เหมาะสมได้

2) การประกอบอาชีพ

บ้านโพนทราย มี 151 ครัวเรือน มีอาชีพหลักคือการทำนาและปั้นหม้อ รายได้มาจากการขายข้าวและการปั้นหม้อ มีครอบครัวที่ปั้นหม้อ 131 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 88 ของหมู่บ้าน ในช่วงหน้าแล้งปั้นหม้อ(ชค-พค.) และช่วงฤดูฝนทำนา(พค.-พค.) นอกจากนี้ยังมีอาชีพหาจับช้างที่กรุงเทพฯ ครัวเรือนที่ปั้นหม้อประมาณ 61 ครัวเรือนไม่มีที่ดิน

เนื่องจากเป็นชุมชนบ้านหม้อดั้งเดิม หากเลี้ยงชีพจากการปั้นหม้อ จึงไม่สนใจในการจับจองที่ดินเพื่อทำนา ทำให้มีที่นาจำนวนน้อย เฉลี่ยนาตามครอบครัวละ 6 - 7 ไร่ นาบ้านเฉลี่ยครอบครัวละ 10 ไร่ ส่งผลให้การทำนาเป็นเพียงการผลิตเพื่อบริโภคในครอบครัวเป็นหลักและส่วนใหญ่ข้าวไม่พอกิน เพราะแต่เดิมคิดว่าการปั้นหม้อสามารถแลกเปลี่ยนอะไรก็ได้ จึงไม่มีการจับจองที่ดินเพื่อการทำนา นอกจากคนนี้ที่อพยพไปอยู่บ้านอื่นที่ไม่มีนาทำก็ไปยึดอาชีพปั้นหม้อเช่นเดียวกัน

3) งานทรัพยากรชุมชน

ชาวบ้านที่มีอาชีพปั้นหม้อเช่นชุมชนบ้านโกและอพยพมาบ้านโพทราย ได้เลือกตั้งชุมชนอยู่ติดกับลำน้ำมูล และมีทรัพยากรที่เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการปั้นหม้อ คือ แหล่งน้ำที่มีดินเหนียวมีคุณภาพดี เหมาะแก่การนำมาปั้นหม้อ และบริเวณที่มีป่าไม้มาก (ป่าหูลึง ที่มีไม้เป็นพุ่มยี่งกตักก็ยังแตกกอ) ที่สามารถนำมาใช้เป็นเชื้อเพลิงในการเผาภาชนะดินเผา ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการผลิต ซึ่งมีดังนี้

3.1) ดินทาม ถือว่าเป็นวัตถุดิบที่สำคัญมากในการปั้นหม้อ แหล่งดินทามที่เหมาะสมสำหรับปั้นหม้อเพราะเป็นดินเหนียว จะมีเส้นทางและเป็นจุด ๆ ตามลำน้ำมูล ซึ่งการเลือกดินมาปั้นหม้อจะมีสองชนิดคือ ดินที่ใช้จะมีดินเชื้อ และดินปั้น บางแห่งจะมีดินทั้ง 2 ชนิด บางแห่งมีเฉพาะดินเชื้อ หรือดินปั้นเท่านั้น

การเลือกดินต้องขุดลึกประมาณ 150 เมตร เพื่อให้เห็นว่าเป็นดินเหนียวล้วนไม่มีทรายหรือดินอื่น ๆ ปนอยู่เลย ซึ่งเมื่อปั้นแล้วนำไปเผาจะทำให้หม้อไม่แตก

สำหรับผู้ที่ทำนาพื้นที่ดินทามจะเป็นแหล่งที่ให้ผลิตเป็นสองเท่าของโลก เพราะเป็นพื้นที่ที่น้ำท่วมถึงช่วงน้ำท่วมจะทำให้ดินได้รับสารอินทรีย์วัตถุ ทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ ไม่ต้องใช้ปุ๋ยเหมือนนาทั่วไป

บ้านโพทรายจะมีพื้นที่ที่มีดินสำหรับการปั้นหม้อ ประมาณ 30 ไร่ อยู่บริเวณหนองผักแว่น และตามพื้นที่นาส่วนบุคคล ประมาณ 10 ไร่ บริเวณหนองผักแว่นในช่วงฤดูน้ำหลากไม่สามารถนำดินไปปั้นหม้อได้ ชาวบ้านจึงได้ระดมทุนคนละ 30 บาท ซื้อที่ดิน บริเวณที่โนน (ที่สูง) ไร่เป็นที่สำหรับนำดินไปปั้นหม้อ

ในช่วงหน้าแล้งชาวบ้านจะเก็บกักดินไว้เพื่อใช้ปั้นในหน้าฝน เพราะช่วงนั้นเป็นช่วงฤดูน้ำหลากจะไม่สามารถนำดินมาปั้นหม้อได้

การใช้ดินปั้นหม้อของชุมชน ใช้มาประมาณ 200 ปี ชาวบ้านเล่าว่า "ดินที่ใช้จะงอกขึ้นมาใหม่ทุกปี ไม่มีวันหมด" จะเห็นได้ว่าดินทามเป็นแหล่งทำมาหากินของชุมชนที่สร้างบ้านแปดเมืองตั้งแต่อดีตกระทั่งปัจจุบัน

ในอดีตการนำเอาดินไปใช้ประโยชน์ของชาวบ้านเป็นไปทั้งในลักษณะที่มีบริเวณที่เป็นที่ของส่วนรวมและที่ของส่วนบุคคล ปัจจุบันในที่ที่เป็นส่วนบุคคลไม่สามารถเข้าไปขุดได้เหมือนเดิม แต่ในที่ที่เป็นของส่วนรวมแม้ว่าจะอพยพไปอยู่ที่หมู่บ้านอื่นก็สามารถกลับมาขุดเอาดินไปประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาได้

3.2) ป่าทาม ป่าทามเป็นแหล่งที่ชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์ทั้งหาอาหาร ของป่า หาดิน เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ผลิตเกลือ สัตว์น้ำ จับสัตว์น้ำ พักผ่อน ฯลฯ สำหรับการปั้นหม้อ ชุมชนจะอาศัยไม้พินจากป่าทามในการเผาหม้อและผลิตภัณฑ์

3.3) แม่น้ำมูน แม่น้ำมูนห่างจากชุมชน ประมาณ 4 - 5 กิโลเมตร ชาวบ้านจะเข้าไปใช้ประโยชน์หาปลา

3.4) การถือครองที่ดิน บ้านโพธิ์ทรายมีพื้นที่ 2,158 ไร่ แบ่งเป็น พื้นที่วัด 13 ไร่ หมู่บ้าน 200 ไร่ ที่ทำกิน 1,945 ไร่ ครอบครัวยุคใหม่มีที่นา จำนวน 90 ครัวเรือน ไม่มีที่นา 61 ครัวเรือน มีพื้นที่สาธารณะชื่อทุ่งใหญ่ ประมาณ 700 ไร่ ใช้ประโยชน์ปลูกข้าว เลี้ยงวัว ควาย และมีคนเข้าไปทำนาและทำมาค้าตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ ประมาณ 30 ครัวเรือน มีที่ดินสาธารณะประโยชน์ที่มีดินสำหรับปั้นหม้อ ประมาณ 30 ไร่ อยู่บริเวณหนองผักแป้น ในช่วงฤดูน้ำหลากไม่สามารถนำดินไปปั้นหม้อได้ ชาวบ้านจึงระดมทุนคนละ 30 บาท(ประมาณ 53 ครัวเรือน จำนวน 8,000 บาท) ซื้อพื้นที่นาส่วนบุคคล ประมาณ 10 ไร่ (อยู่ที่สูง) ไว้เป็นที่สำหรับนำดินไปปั้นหม้อ

3.5) ประชากร มีประชากรจำนวน 654 คน แบ่งเป็นชาย 324 คน หญิง 330 คน

4) การปกครอง

ผู้ใหญ่บ้าน นายอุดม สารสุข

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน นายหล้า ศรีโพธิ์ และ นายสี เปี่ยมลติ

อบต. นายหว้า หอมกลาง และ นายทองคำ ศรีโพธิ์

กำนัน นายสมพงษ์ ศรีแก้วกุล

5) กลุ่มองค์กรในชุมชน

ในชุมชนบ้านโพทรายามีกลุ่มกิจกรรมต่างๆในชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมมี กลุ่มปั่นหม้อ กลุ่มทอผ้า กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน(ร้านค้า) กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสตรีสหกรณ์ นอกจากนี้ยังได้รับเสนอชื่อให้เป็น หมู่บ้าน แห่งผลิตภัณฑ์ ห้างตำบล รายละเอียดดังนี้

5.1) กลุ่มกองทุนร้านค้าหมู่บ้าน

เริ่มก่อตั้งประมาณ มีนาคม 2544 มีสมาชิก 102 คน โดยสมาชิกมีหุ้นคนละ 5 หุ้นๆ ละ 20 บาท แต่ไม่เกิน 25 หุ้น รวมเงินได้ประมาณ 13,000 บาท และได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก กองทุนเพื่อสังคม จำนวน 50,000 บาทถ้วน นำเงินมาเป็นทุนหมุนเวียน ในร้านค้า นอกจากนี้ให้นำมา ให้สมาชิกกู้ยืมคดดอกเบี้ยละ 2 บาท เป็นระยะสั้น 6 เดือน ยืมสูงสุดไม่เกิน 10,000 บาท (กรณีที่ยืม เป็นจริง) ปรกติ 2,000 - 3,000 บาท บันทึบ 6 เดือนครั้งปีมาแล้ว 3 ครั้ง การปันผลช่วงแรก ร้อยละ 9 ปัจจุบัน ร้อยละ 7 ร้านค้ามีการดำเนินงานโดยให้สมาชิกหมุนเวียนมาขายสินค้า มี กรรมการตรวจสอบสินค้าทุกวัน ปัจจุบันสมาชิก 130 คน

การจัดการเงินมี 3 ส่วน คือ 1. เงินกองกลาง ยามฉุกเฉิน 2 . เงินเก็บ 50,000 บาท 3. เงินเก็บเผื่อยามเงินขาดจริงๆ

รายชื่อคณะกรรมการจำนวน 14 คน นายพา สายสุภา ประธาน นายจอน คง สิม รองประธาน นายคำหล้า ศรีโพธิ์ เลขา นายพรหมมี สีทน เทรุญรัก

5.2) กลุ่มทอผ้า

เริ่มจากมีอาจารย์เข้ามาแนะนำ(ทิวา รุ่งแก้ว) ประมาณ ปี 2543 มีการอบรมทั้งหมู่บ้าน และเริ่มแรกสมาชิกจำนวน 32 คน สมทบทุนเงินคนละ 70 บาท ทำได้ไม่นานก็ยุบกันใหม่ มีข้อตกลงร่วมกันใหม่โดยให้สมาชิกระดมเงินคนละ 270 บาท ชื่อใหม่ กลุ่มทอผ้าลดลงแต่สมาชิกเท่าเดิม ปี 2545 ได้รับการสนับสนุนจากศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจำนวน 2,000 บาท และ อบต.สนับสนุน 28,400 บาท นำเงินที่ได้ไปซื้ออุปกรณ์การทอผ้า การทอจะทอกันเป็นกลุ่มผลิตเวรกัน 4 ที่ 5 คน ราคาผ้าผืนดอกแก้ว เมตรละ 400 บาท ผ้าพื้นเมตรละ 200บาท ผ้ามัดหมี่เมตรละ 500 บาท หลังแบ่งทุนได้กำไร 8,000 บาท

5.3) กลุ่มสตรีสหกรณ์

เป็นกลุ่มสนับสนุนอาชีพ เช่น เพาะเห็ด ปั่นหม้อ โดยก่อตั้งมาได้ประมาณ 3 ปี มีสมาชิก 38 คน ค่าหุ้นๆละ 100 บาท ค่าสมัครสมาชิก 50 บาท และได้รับเงินสนับสนุนจาก สหกรณ์การเกษตร มาดำเนินกิจกรรม ปั่นเตา นอกจากนี้ยังให้สมาชิกกู้ยืม คัดดอกเบี้ยละ 10 บาทต่อปี ผลการดำเนินกิจกรรม ได้กำไรไปแรก 3,800 บาท (ยังไม่แบ่งผลกำไร)

คณะกรรมการ มี นางอมร ทองจีน ประธาน นางอมร นารี รองประธาน นางสุชาดา พานิชย์ เลขานุการ และเหรัญญิก

5.4) กลุ่มปั้นหม้อ

เริ่มรวมกลุ่มเมื่อประมาณ 2544 เพื่อเป็นการรวมกันเขียนโครงการขอการสนับสนุนจากกองทุนเพื่อสังคม แต่ยังไม่ได้รับการสนับสนุน มีสมาชิกเริ่มแรก 37 คนปัจจุบัน 70 คน สมาชิกมีทุนคนละ 100 บาท และนำหม้อมารวมเป็นทุนคนละ 5 ใบ เพื่อเป็นทุนสำหรับกลุ่ม มีทางราชการพัฒนากรรมมาสนับสนุน 1,000 บาท การปันผลกำไรมี 4 ส่วน คือ แบ่งให้กลุ่มเพื่อเป็นทุน ร้อยละ 13 แบ่งปันผลให้สมาชิก ร้อยละ 70 แบ่งเป็นทุนให้คนชรา ร้อยละ 5 แบ่งให้เด็กเรียนดีแต่ขาดทุนทรัพย์ ร้อยละ 5 แบ่งเป็นทุนบูรณะวัด สาธารณประโยชน์ ร้อยละ 7 ปัจจุบันมีเงินกองทุน 7,600 บาท ยังไม่ได้จัดสรรใดๆทั้งสิ้น

คณะกรรมการกลุ่ม มี นางแพง พันธุ์ชัย ประธาน นางทองแพง ศรีโพธิ์ รองประธานนางสุน์ กิ่งเกษ เลขานุการ ศรีโพธิ์ เหรัญญิก

5.5) กลุ่มออมทรัพย์

เริ่มรวมกลุ่มเมื่อประมาณ ปี 2545 โดยธนาคารออมสินสนับสนุนงบประมาณเริ่มแรก 30,000 บาท สำหรับการกู้ยืม การออมทรัพย์ถือสังจะร่วมกันเป็นใหญ่ สมาชิกเสียค่าสมัคร 10 บาท และต้องฝากทุกเดือน หากมีสังจะ 20 บาทต้องฝาก 20 บาททุกเดือน ปัจจุบัน มีเงินที่เก็บในกลุ่มประมาณ 50,000 บาท(ทั้งเงินฝากและดอกเบี้ย)

คณะกรรมการ นางอมร ทองจีน ประธาน นางสุภาภรณ์ ทองจีน เลขากลุ่ม นางอารัญญา นาสี เหรัญญิก

กรรมวิธีการปั้นหม้อและการจัดการผลิตภัณฑ์

1. กระบวนการผลิต

1.1 การเตรียมวัตถุดิบ

ในการปั้นหม้อวัตถุดิบที่จำเป็น คือ ดิน ซึ่งสามารถแยกออกเป็น 2 ประเภท คือ ดินเหนียวหรือชาวบ้านเรียกว่า "ดินดี" และดินเชื้อ(การผสมดินเชื้อกับดินปั้นหรือดินดี เพื่อเป็นการช่วยลดการหดตัวของเนื้อดินและยังช่วยควบคุมการทรงตัวของเนื้อดินขณะปั้นเพื่อความสะดวกในการให้ได้รูปทรงตามความต้องการ (พันธุ์ศักดิ์ ม่วงพงษ์ 2537:160))ในอดีตชาวบ้านสามารถนำดินมาปั้นหม้อ ได้ตลอดปีเพราะสามารถนำดินขึ้นมาใช้ได้ไม่ว่าจะเป็นที่นาสวนบุคคล แต่ปัจจุบัน

พื้นที่นำดินมาปั้นหม้อ ถูกจำกัดลง เพราะเจ้าของที่นาห้ามให้นำดินในที่นา พื้นที่ดินที่เป็นสาธารณะก็ลดลง

อุปกรณ์ในการเตรียมดินชาวบ้านจะเตรียมดินทั้งที่เป็นดินเชื้อและเนื้อดินปั้นโดยอาศัยอุปกรณ์ต่าง ๆ ดังนี้

1. รดน้ำสำหรับชนดินเหนียว ฟิน แกลบ หรืออุปกรณ์ต่าง ๆ
2. จอบ หรือเสียม ใช้ขุดดินเพราะต้องขุดลึกประมาณ 1 - 2 เมตร ถึงจะได้ดินเชื้อและดินปั้นหม้อ
3. ครก ใช้สำหรับตำดินเชื้อให้ละเอียด โดยครกมีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 25 เซนติเมตร สูงประมาณ 50 เซนติเมตร ตัวครกนอกจากใช้ตำดินแล้วยังใช้เป็นแท่นตั้งดิน สำหรับขึ้นภาชนะ โดยกลับทางด้านล่างขึ้นมาด้านบน
4. เียง เป็นตะแกรงทำด้วยไม้ไผ่ ใช้สำหรับร่อนดินที่ตำละเอียดแล้ว มีช่องห่างของรูตะแกรงประมาณ 1-1.5 มิลลิเมตร
5. สำเภอลิ้น(ปัจจุบันใช้กระสอบปุย) ใช้สำหรับรองพื้นที่ในการนวดดินปั้น และนวดดินเชื้อให้เข้ากันและป้องกันวัสดุอื่นๆเช่น กววดทรายหรือเศษไม้มาปะปนดินที่กำลังนวด

1.2 การขึ้นรูปเครื่องปั้นดินเผา

มีการขึ้นรูปด้วยการใช้หินดูปะกอบไม้ตี การขึ้นด้วยวิธีการใช้หินดูปะกอบไม้ตี เป็นวิธีที่ชาวบ้านใช้สืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

อุปกรณ์ที่ใช้ในการขึ้นรูป ซึ่งประกอบด้วยอุปกรณ์ต่าง ๆ คือ หินดู่ ไม้ตีราบ ไม้ตีราย ครก ถู ขาง พลาสติก เป็นต้น อุปกรณ์ต่าง ๆ นี้มีทั้งขนาดเล็ก ขนาดกลาง ถึงขนาดใหญ่ ตามความต้องการในการปั้นดินเผา

ลำดับขั้นในการขึ้นรูปหินดูปะกอบไม้ตีจะมีขั้นตอนในการขึ้นรูปและตกแต่งตามลำดับดังต่อไปนี้

1. เริ่มจากการนำดินที่ขุดได้มาทิ้งไว้สักครู่หนึ่ง
2. ตัดดินที่เตรียมไว้ด้วยเชือกหรือดึงดินออกด้วยมือให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ เทฝ่ามือทิ้งไว้ในร่มแต่อย่าให้แห้งมากนัก
3. นำดินที่เตรียมไว้ไปใส่ไม้กะว่าดินนุ่มน้ำพอสมควรแล้วนำมาทุบให้แตกบนเสื่อสำเพลินหรือเรียกว่า "นวดดิน"
4. นำดินเชื้อที่ร่อนไว้มาผสม โดยโรยดินเชื้อกลบหน้าดินให้ทั่วแล้วทำการนวดให้ดินติดกับดินเชื้อเข้ากันจนกว่าดินใช้การได้

5. แบ่งดินออกมาจากกองใหญ่ กระจำนวนประมาณว่าสามารถปั้นได้ ๑ ใบ คลึงให้เป็นรูปเบ้าทรงกระบอก แล้วใช้นิ้วหัวแม่มือกดบริเวณศูนย์กลางของหน้าตัดทรงกระบอกให้เป็นรูปชั้นตอนนี้เรียกว่า "การจกเบ้า"

6. จากนั้นให้ตั้งเบ้าขึ้นสอดมือซ้ายลงด้านในแล้วใช้มือขวาครอบรอบ ๆ ให้เบ้าโป่งออกแล้วทิ้งไว้สักพักแล้วยกเบ้าขึ้นไปตั้งบนแท่นไม้หรือครกมือ ซึ่งคว่ำปากลง

7. ใช้หินครูดด้านในและใช้ไม้ตีรายตีขยายขนาดของเบ้าให้ใหญ่ตามต้องการ

8. เริ่มการสรีปากหม้อโดยจะชโลมน้ำให้ดินเปียก ง่ายต่อการที่จะขึ้นรูปหลังจากการชโลมน้ำแล้วจะใช้ไม้ตีราบบนปากหม้อให้เรียบ แล้วใช้ถุงพลาสติกชุบน้ำ(เดิมใช้ใบสับประรด)ให้ชุ่มวางลงบริเวณของเบ้า โดยใช้นิ้วชี้และนิ้วหัวแม่มือขวาบีบลงไป ส่วนภายในเบ้าจะใช้นิ้วชี้และนิ้วหัวแม่มือซ้ายประคองไว้ ไม้มัดลง คาจับอยู่ที่นิ้วทั้งสองขณะสาดตัวจะเอียงขวาเข้าหาแท่นไม้ เท้าจะเริ่มขอยถึ ๆ หมุนรอบครกขอบดินที่เปียกและอ่อนตัวจะเริ่มผายออกเป็นของโค้งและวงกลม มือต้องนิ่งน้ำหนักมือที่กดต้องสม่ำเสมอและจังหวะการเดินต้องสัมพันธ์กัน ซึ่งต้องใช้ความชำนาญมาก ชั้นตอนนี้เรียกว่า "สรีปาก"

9. นำหม้อที่ขึ้นรูปแล้วไปตากแดดจนกล้ำม คำว่ากล้ำม ในภาษาอีสาน หมายถึง เริ่มแข็ง เมื่อดินเริ่มกล้ำมก็จะยกกลับขึ้นมาบนแท่นครกไม้ แล้วเริ่มตีให้โป่งออก โดยมือซ้ายถือหินดูตำแหน่งด้านในออกมา ไม้ตีราบก็จะตีรับด้านนอกเพื่อรีดดินให้บาง ในขณะที่มือทั้งสองข้างทำหน้าที่ตี เท้าก็จะเดินมาวนไปรอบครกไม้ เพื่อให้ความหนาสม่ำเสมอตลอดใบจนได้รูปทรงพอใจแล้วยกลง

10. นำหม้อไปตากแดดเพื่อให้กล้ำมขึ้น ในขณะที่ก้นหม้อยังเป็นรูปอยู่

11. ขั้นตอนการตีหุ้มกันหรือที่เรียกว่า "จอดกัน" โดยจะนั่งเหยียดขาโดยไม่ตึงมากนัก งอเข่าเล็กน้อยให้พอเหมาะกับการวางหม้อ มือซ้ายจับหินครูดรับเข้าภายในเพื่อรับน้ำหนักการตีด้วยไม้ตีราบในมือขวา ในการตีต้องเอาหินครูดรับภายใน และต้องตีด้วยน้ำหนักพอดี ฉะนั้นจะทำให้ผิวบางเกินไปหรือรูปทรงไม่สวยงาม ขณะที่ตีต้องเอาหินดูชุ่มน้ำ เพื่อป้องกันไม่ให้ดินติดไม้ การตีหุ้มกันมักนิยมตีจากส่วนกลางไปหาส่วนปากและก้น เมื่อตีจอดกันไม่ให้ดินติดไม้ การตีหุ้มกันมักนิยมตีจากส่วนกลางไปหาส่วนปากและก้นเมื่อตีจอดกันแล้วจะวางหม้อบนหม้อที่แตกครึ่งทางขวางและค่อย ๆ ใช้มือตักแต่งรูปทรงให้เรียบร้อยและสวยงาม

12. เมื่อหม้อเริ่มกล้ำมขึ้นแล้วก็นำมาตีตกแต่งให้เรียบร้อยเป็นครั้งสุดท้าย

1.3 เมื่อหม้อดินเรียบร้อยก็จะทำการตกแต่งหม้อตามแบบที่คิดไว้ เช่น การติดสันหม้อหรือกระดุกหม้อ

1.3 การเผาภาชนะดินเผา

ในการเผาภาชนะดินเผานั้น วัสดุอุปกรณ์ที่ต้องเตรียม มีดังนี้ คือ ฟาง ฟิน ขาหลัก เป็นต้น

ลำดับขั้นตอนในการเผากลางแจ้งของการปั้นหม้อ มีดังนี้

1. เริ่มจากการที่ผู้ผลิตจะนำหม้อที่ปั้นมาตากแดดให้แห้งสนิท อีกครั้งที่บริเวณใกล้ ๆ กับลานเผา
2. กวาดพื้นที่บริเวณลานเผาให้เรียบร้อย
3. จะนำหลักดินเผามาวางเรียงกัน จัดวางระยะห่างให้เหมาะสมกับความยาวของพื้นที่จะนำมาเผา นิยมใช้หลัก 9 - 16 หลัก
4. เมื่อจัดหลักเรียบร้อย จะนำพินมาวางพาดลงบนร่องของหลักโยงติดต่อกัน วางพินทับพินชั้นแรก ในการวางให้วางแนวขวางและวางให้ดีขึ้น
5. จะนำพินขนาดเล็กมาวางซ้อนทับจนมีความหนาพอประมาณ
6. นำเครื่องปั้นดินเผามาวางบนกองพิน วางให้เต็มเนื้อที่บริเวณลานเผาโดยคว่ำปากลง นิยมวางซ้อนกัน 2 ชั้น ส่วนฝาหม้อจะวางแทรกตามช่องว่าง
7. เริ่มจุดไฟที่พินด้านล่างพอไฟลุกกะว่าติดทั่วกันแล้วนำฟางข้าวที่เตรียมมาคลุมลงบนกองเครื่องปั้นดินเผาให้ทั่วถึง พอไฟไหม้ฟางหมดแล้วต้องคอยเติมฟางอยู่เสมอ
8. เมื่อประมาณว่าเนื้อดินสุกหมดแล้ว ก็หยุดเติมฟางและทิ้งไว้สักครู่
9. นำเครื่องปั้นดินเผามาจากที่เผา โดยใช้ไม้ยาวสอดไปในปากของเครื่องปั้นดินเผาและยกออกมาทีละใบ ปล่อยให้ทั้งไว้จนภาชนะที่เผาเย็น

2. กระบวนการจัดการผลิตภัณฑ์

2.1 รูปแบบ/ผลิตภัณฑ์

ในอดีตนั้นหม้อใช้แตกข้าว ซึ่งขนาดหม้อมีหลายขนาด เช่น หม้อน้อยและข้าวสาร หม้อใหญ่แตกข้าวเปลือก ซึ่งขนาดของหม้อในอดีต มีดังนี้

- หม้อหุง (หุงข้าว) ราคา ๑ สตางค์ ปัจจุบันราคา ๑๐ บาท
- หม้อแกง (แกงกิน) ราคา ๑ สตางค์ ปัจจุบันราคา ๑๕ บาท
- หม้อดอก (หนึ่งข้าว สาวดอก (สาวไหม)) ราคา ๕๐ สตางค์

ปัจจุบันราคา ๒๕ บาท

- หม้อแอ้ง (ใส่น้ำกิน) ราคา ๒ บาท ปัจจุบันราคา ๓๐ บาท
- หม้อหวด (หนึ่งข้าว) ราคา ๕๐ สตางค์ ปัจจุบันไม่มีการผลิต

ปัจจุบันมีการปั้นหม้อหลายขนาดมากขึ้น เช่น เตาหุงข้าว กระถางดอกไม้ หม้อต้มยา แจกัน บาตรอมสิน กาใส่ไข่ เป็นต้น แต่ที่ชาวบ้านนิยมทำกันยังเป็นหม้อแกง หม้อดอก หม้อแอ้ง ปั้นหลายขนาดแตกต่างกันไป หม้อต้มเหล้ากลั่น

2.2 ผลผลิต

ผลผลิตที่ได้ในแต่ละเดือนก็ขึ้นกับความขยันของคนทำเอง เช่น คนที่ขยันก็จะได้ปริมาณที่มาก แต่ปริมาณที่ทำได้แบบไม่ต้องตื่นนอนมาก คือ 1 เดือน ตีหม้อได้ ประมาณ 2 เตา เตาหนึ่งก็ประกอบด้วย หม้อแอ่งขนาดใหญ่ จำนวน 200 ใบ หม้อแอ่งขนาดเล็ก จำนวน 500 ใบ หม้อสาวหลอก จำนวน 50 ใบ

หากเป็นหม้อขนาดใหญ่ผลผลิตต่อเดือนก็จะเป็น หม้อแอ่ง จำนวน 200 ใบ หม้อหุง จำนวน 100 ใบ หม้อหนึ่ง จำนวน 100 ใบ

ผลผลิตต่อวันที่ตีหม้อขนาดกลาง - ขนาดใหญ่ได้วันละ ประมาณ 10- 15 ใบ

2.3 การขาย

เมื่อเผาหม้อก็จะเรียงรายไว้ใต้ถุนบ้านรอวันที่พ่อค้านอกบ้านที่สั่งไว้มารับที่บ้าน หรือพ่อค้าที่อยู่บ้านเดียวกันมารับไปไปขายข้างนอก ฉะนั้นการขายในปัจจุบันไม่ต้องเสียเวลาขายเองเพราะมีคนทำหน้าที่ขายให้

3. รายได้ต้นทุนการผลิต

3.1 รายได้

ในระยะเวลา 1 เดือน สามารถผลิตเตาได้ 2 เตา ขายได้ในราคาเตาละ ประมาณ 4,000 - 5,000 บาท ในรอบ 1 เดือนมีรายได้โดยรวม ประมาณ 4,000 - 8,000 บาท ช่วงเวลาที่สามารบตีหม้อได้ คือ เดือนธันวาคม - เมษายน (5 เดือน) รวมรายได้สุทธิต่อฤดูกาล ประมาณ 20,000 - 40,000 บาท

3.2 ต้นทุนการผลิต

ต้นทุนการผลิตที่จำเป็นต้องซื้อ คือ

3.2.1 ฟืน รดละ(รดโกนา) 150 บาท ใช้ฟืน ประมาณ 4 รดต่อเดือน คิดเป็นเงินประมาณ 600 บาท

3.2.2 แกลบ กระสอบละ 15 บาท ใช้ประมาณ 16 กระสอบต่อเดือน คิดเป็นเงินประมาณ 240 บาท

3.2.3 ฟางข้าวรดละ 200 บาท ใช้ประมาณ 3 รดต่อเดือน คิดเป็นเงิน 600 บาท

รวมต้นทุนการผลิตต่อเดือน ประมาณ 1,440 บาท คิดระยะเวลา 6 เดือน คิดเป็นเงิน ประมาณ 8,640 บาท

4. ปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการผลิต

จากการศึกษาพบว่า การเลือกตั้งถิ่นฐานของผู้เริ่มก่อตั้งได้เลือกตั้งชุมชนอยู่ติดกับลำน้ำมูล ซึ่งปัจจัยที่สำคัญที่มีส่วนในการเลือกและตัดสินใจเพื่อกำหนดถิ่นฐานของผู้ทำการบ้านหม้อ คือ แหล่งทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะ แหล่งน้ำที่มีดินเหนียวมีคุณภาพดี เหมาะแก่การนำมาปั้นหม้อ และบริเวณที่มีป่าไม้มาก(ป่าหูลึง ที่มีไม้เป็นพุ่มยังตัดก็ยังไม่แตกกอ) ที่สามารถนำมาใช้เป็นเชื้อเพลิงในการเผาภาชนะดินเผา ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการผลิต ดังที่จะกล่าวต่อไปนี้

4.1 ปัจจัยเกี่ยวกับวัตถุดิบ

วัตถุดิบที่สำคัญต่อการปั้นหม้อ คือ ดินเหนียว แกลบ ฟืน ฟาง เป็นต้น

4.1.1 ดินเหนียว ถือว่าเป็นวัตถุดิบที่สำคัญมากในการปั้นหม้อ แหล่งดินทามที่เหมาะสมสำหรับปั้นหม้อ จะมีเส้นทางและเป็นจุด ๆ ตามลำน้ำมูล ดินที่ใช้จะมีดินเชื้อ และดินปั้น บางแห่งจะมีดินทั้ง 2 ชนิด บางแห่งมีเฉพาะดินเชื้อ หรือดินปั้นเท่านั้น

การเลือกดินต้องขุดลึกประมาณ 150 เมตร เพื่อให้เห็นว่าเป็นดินเหนียวล้วนไม่มีทรายหรือดินอื่น ๆ ปนอยู่เลย ซึ่งเมื่อปั้นแล้วนำไปเผาจะทำให้หม้อไม่แตก

บ้านโพนทรายจะมีพื้นที่ที่มีดินสำหรับการปั้นหม้อ ประมาณ 30 ไร่ อยู่บริเวณหนองผักเป็ด และตามพื้นที่นาส่วนบุคคล ประมาณ 10 ไร่(ที่สูง) บริเวณหนองผักเป็ดในช่วงฤดูน้ำหลากไม่สามารถนำดินไปปั้นหม้อได้ ชาวบ้านจึงได้ระดมทุนคนละ 30 บาท ซื้อที่ดิน บริเวณที่โนน(ที่สูง) ไว้เป็นที่สำหรับนำดินไปปั้นหม้อ

ในช่วงหน้าแล้งชาวบ้านจะเก็บกักดินไว้เพื่อใช้ปั้นในหน้าฝน เพราะช่วงนั้นเป็นช่วงฤดูน้ำหลากจะไม่สามารถนำดินมาปั้นหม้อได้

การใช้ดินปั้นหม้อของชุมชน ใช้มาประมาณ 200 ปี ชาวบ้านเล่าว่า "ดินที่ใช้จะงอกขึ้นมาใหม่ทุกปี ไม่มีวันหมด" จะเห็นได้ว่าดินทามเป็นแหล่งทำมาหากินของชุมชนที่สร้างบ้านแปงเมืองตั้งแต่อดีตกระทั่งปัจจุบัน

ในอดีตการนำเอาดินไปใช้ประโยชน์ของชาวบ้านเป็นไปทั้งในลักษณะที่มีบริเวณที่เป็นที่ของส่วนรวมและที่ของส่วนบุคคล ปัจจุบันในที่ที่เป็นส่วนบุคคลไม่สามารถเข้าไปขุดได้เหมือนเดิม แต่ในที่ที่เป็นของส่วนรวมแม้ว่าจะอพยพไปอยู่ที่หมู่บ้านอื่นก็สามารถกลับมาขุดเอาดินไปประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาได้

4.1.2 แกลบดิบ เป็นวัตถุดิบที่นำมาผสมกับดินเชื้อในอดีตชาวบ้านมีแกลบใช้โดยไม่ต้องซื้อเพราะ ค้าข้าวบริโภคเอง แต่ปัจจุบันนิยมไปสีข้าวที่โรงสีทำให้ต้องซื้อแกลบ ซึ่งทำให้ต้นทุนเพิ่มขึ้นในการปั้นดินเผา

4.1.3 ฟิน ใช้สำหรับเผาใน ๒ ลักษณะ คือ เผาดินเชื้อและเผาผลิตภัณฑ์หม้อดินเผา ในอดีตสามารถเผาฟินได้ตามเป้าหมายโดยไม่ต้องซื้อ ปัจจุบันฟินหายากขึ้นทำให้เพิ่มต้นทุนในการปั้นเครื่องปั้นดินเผา

4.1.4 ฟาง ใช้สำหรับเผาดินเชื้อ เผาผลิตภัณฑ์หม้อดินเผาและใช้รองผลิตภัณฑ์ในขณะบรรจุทุกไปขายหรือเคลื่อนย้ายในอดีตฟางสามารถที่จะขอกันได้ ปัจจุบันต้องซื้อทำให้ต้นทุนในการผลิตเพิ่มมากขึ้นอีกทางหนึ่ง

4.2 ปัจจัยทางสภาพแวดล้อม

ในการปั้นหม้อ นอกจากดินเหนียวที่เป็นปัจจัยที่สำคัญแล้วยังมีปัจจัยทางสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ซึ่งประกอบด้วยป่าไม้และสภาพภูมิอากาศ เป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการประกอบอาชีพดังกล่าวคือ

4.2.1 ป่าไม้ เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของชุมชนและโดยเฉพาะการนำมาเป็นฟืนเชื้อเพลิงในการเผาผลิตภัณฑ์ ในอดีตชาวบ้านได้อาศัยฟืนตามริมน้ำมูล โดยมีการตัดไม้พร้อมกับการรักษาต้นไม้ด้วยการตัดไม้เฉพาะกิ่ง หรือปลายไม้และเอาไม้ตาย ปัจจุบันไม่มีปริมาณเลดลงชาวบ้านเอาฟืนในที่นาตนเอง ชาวบ้านเกรงว่าอนาคตหากไม่มีการปลูกไม้ทดแทนหรือ รักษาป่าไม้ร่วมกันป่าอาจจะหมดลงได้เช่นกัน

4.2.2 สภาพภูมิอากาศ การผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชน 2 ชุมชน จะสามารถทำได้ตลอดปี แต่จะสามารถทำได้ดีที่สุดและทำมากที่สุด คือ ช่วงฤดูร้อน (มีนาคม - เมษายน) เพราะเป็นช่วงที่สามารถขุดเอาดินได้ และฝนไม่เป็นอุปสรรคต่อการตากดิน ส่วนช่วงฤดูฝนและฤดูหนาวจะไม่สามารถทำได้ตลอดเพราะ ฝนตกและดินก็มีจำกัด(ถูกน้ำท่วมช่วงฤดูฝน) ชาวบ้านที่ไม่มีพื้นที่ในการนาทำจะประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาตลอดปี โดยเก็บดินไว้ตั้งแต่ช่วงหน้าแล้ง

સુખામજીત સુવરમજીત (૨૬. ૧૨. ૨૦૨૧)

၆၁၃ ၁၄၈၂၂၁၆၆

v_v $v_{m \cdot nill}$

ทศพรวิทย์
ดัดแปลง

North

